

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

Bosna i Hercegovina Izvještaj o razvoju

Godišnji izvještaj 2020.

Sarajevo, septembar/rujan 2021.

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

BOSNA I HERCEGOVINA

IZVJEŠTAJ O RAZVOJU

Godišnji izvještaj 2020

Sarajevo, septembar/rujan 2021.

Sadržaj

Pregled tabela i grafikona	3
Skraćenice	4
Uvod	5
Izvršni sažetak	7
I. Integrirani rast	9
I.1. Makro stabilnost	10
I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja	12
II. Pametan rast	15
II.1. Povećati industrijsku konkurentnost	16
II 2. Razvoj ljudskih resursa	20
III Održiv rast	30
III. 1. Ravnomjeran regionalni razvoj	31
III.2. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene	33
III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj	35
III. 4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti	36
IV. Inkluzivni rast	41
IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje	41
IV.2. Promovirati inkluzivnost u obrazovanju	46
IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost	49
IV.4. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu	62
V. Upravljanje u funkciji rasta	67
V. 1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta	68

Pregled tabela i grafikona

Grafikon 1: Saldo tekućeg računa i stavki na tekućem računu BiH (u milionima KM).....	11
Grafikon 2: Lakoća poslovanja, rang BiH u periodu od 2013 – 2020. godine.....	12
Grafikon 3: Lakoća poslovanja, poređenje BiH i zemlje iz okruženja 2013 - 2019. godine...	13
Grafikon 4: Kategorije za mjerenje Lakoće poslovanja u BiH za period 2013 – 2019. godine.....	13
Grafikon 5: Globalni indeks konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu period 12/13 – 18/19 .	14
Grafikon 6: Informaciono komunikacijske tehnologije 2020, rang.....	16
Grafikon 7: Stopa penetracije korisnika interneta u BiH, 2011-2020	17
Grafikon 8: Struktura obrazovanja korisnika interneta.....	21
Grafikon 9: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi	23
Grafikon 10: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi	24
Grafikon 11: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u	28
Grafikon 12: Ukupan broj turista u BiH	29
Grafikon 13: Broj smrtnih slučajeva u Bosni i Hercegovini 2010-2020	32
Grafikon 14: Stopa smrtnosti u saobraćajnim nezgodama (na milion stanovnika) u 2020. u poređenju sa 2010.	33
Grafikon 15: Učešće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2019)	38
Grafikon 16: Struktura proizvodnje električne energije	39
Grafikon 17: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini	42
Grafikon 18: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2020. godini ...	43
Grafikon 19: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini	49
Grafikon 20: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se sureću siromašna i nesiromašna domaćinstva	51
Grafikon 21: Punoljetni korisnici socijalne zaštite, 2019	52
Grafikon 22: Djeca u stanju socijalne potrebe	55
Grafikon 23: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj.....	59
Grafikon 24: Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak (2014.g.).....	64
Grafikon 25. Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2019, u milionima KM	66
Grafikon 26: Svjetski pokazatelji upravljanja, Bosna i Hercegovina, 2009–2019.....	71
Grafikon 27: Svjetski projekt pravde, Indeks vladavine prava, Bosna i Hercegovina 2020. ..	75
Grafikon 28: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banaka 2020.	75
Grafikon 29: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banaka 2020.	76
Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi	8
Tabela 2: Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2019	18
Tabela 3: Preduzeća prema vrsti inovativnih aktivnosti i veličini preduzeća, 2016-2018	19
Tabela 4: Vještine, 2019	20
Tabela 5: Konkurentnost ljudskih resursa.....	22
Tabela 6: Zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama.....	26
Tabela 7. Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva.....	50
Tabela 8. Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.....	50
Tabela 9: Indeks učinkovitosti Vlada, JIE 6	71
Tabela 10 CPI- Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja komparatora, 2020.	76

Skraćenice

APD – Anketa o potrošnji domaćinstava
ARS – Anketa o radnoj snazi
BIH – Bosna i Hercegovina
BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD – Brčko Distrikt
BDP – Bruto društveni proizvod
COR/SDG – Ciljevi održivog razvoja
DEP – Direkcija za ekonomsko planiranje BiH
ERP/PER – Program ekonomskih reformi
EU – Europska Unija
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
Fond PIO RS – Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske
FZ PIO/MIO – Federalni zavod za Mirovinsko/Penzijsko invalidsko osiguranje
GAP BiH – Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine
ILO – Međunarodna organizacija rada
ISCED - Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja
JIE – Jugoistočna Europa
KM – konvertibilna marka
MICS – Istraživanje višestrukih pokazatelja
MOR – Međunarodna organizacija rada
NDC – Nacionalno utvrđen doprinos
OECD – Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
OCD – Organizacija civilnog društva
PDV – porez na dodanu vrijednost
PM – čestica zagađenja
RAP – Revidirani akcioni plan
RJU – Reforma javne uprave
RCC – Regionalno vijeće za saradnju
RS – Republika Srpska
RVI – Ratni vojni invalidi
SZO/WHO – Svjetska zdravstvena organizacija
SDR – Standardizirana stopa smrtnosti
SSP – Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
UN – Ujedinjene nacije
UNCTAD – Konferencija Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju
UNESCO – Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu
UNDP – Razvojni program Ujedinjenih nacija
VSTV – Visoko sudsko i tužilačko vijeće
VET – Strukturno obrazovanje i osposobljavanje
WIPO – Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo

Uvod

Izvještaj o razvoju Bosne i Hercegovine je dokument koji prati napredak u socio-ekonomskom razvoju zemlje prema definisanim strateškim ciljevima iz dokumenta „*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“¹, putem seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, te identifikuje ključne izazove. Ovaj izvještaj predstavlja korak ka sistemu implementacije, monitoringa i izvještavanja razvojnih dokumenata u Bosni i Hercegovini, čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, a što će biti od posebnog značaja u procesu približavanja Evropskoj Uniji.

„*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“ je usvojen u 2015. godini, na 19. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Pripremljen je u skladu sa Odlukom o postupku srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama Bosne i Hercegovine² i predstavlja usmjeravajući portfolio strateških ciljeva za pripremu Srednjoročnog programa rada Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Set mjera iz Reformske agende za Bosnu i Hercegovinu je inkorporiran u dokument kao i preporuke Evropske komisije iz Izvještaja o napretku za Bosnu i Hercegovinu. Identifikacijom razvojnih područja u okviru ciljeva koji su usvojeni za Strategiju Jugoistočne Evrope 2020, i koji su međusobno povezani, utvrđeni su i opšti ciljevi Bosne i Hercegovine:

- ✓ *Integrisani rast* kroz promociju regionalne trgovine i uzajamnog investiranja te razvoja nediskriminatorskih i transparentnih trgovinskih politika;
- ✓ *Pametni rast* predstavlja inovacije, digitalizaciju i mobilnost mladih ljudi, kao i opredjeljenje da budemo konkurentni na osnovu kvaliteta, a ne na osnovu cijene radne snage;
- ✓ *Održivi rast* se fokusira na balansiran regionalni razvoj i poboljšanu efikasnost i održivost upravljanja prirodnim resursima, kao podršku za povećanu samoodrživost ekonomije i društva i stvaranje poboljšanih uslova za lokalni razvoj i zapošljavanje;
- ✓ *Inkluzivni rast* je u funkciji povećanja zaposlenosti, razvoja vještina, inkluzivnog učešća na tržištu radne snage, inkluzivnog i kvalitetnog zdravstva i smanjenja siromaštva;
- ✓ *Upravljanje u funkciji rasta* podrazumijeva povećanje kapaciteta administracije za primjenu principa dobrog upravljanja na svim nivoima vlasti, jačanje vladavine prava i suzbijanje korupcije u cilju stvaranja poslovnog ambijenta i pružanja javnih usluga neophodnih za ekonomski i društveni razvoj.

Bosna i Hercegovina teži biti institucionalno razvijena sa konkurentnijom i dinamičnijom ekonomijom, i većim mogućnostima za ostvarenje održivog ekonomskog rasta, većim brojem i kvalitetnijim radnim mjestima, te jačom socijalnom kohezijom, bazirana na razvoju odgovarajućih vještina i poslovnog okruženja. To je ostvarivo ispunjenjem 14 strateških ciljeva:

1. Makroekonomska stabilnost

¹ Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, „*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“ je dostupan na adresi www.dep.gov.ba

² Službeni glasnik Bosne i hercegovine broj:62/14

2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja
3. Razvoj ljudskih resursa
4. Povećati industrijsku konkurentnost
5. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore
6. Ravnomjeran regionalni razvoj
7. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolišne infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene
8. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj
9. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti
10. Povećati mogućnosti za zapošljavanje
11. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju
12. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost
13. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu
14. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Izvještaj o razvoju za 2020. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013³. do 2020. godine sa akcentom na 2020. godinu (gdje je dostupno). Analize su bazirane na zvaničnim dostupnim podacima od strane domaćih i inostranih izvora. Izvršeno je poređenje glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama jugoistočne Evrope. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izvještaja za 2020. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisno stanje u oblastima iz kojih proizilaze 14. strateških ciljeva za Bosnu i Hercegovinu.

³ Kao početna godina, uzima se godina izrade dokumenta „Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu“.

Izvršni sažetak

Globalna zdravstvena kriza prouzrokovana pandemijom bolesti COVID-19 utjecala je na ekonomiju većine zemalja, pa tako i na Bosnu i Hercegovinu. Podaci BH Agencije za statistiku pokazuju da je pandemija negativno uticala na kretanje bruto domaćeg proizvoda naročito u drugom i trećem kvartalu 2020. godine te je cjelokupan pad BDP-a u 2020. godini iznosio 3,2%.

Stopa zaposlenosti u Bosni i Hercegovini 2020. godine, prema Anketi o radnoj snazi, iznosila je 40,1%, i u porastu je od skoro pet procentnih poena u odnosu na prethodnu godinu. Stopa zaposlenosti i dalje bilježi značajnu razliku među polovima (50,9% je stopa zaposlenosti muškaraca, a 29,9% je stopa zaposlenosti žena).

Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva. Uzimajući u obzir pandemiju COVID-19 koja je proglašena u našoj zemlji u martu 2020.godine, te globalnu borbu protiv nje, očekivat je da će zdravstveni sektor biti u jedan od glavnih prioriteta u narednom periodu.

Ulaganje u kulturu u Bosni i Hercegovini može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, potiče razvoj novih tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisanje razvoja kulture i kulturnih industrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih industrija.

Obrazovanje bi trebalo imati za cilj osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću. Za socijalnu uključenost svakog pojedinca u jednom društvu, potrebno je izgraditi i održavati inkluzivan sistem obrazovanja. Lanac inkluzivnosti počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi.

Povećanje kvalitete i učinkovitosti javnog obrazovanja od vitalnog je značaja za jačanje ljudskog kapitala i ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. Ljudski kapital se sastoji znanja, vještina i zdravlja koje ljudi akumuliraju tokom svog života, omogućavajući im da ostvare svoj potencijal kao produktivni članovi društva. Zemlje moraju više ulagati u ljudski kapital kako bi održale ekonomski rast radnu snagu za visokokvalifikovanije poslove u budućnosti i efikasno se takmiče na globalnom nivou ekonomija. Vještine obuhvataju osnovne kognitivne vještine, poput matematike i čitanja, socioemocionalne vještine (tj. ustrajnost i društvena

interakcija), kao i tehničke vještine vezane za posao. Ograničenja u vještinama postaju sve izraženija kako svjetske ekonomije napreduju, te BiH teže ide u korak sa trendovima.

Visoko fragmentirana struktura upravljanja u Bosni i Hercegovini je dovela do razlika ne samo u kriterijima za ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu, nego i u pokrivenosti, usmjeravanju, efikasnosti, raspoloživosti i nivou naknada na osnovu mjesta prebivališta, a ne na osnovu potreba. Prema najnovijim računanjima Svjetske banke, 16,8% stanovništva prima neki vid socijalnih davanja, a pokrivenost građana je i dalje niska u poređenju sa zemljama sa sličnim nivoima dohotka po glavi stanovnika. Bosna i Hercegovina troši nešto ispod 19% BDP-a na socijalnu zaštitu i otprilike 4% BDP-a na socijalna davanja. U poređenju sa drugim zemljama regije najveći udio potrošnje odnosi se na naknade i invalidnine vojnih i civilnih žrtvama rata a daleko najmanji udio potrošnje su porodične i dječije naknade.

Svega 1,9% ukupnog stanovništva i 6,2% najsiromašnijih su korisnici prava na stalnu i/ili jednokratnu novčanu pomoć na osnovu utvrđenog dohodovnog cenzusa, što je vrlo mala pokrivenost u poređenju sa pokrivenošću u drugim zemljama Evrope. Postojeći sistem socijalnih davanja stvara nejednakosti među građanima na osnovu mjesta prebivališta (teritorijalna nejednakost, posebno u Federaciji Bosne i Hercegovine) i socijalne kategorije kojoj pripadaju (nejednakost na osnovu statusa).

Kriza izazvana pandemijom bolesti COVID-19 ima znatan negativan uticaj na već slab sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini i širom regije Zapadnog Balkana. Socijalni učinak u pogledu povećanog siromaštva, isključenosti, nesigurnosti i ranjivosti će vjerovatno biti težak i dugoročan.

Punopravno članstvo u EU je jedan od strateških prioriteta BiH. Integracija u Evropsku uniju je kompleksan proces u kojem se isprepliću unutarnja i vanjska politika kao i obveze koje treba ispuniti s ciljem priprema za dobijanje kandidatskog statusa. S tim u vezi, Bosna i Hercegovina treba temeljito poboljšati zakonodavni i institucionalni okvir te ojačati kapacitete institucija u svrhu ispunjavanja 14 ključnih prioriteta, koji su raspodjeljenih po oblastima u okviru novog pristupa Europske komisije „najprije osnovno“.

Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019	2020
Niska stopa aktivnosti na tržištu rada	43,6	43,7	44,1	43,1	42,6	42,1	42,1	47,7
Visoka stopa nezaposlenosti	27,5	27,5	27,7	25,4	20,5	18,4	15,7	15,9
Visoka stopa nezaposlenosti mladih	59,1	62,7	62,3	54,3	45,8	38,8	33,8	36,6
Najniži rang u regiji prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja	131. od 189 zemlje	107. od 189 zemlje	79. od 189 zemlje	81. od 190 zemalja	86. od 190 zemalja	89. od 190 zemalja	90. od 190 zemalja	90. od 190 zemalja
Nisko rangiranje prema EBRD Indeksu tranzicijskih reformi	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Loša pozicija prema indeksu percepcije korupcije	77	80	76	83	91	89	101	111
Nizak nivo FDI po glavi stanovnika	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Srednji nivo na ljestvici UNDP indeksa ljudskog razvoja (Izveštaj o humanom razvoju-hdr.undp.org)	81	82/188	81/188	n/a	77/189 zemalja	77/189 zemalja	75/189 zemalja	73/189 zemalja

I

Integrisani rast

I. Integrisani rast

I.1. Makro stabilnost

Makroekonomska ravnoteža je osnovni ekonomski cilj svake zemlje a prema dostupnim pokazateljima može se zaključiti da u 2020. godini makro stabilnost u Bosni i Hercegovini nije bila značajno ugrožena. Pandemija uzrokovana korona virusom se odrazila na sve aspekte života u Bosni i Hercegovini. Zabilježeno je smanjenje ekonomske aktivnosti i deficita na tekućem računu, uz povećanje nezaposlenosti i javnog duga države. Na godišnjem nivou u prosjeku je zabilježen pad nivoa cijena od 1,6%.⁴

U avgustu 2020. agencija Standard & Poor's potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting B „sa stabilnim izgledima“. Agencija Moody's Investors Service potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting B3 sa stabilnim izgledima.

Prema dostupnim podacima iz Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2020. godini⁵ je ostvaren pad ekonomske aktivnosti od 3,2% u odnosu 2019. godinu. Nominalno BDP je u 2020. iznosio 34,2 milijarde KM. BDP po stanovniku iznosio je 9.853 KM. Posmatrano po djelatnostima značajniji pad bruto dodane vrijednosti bilježe sektori vezani za turizam i pružanje usluga, dok je rast zabilježen u sektorima građevinarstva i poljoprivrede. BDP po stanovniku u BiH, (izražen u standardu kupovne moći) u 2020. iznosio 33% prosjeka EU 27, dok je stvarna individualna potrošnja po stanovniku (pokazatelj koji opisuje materijalnu dobrobiti domaćinstva) iznosila, 43% prosjeka EU.⁶

Pokazatelj javne zaduženost BiH (kao učešće u BDP) je povećan sa 31% u 2019. na 35% u 2020. godini. Ono što je važno je da ostaje u okviru mastriškog kriterija koji BiH svrstava među umjereno zadužene zemlje. Fiskalni cilj Bosne i Hercegovine je jačanje fiskalne stabilnosti i njene održivosti kao glavnog faktora ukupne makroekonomske stabilnosti, uz jačanje privredne aktivnosti i konkurentnosti ekonomije. U 2020. godini u Bosni i Hercegovini je prikupljeno oko 15,8 milijardi KM javnih prihoda. Upoređenju sa prethodnom godinom, javni prihodi su manji za 5,8%, kao rezultat smanjene privredne aktivnosti u toku godine. Ukupan iznos plasiranih kredita iznosio je 20,35 milijardi KM što je nastavak negativnog trenda rasta sa stopom od 2% g/g. Ukupan iznos depozita na kraju decembra iznosio je 25 milijardi. KM što je rast od 5% u odnosu na decembar 2019. godine. Devizne rezerve su na kraju 2020. iznosile 13,9 milijardi KM (godišnji rast od 10%).⁷

U 2020. godini **deficit na tekućem računu** BiH je iznosio 1,09 milijardu KM⁸ što je približno iznosu iz 2019. godine. U relativnom iznosu BiH deficit na tekućem računu se zadržao na nivou iz prethodne godine a to je 4% BDP-a BiH. Deficit na računu roba u platnom bilansu je smanjen

⁴ Izvor: BHAS, Saopštenje. Indeks potrošačkih cijena u decembru 2020.

⁵ Izvor: BHAS, Saopštenje, Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2020, Proizvodni pristup, prvi rezultati

⁶ Izvor: BHAS, Saopštenje Ekonomske statistike broj 1, avgust 2021

⁷ Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine

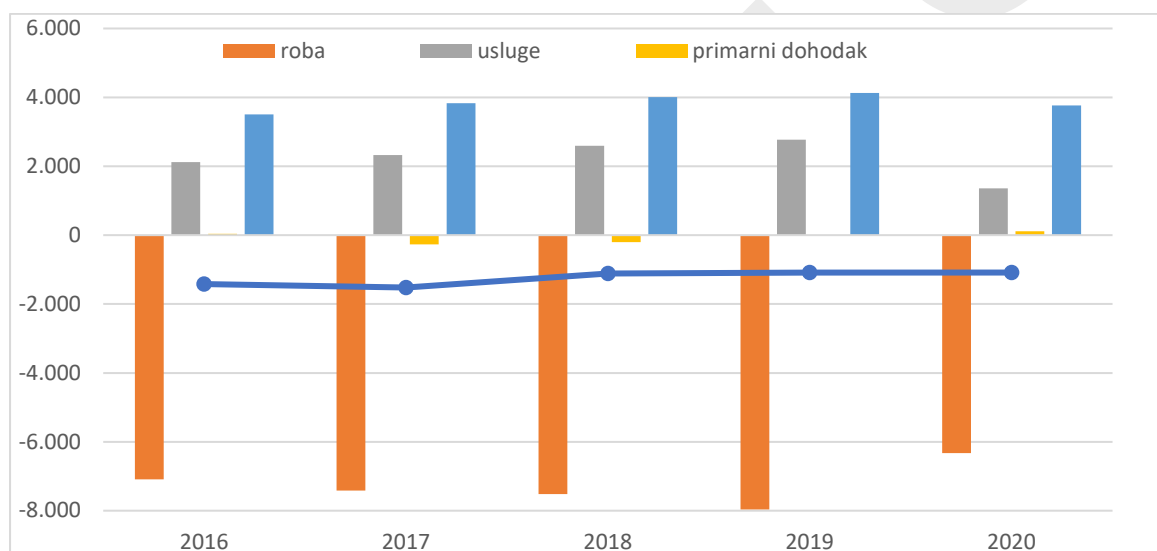
⁸ Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine, podaci iz platnog bilansa BiH

za 20% u odnosu na prethodnu godinu uslijed značajnog pada uvoza (13%). Uslijed globalne zdravstvene krize uzrokovane virusom COVID mnoge firme su smanjile obim poslovanja, a time i uvoz za repromaterijal ili potrebnu opremu. Privatna potrošnja je zabilježila značajan pad zbog novo nastale situacije i neizvjesnosti pa je time i cjelokupan uvoz značajno smanjen.

Zabilježeno je i smanjenje izvoza od 8% kao posljedica smanjene tražnje od inostranih partnera u vrijeme pandemije.

Saldo na računu usluga je u 2020. godini iznosio skoro 1,36 milijarde KM a smanjen je za 9% u odnosu na proteklu godinu. Kako je i očekivano ogromne štete od pandemije je pretrpio sektor turizma, ali i transporta. Značajno je smanjenje zabilježeno na računu dohodaka (15%) s obzirom na smanjenje obima poslovanja bh. radnika u inostranstvu. COVID je negativno uticao i na dijasporu koja tradicionalno šalje novac u zemlju porijekla. Za razliku od 2,9 milijardi KM koje su zabilježene 2019. godine na stavci – personalni transferi u 2020. godini, zabilježeno je tek 2,4 milijarde KM.

Grafikon 1: Saldo tekućeg računa i stavki na tekućem računu BiH (u milionima KM)

Izvor: Centralna banka BiH

U finansijskom dijelu platnog bilansa BiH zabilježeno je smanjenje salda direktnih stranih ulaganja od 7%, dok je priliv nominalno iznosio 678 miliona KM. Značajno je povećanje stavke – zajmovi, i to više na strani vladinog sektora, dok su i ostali sektori zabilježili rast ali usporenijom dinamikom. Prema podacima Ministarstva finansija i trezora BiH, stanje vanjskog duga u odnosu na BDP je na kraju 2020. godine iznosilo 25%, a u odnosu na 2019. primjetno je povećanje od preko 2 procentna poena.

I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja

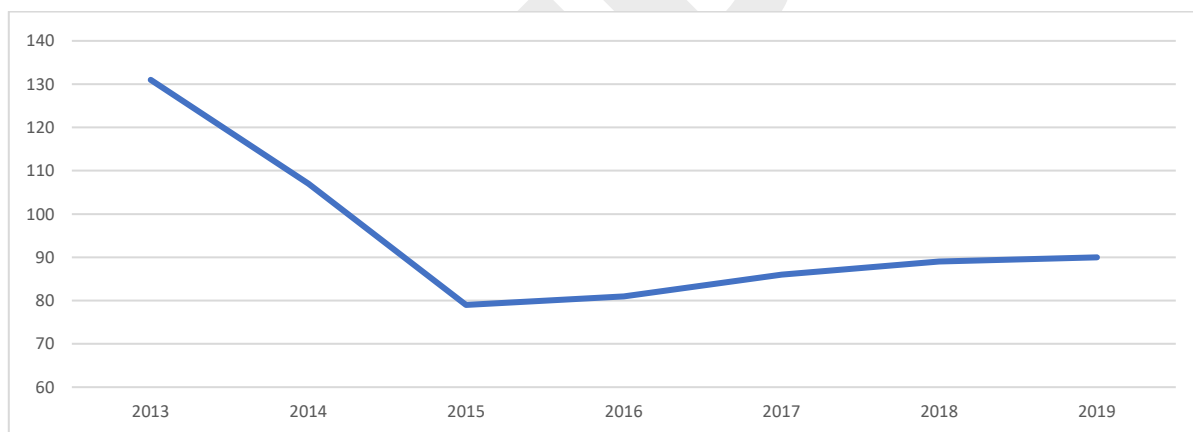

Uspješno poslovanje unutar i van granica Bosne i Hercegovine omogućava bolju konkurentsku poziciju zemlje jer je slobodno kretanje roba i usluga jedan od preduslova za uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora. Prema Izvještajima Evropske komisije o napretku, Bosna i Hercegovina od 2012. godine pa do posljednjeg izvještaja 2020. godine, nije napravila nikakve pomake po pitanju uspostavljanja jedinstvenog ekonomskog prostora.

Neki od problema koji se navode su postojanje dvostrukih licenci, administrativne prepreke u različitim dijelovima zemlje kao i kontradiktorni zakoni i regulatorni okviri između različitih nadležnosti.

Prema posljednjem Izvještaju o lakoći poslovanja, Bosna i Hercegovina je u 2020. godini rangirana na 90. mjesto od 190 zemalja i u odnosu na rezultate u posljednje tri godine bilježi lošiji rang, gdje su ključni razlozi neusklađenost propisa koji se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu, politička nestabilnost i neefikasna administracija.

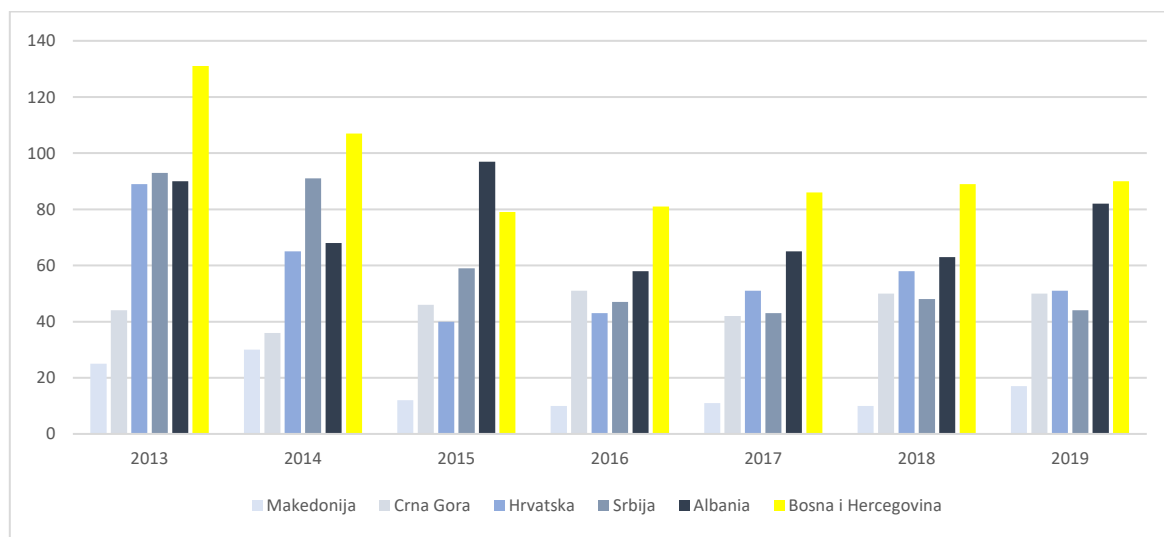
Grafikon 2: Lakoća poslovanja, rang BiH u periodu od 2013 – 2020. godine

Izvor: Lakoća poslovanja, 2020

Zemlje iz okruženja napreduju u poboljšanju poslovnog ambijenta koji će privući investitore i olakšati im poslovanje, dok Bosna i Hercegovina nije puno uradila po pitanju poboljšanja poslovne klime što pokazuje i Izvještaj Doing Business 2020 gdje je Bosna i Hercegovina iz godine u godinu najlošije rangirana. Najlošije je ocjenjena u kategoriji Započinjanja poslovanja, 184. mjesto od 190 zemalja i dobijanju građevinskih dozvola, 173. mjesto od 190 zemalja. Najbolje je ocjenjena u provođenju prekogranične trgovine, 27. mjesto od 190 zemalja.

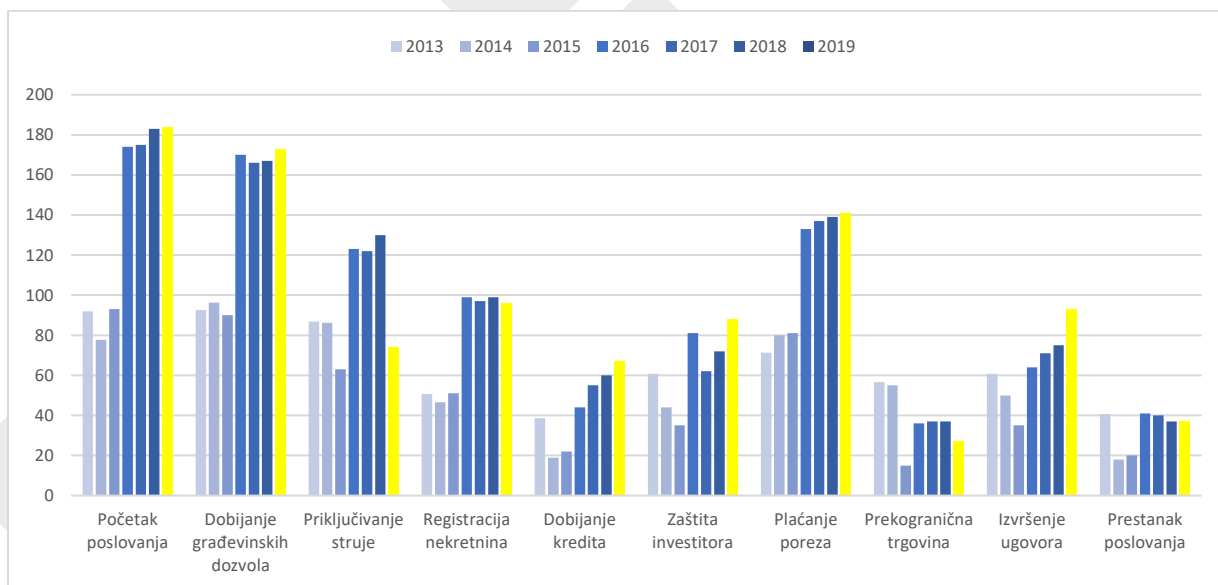
Grafikon 3: Lakoća poslovanja, poređenje BiH i zemlje iz okruženja 2013 - 2019. godine

Izvor: Lakoća poslovanja 2020

Prema posljednjim podacima da bi se registrovala firma ili posao u Bosni i Hercegovini potrebno je proći kroz 13 procedura za koje je potrebno 80 dana. Ništa lakše nije ni sa dobivanjem građevinske dozvole i priključka za struju, gdje se za građevinsku dozvolu mora proći kroz 17 procedura za koje je potrebno 180 dana i za priključak za struju 5 procedura u trajanju od 69 dana. Uz ovakve procedure Bosna i Hercegovina odbija kako domaće tako i strane investitore.

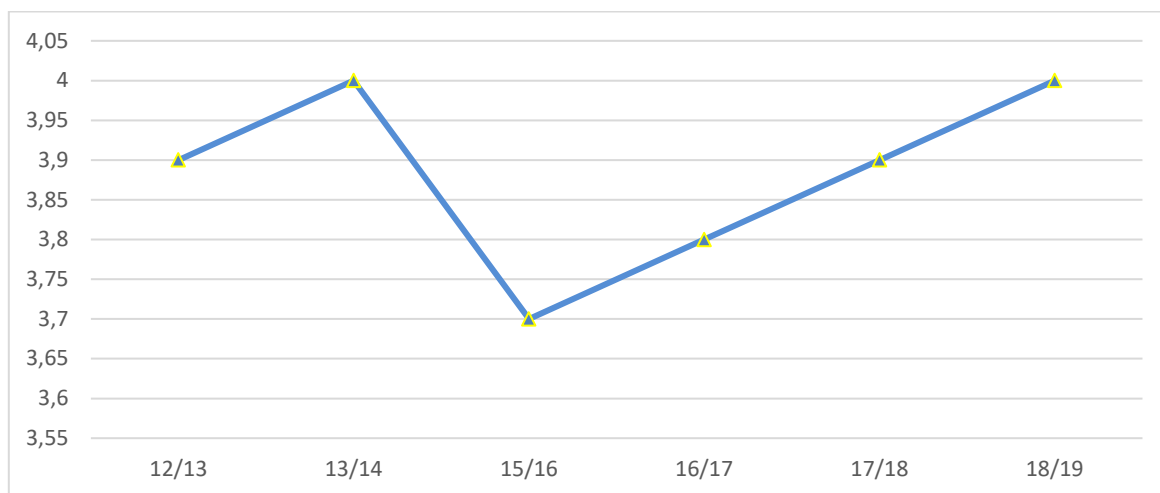
Grafikon 4: Kategorije za mjerenje Lakoće poslovanja u BiH za period 2013 – 2019. godine

Izvor: Lakoća poslovanja 2020

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2019. godinu Bosna i Hercegovina je i dalje nisko rangirana i za razliku od prethodnih godina nije poboljšala svoju poziciju. U 2017. godini Bosna i Hercegovina je bila pozicionirana na 90. mjesto od 135 zemalja, a u 2019. je rangirana na 92. mjesto od 141 zemlje.

Grafikon 5: Globalni indeks konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu period 12/13 – 18/19

Izvor: Globalni indeks konkurentnosti 2019

Na osnovu svih kategorija koje se prate za mjerenje konkurentnosti jedne zemlje, za Bosnu i Hercegovinu najveći problem predstavlja zdravstvo i makroekonomska stabilnost. Infrastruktura, vještine i finansijski sistem su druge kategorije koje su najlošije rangirane i negativno utiču na konkurentnost Bosne i Hercegovine.

Analizom rezultata u oblasti nadzora nad tržištem u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu u odnosu na prethodnu godinu, vidljivo je da postoji trend povećanja broja neusklađenih i nesigurnih proizvoda na tržištu u odnosu na broj kontroliranih proizvoda. Kako bi se smanjio udio nesigurnih i neusklađenih proizvoda na tržištu, te osigurao visok nivo zaštite zdravlja i sigurnosti potrošača u Bosni i Hercegovini prema pokazateljima se i dalje moraju nastaviti provoditi pojačane aktivnosti nadzora nad tržištem. Koordinacija u oblasti infrastrukture kvaliteta među nadležnim institucijama na različitim nivoima vlasti je nedovoljna i ne postoji cjelodržavna strategija za infrastrukturu kvaliteta.

II

Pametan rast

II. Pametan rast

II.1. Povećati industrijsku konkurentnost

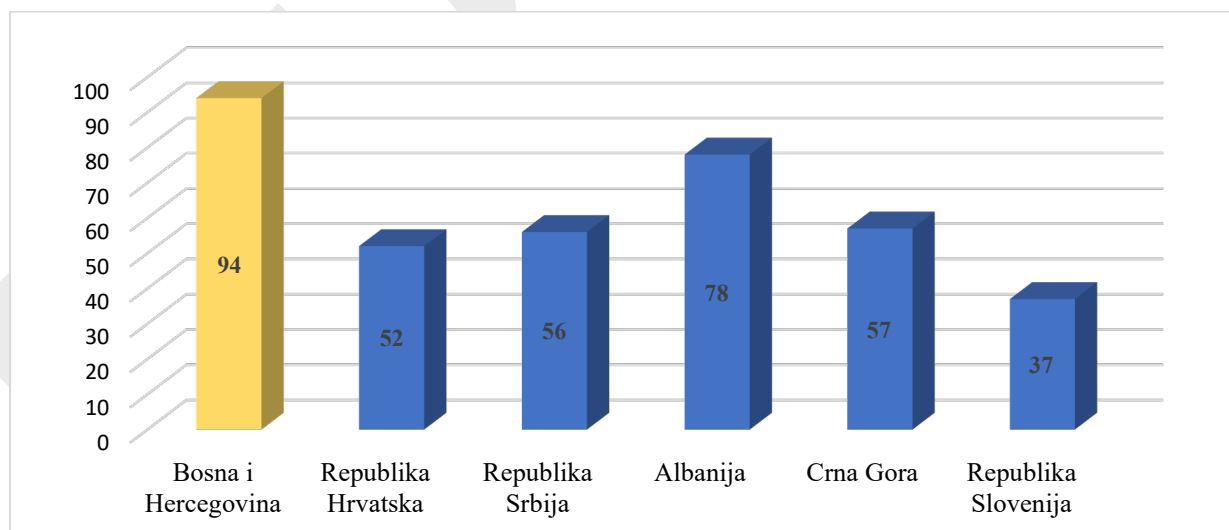

Digitalizacija vodi ka ekonomskoj perspektivi, koja podrazumijeva veći rast, veći nivo zaposlenosti, regionalnoj povezanosti, boljoj pravnoj administraciji i ubrzanju procesa u EU integracije. Da bi neka zemlja mogla osigurati koristi od upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija mora postojati minimalni nivo infrastrukture, obrazovanja i podrške vladine politike.

Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini iz oblasti telekomunikacija nije usklađeno sa Regulatornim okvirom za elektronske komunikacije Evropske Unije, potrebno je usvojiti Strategiju širokopojasnog pristupa, Strategiju razvoja informacionog društva, Zakon o elektronskim komunikacijama i elektronskim medijima.⁹

Prema indeksu mrežne spremnosti, po Izvještaju Inovacija i Tehnologije UN-a za 2021. godinu, Bosna i Hercegovina je rangirana na 80. mjestu od 158 zemalja.¹⁰ Prateći Globalni inovacijski index, u poređenju sa 131 zemljom, u Evropi samo je šest ekonomija rangirano preko prvih 50, od čega četiri imaju tendenciju progresa, tačnije: Srbija na 53., Sjeverna Makedonija na 57., Bjelorusija na 64., te Bosna i Hercegovina na 74. mjestu. Sveukupna ocjena sektora informaciono komunikacijskih tehnologija za Bosnu i Hercegovinu je i dalje niska, 94. mjesto od 131 zemlje, a prema pristupu informaciono komunikacijskim tehnologijama rangirana je na 61. mjestu.¹¹

Grafikon 6: Informaciono komunikacijske tehnologije 2020, rang

Izvor : Globalni Inovacijski Index, 2020

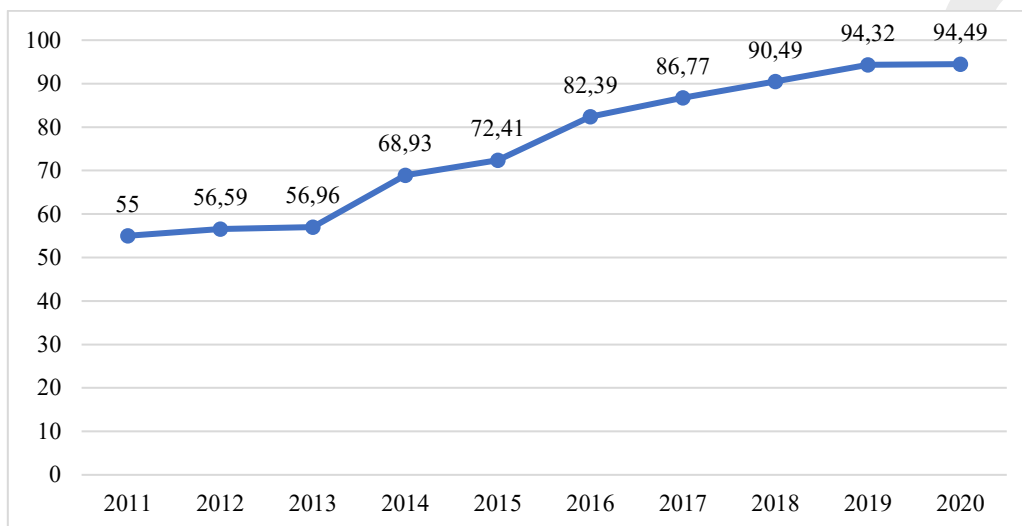
⁹ ERP 2017-2021. godine

¹⁰ Izvještaj UN-a o tehnologiji i inovacijama za 2021. godinu

¹¹ Globalni Inovacijski Index za 2020. godinu

Pokazatelj E-spremnost prati razvijenost informacionog društva i istovremeno predstavlja mjeru uključenosti društva u međunarodne digitalne tokove i interne digitalne tokove. U 2020. godini stopa penetracije korisnika interneta se povećala u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 94,49% što je više nego u 2018. godini gdje je iznosila 94,32%¹². Poredeći stopu penetracije korisnika interneta za period od 2011. do 2020. godine možemo reći da Bosna i Hercegovina ima konstantan rast korisnika interneta. Prema indeksu mrežne spremnosti, rangirana je na 87. mjestu, a prema pokrivenosti teritorije 4G mrežom je na mjestu 130. od 134 zemlje.¹³

Grafikon 7: Stopa penetracije korisnika interneta u BiH, 2011-2020

Izvor: Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije, 2020

Širokopojasne usluge su u stalnom porastu i broj pretplatnika širokopojasnog pristupa od ukupnog broja Internet pretplatnika je 99,95%. Visoko prisustvo širokopojasnog interneta je ohrabrujući podatak po pitanju informacionog društva u Bosni i Hercegovini. Najveći broj širokopojasnih priključaka po strukturi ima ADSL (Asimetrična digitalna pretplatnička linija) pristup od 54,51% od ukupnog broja širokopojasnih priključaka. Pad kablovskog pristupa internetu je u padu u odnosu na prethodnu godinu.¹⁴

Politike razvoja informacionog društva BiH za period od 2017. do 2021. godine su usvojene i počela je implementacija Akcionog plana za realizaciju politika razvoja informacionog društva. Proces prelaska sa analognog na digitalno emitovanje se nastavlja gdje je Bosna i Hercegovina zahvaljujući Multipleksu C 2019. godine dobila dozvolu za digitalno zemaljsko emitiranje. Međutim, daljnje aktivnosti su obustavljene u 2020. godini, te je predviđeno da će se do januara 2021. postići 90% pokrivanja uslugom.¹⁵

Zemlja kao što je Bosna i Hercegovina, sa malom i ograničenom ekonomijom svoju konkurentsku poziciju u svijetu može graditi na razvoju ekonomije koja se temelji na novim tehnologijama i inovacijama.

¹² Regulatorna agencija za komunikacije, Godišnji izvještaj za 2020. godinu

¹³ Index mrežne spremnosti (NRI) za 2020. godinu

¹⁴ Regulatorna agencija za komunikacije, Godišnji izvještaj za 2020. godinu

¹⁵ Ibid.

Moderne ekonomije se sve više baziraju na znanju i stvaranju znanja. Istraživanje, nauka i tehnologija su osnovna svakog društva, njegove ekonomije, etike i sposobnosti da se održi.

Obrazovanje, naučno istraživački rad i inovacije bi trebala biti jedan od prioriteta u zemlji. Da bi se stvorila razvojna i moderna zemlja treba ulagati u inovacije i ekonomije bazirane na inovacijama i novim tehnologijama. Bosna i Hercegovina i dalje izdvaja jako mala sredstva iz BDP-a za inovacije, nauku i istraživanje i razvoj, te je nedovoljno razumijevanje o važnosti istih u ekonomskom rastu i društveno razvoju.

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, bruto domaći izdaci za istraživanje i razvoj u 2019-oj godini su bili najveći u oblasti Inženjstvo i tehnologija 41,9% dok je za Društvene nauke izdvojeno 9,88%.¹⁶

U Bosni i Hercegovini je na poslovima istraživanja i razvoja u 2019.godini zaposleno 2883 osobe. Prema podacima Agencije za statistiku od ukupnog broja zaposlenih najveće učešće imaju istraživači tačnije 73,6%, od toga najveći broj je zaposlen u sektoru visokog obrazovanja (88,2%), poslovnom sektoru (9,3%), državnom sektoru (2,5%), dok u neprofitnom sektoru nema zaposlenih istraživača. Objavljeno je 1.034 istraživačkih radova, a najveći broj je iz oblasti Inženjstva i tehnologije.

Tabela 2: Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2019

Sektori	Ukupno	Vrsta istraživanja		
		fundamentalna	primijenjena	razvojna
Poslovni sektor	258	40	103	115
Državni sektor	160	113	44	3
Visoko obrazovanje	613	268	241	104
Neprofitni sektor	3	-	3	-

Izvor: Nauka, tehnologija i digitalno društvo, BHAS 2020.

Za konkurentnost jedne ekonomije uvođenje nove tehnologije i inovacija u preduzeća je od velike važnosti, naročito pri razvoju novih malih i srednjih preduzeća i unaprijeđenju postojećih.

Prema posljednjim dostupnim informacijama, od ukupnog broja inovativno aktivnih preduzeća (uzorak 3 116¹⁷), 35,6% je provelo bar jednu inovativnu aktivnost u periodu od 2016-2018. godine.

¹⁶ Agencija za statistiku BiH; *Nauka, tehnologija i digitalno društvo*; Istraživanje i razvoj, 2019. godina

¹⁷ BHAS, *Inovativne aktivnosti preduzeća 2016-2018*, Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 3116 preduzeća i stopa odgovora preduzeća koju su ispunila upitnik je 67,8%.

Tabela 3: Preduzeća prema vrsti inovativnih aktivnosti i veličini preduzeća, 2016-2018

	Preduzeća koja su imala samo inovaciju proizvoda	Preduzeća koja su imala samo inovaciju poslovnog procesa	Preduzeća koja su imala inovaciju proizvoda i inovaciju poslovnog procesa istovremeno
Ukupno	21,8	17,5	18,2
Mala	19,3	14,9	15,4
Srednja	28	26,2	26
Velika	39,4	22,7	33,3

Izvor: BHAS, 2020.godina

Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) u Bosni i Hercegovini iznosila su oko 0,2% BDP-a što pokazuje da od 2013. pa do danas se jako malo sredstava izdvaja u te svrhe. Prema Globalnom Inovacijskom indeksu 2020 po izdvajanjima za istraživanje i razvoj BiH je rangirana na 92. mjestu od 131 zemalja. Bosna i Hercegovina je pristupila izradi Strategije pametne specijalizacije čiji cilj je da se poveća konkurentska pozicija zemlje kroz razvoj nauke, tehnologije i inovativnih pristupa razvoju.

Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti o ocjeni razvijenosti klastera u 2019., Bosna i Hercegovina je i dalje loše rangirana i zauzima 125. mjesto od 141 zemlje u odnosu na 2018. godinu njen rang je lošiji gdje je zauzimala 105. mjesto od 140 zemalja. Index razvijenosti klastera u 2019. godini je iznosio 3,0 što je slabije u odnosu na prošlu godinu. Prateći trend razvoja klastera od 2013. godine do danas Bosna i Hercegovina nije uznapredovala u toj oblasti. Neophodna je državna politika o razvoju klastera i Strategija malih i srednjih preduzeća za Bosnu i Hercegovinu koja je u toku izrade. Poredeći Bosnu i Hercegovinu sa zemljama komparatorima u 2019. godini može se zaključiti da nižu rasprostranjenost klastera od BiH ima samo Hrvatska.

U 2020. godini broj prijavljenih patenata koji je podnesen Institutu za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine iznosio je 55, od čega je 49 podnijeto od rezidentnih, a 6 od nerezidentnih podnosilaca prijava. U odnosu na prethodnu godinu zabilježen je rast od 25%.¹⁸ Prema MKP (Međunarodna klasifikacija patenata) kodovima, najveći udio patentnih prijava u 2020. godini zabilježen je u području području A - Svakodnevne životne potrepštine (29,1%). Ukupan broj patenata odobrenih u nacionalnom postupku u 2020. godini je 11. od kojih 10 su patentni stranih, a 1 domaćeg prijavitelja.

Najveći udio priznatih patenata u 2020. godini prema klasifikacijskoj oznaci MKP-a, bio je u području C - Hemija; Metalurgija (36,4%) i F - Mašinstvo; rasvjeta; grijanje; naoružanje; miniranje (36,4%).

Prema posljednjim dostupnim informacijama iz 2019. godine, Bosna i Hercegovina rangirana je na 77. mjestu od 141 zemlje, po prijavama patenata na milion stanovnika. U Globalnom izvještaju konkurentnosti je Republika Hrvatska najbolje ocjenjena prema prijavama patenata na milion stanovnika u 2018. godini dok BiH zauzima četvrto mjesto među zemljama komparatorima. U poređenju sa periodom od 2013. godine do sada, broj prijavljenih patenata je u padu.

¹⁸ Agencija za statistiku BiH; Saopštenje broj 10; *Nauka, tehnologija i inovacije; Patenti 2020.*; 15.07.2021.g.

II 2. Razvoj ljudskih resursa

Povećanje kvalitete i učinkovitosti javnog obrazovanja od vitalnog je značaja za jačanje ljudskog kapitala i ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. Ljudski kapital se sastoji znanja, vještina i zdravlja koje ljudi akumuliraju tokom svog života, omogućavajući im da ostvare svoj potencijal kao produktivni članovi društva. Zemlje moraju više ulagati u ljudski kapital kako bi održale ekonomski rast radnu snagu za visokokvalifikovanije poslove u budućnosti i efikasno se takmiče na globalnom nivou ekonomija. Vještine obuhvataju osnovne kognitivne vještine, poput matematike i čitanja, socioemocionalne vještine (tj. ustrajnost i društvena interakcija), kao i tehničke vještine vezane za posao. Ograničenja u vještinama postaju sve izraženija kako svjetske ekonomije napreduju, te BiH teže ide u korak sa trendovima.

Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti 2019, kvalitet obrazovanja u BiH je na niskom nivou, tj. od 141 zemlje, Bosna i Hercegovina je rangirana na 82. mjestu.

Tabela 4: Vještine, 2019

Indikator	Rang/82
Godine školovanja	67
Opseg obuke osoblja firmi	133
Kvalitet stručnog obrazovanja	129
Vještine diplomanata	134
Digitalne vještine stanovništva	102
Lakoća pronalaska uposlenika sa vještinama	131
Očekivani broj godina školovanja	68
Kritičko razmišljanje u podučavanju	133
Omjer nastavnik-učenik u osnovnom obrazovanju	60

Izvor: World Economic Forum 2019, Global Competitiveness Report 2019

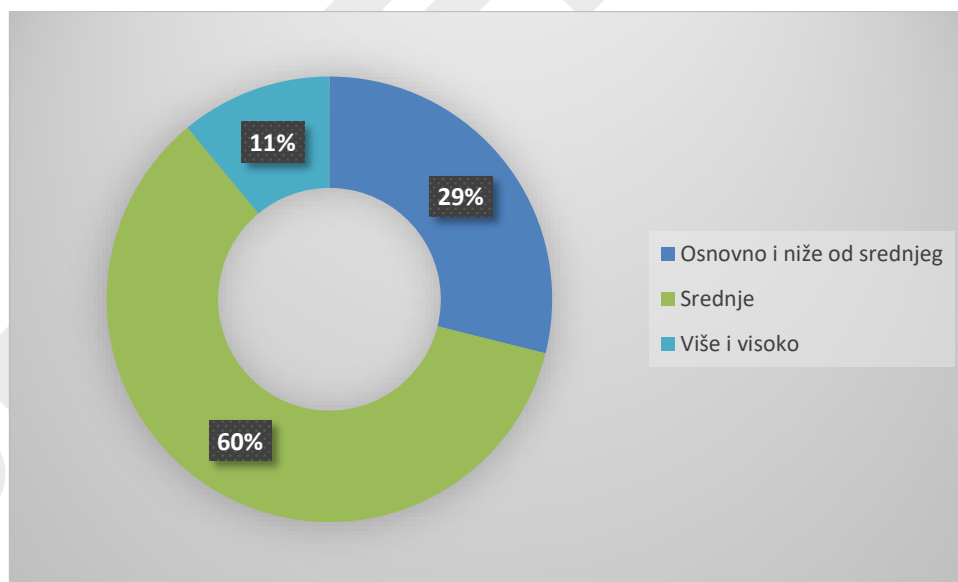
Osobe sa visokom stručnom spremom ne posjeduju osnovne komunikacijske, rukovodilačke, informatičke **vještine** niti govore strane jezike. Prema Popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, 39% stanovništva BiH preko 10 godina ne zna osnovne standardne računarske radnje. U poređenju, u skandinavskim zemljama ovaj postotak ne prelazi 10%, dok je u Poljskoj, Kipru i Grčkoj taj postotak do 40%, a Bugarskoj čak 59%. Potrebno je da sektor visokog obrazovanja fokus usmjeri na razvijanje ljudskih resursa i stvara veću svijest o potražnji za ljudskim potencijalima. Ovaj sektor treba da poradi na pospješivanju tehničkog

znanja i vještina. Postoji potreba za daljim razvojem okvira kvalifikacija za cjeloživotno učenje.

Najčešće se problem **visoke stope nezaposlenosti mladih**, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stižu tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u BiH sa potrebama modernog tržišta rada, kao i slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje.

BiH se suočava sa rastućom pojavom odliva pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH. Prema Svjetskom ekonomskom forumu BiH je prema odljevu mozgova rangirana na 140. mjesto od 144 zemlje. Struktura upisa na fakultete, ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove. Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Prilike za započinjanje biznisa u BiH su ocjenjene kao nepromjenjive u posljednjih par godina, a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta. Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

Grafikon 8: Struktura obrazovanja korisnika interneta

Izvor: Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2019, BHAS

Rezultati istraživanja o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija u domaćinstvima i pojedinačno (IKT-D) u Bosni i Hercegovine, pokazali su sljedeće:

- 62,2% domaćinstava imaju pristup računaru
- 37,8% domaćinstava nemaju pristup računaru

Zastupljenost računara u domaćinstvima varira zavisno o tipu naselja. U urbanim sredinama 65,6% domaćinstava ima pristup računaru u ostalim dijelovima 59,5%.

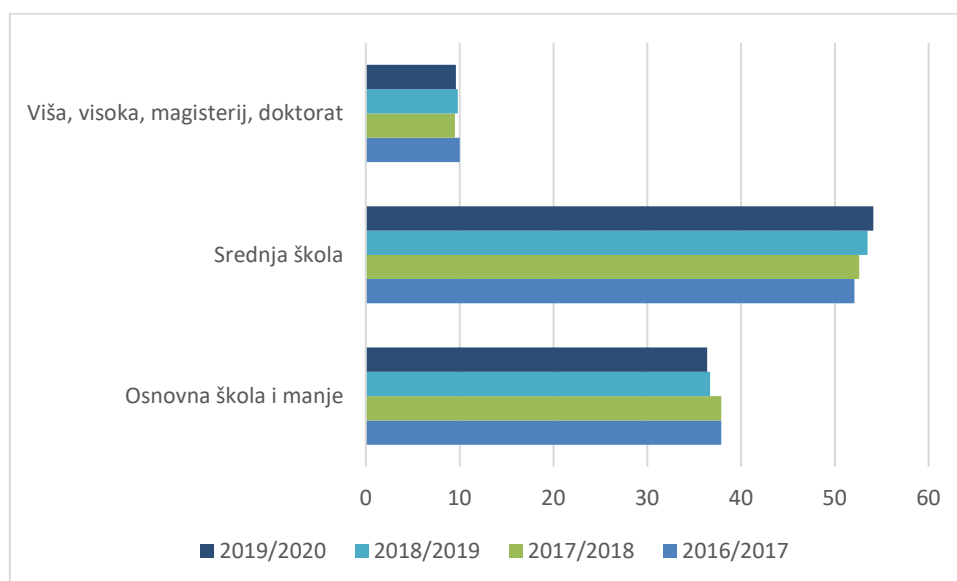
Jedan od značajnijih nedostataka za poslodavce i socijalne partnere je nemogućnost da uspostave adekvatnu vezu sa programom **srednjeg stručnog obrazovanja (VET)**, te u vezi s tim, na svim nivoima obrazovanja stiže se nedovoljno praktičnog znanja. Iako je ovo uglavnom problem srednjih stručnih škola, ovaj problem se odnosi i na univerzitetsko obrazovanje, gdje studenti ne dobivaju dovoljnu količinu praktičnog znanja kako bi bili konkurentni na tržištu rada. U srednjem stručnom obrazovanju ne postoji bodovni sistem. Uvođenjem jednog takvog sistema, olakšala bi se mobilnost i održivost za više nivoje obrazovanja. Akreditiranje i certificiranje programa i predmeta ne predstavlja problem samo za srednje stručne škole, već i za univerzitete. Većina opreme dostupne u školama za stručnu obuku je zastarjela, broj nastavnika obučenih u novim metodologijama podučavanja je ograničen, a mogućnosti za sticanje radnog iskustva u preduzećima su minimalne. Nadalje, postojeće mogućnosti za cjeloživotno učenje su veoma ograničene i dostupne samo malom broju radno sposobnog stanovništva.

Tabela 5: Konkurentnost ljudskih resursa

Kategorija	Izvor	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Osnovna škola i manje	ARS	37,9	36,7	36,4
Srednja škola	ARS	52,6	53,5	54,1
Viša, visoka, magisterij, doktorat	ARS	9,5	9,8	9,6
Broj upisanih studenata, ukupno	BHAS	100.333	87.548	79.886
Broj upisanih studenata, muški	BHAS	42.826	32.342	28.057
Broj upisanih studenata, ženski	BHAS	53.599	43.238	39.779
Broj diplomiranih studenata	BHAS	15.266	14.220	14.181
Broj završenih magistara nauka	BHAS	3364	3.939	3.388
Broj završenih doktora nauka	BHAS	301	193	166

Niska konkurentnost BiH ekonomije ima svoje korjene u niskom obuhvatu obrazovanjem, posebno u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, kao i u lošoj obrazovnoj strukturi kadrova i obrazovnom sistemu koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada. U 2019. svega 9,6% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom znatno veći i iznosi 53,5%. To pokazuje da mnogi ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg stručnog obrazovanja. Struktura upisa na fakultete ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove.

Grafikon 9: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi

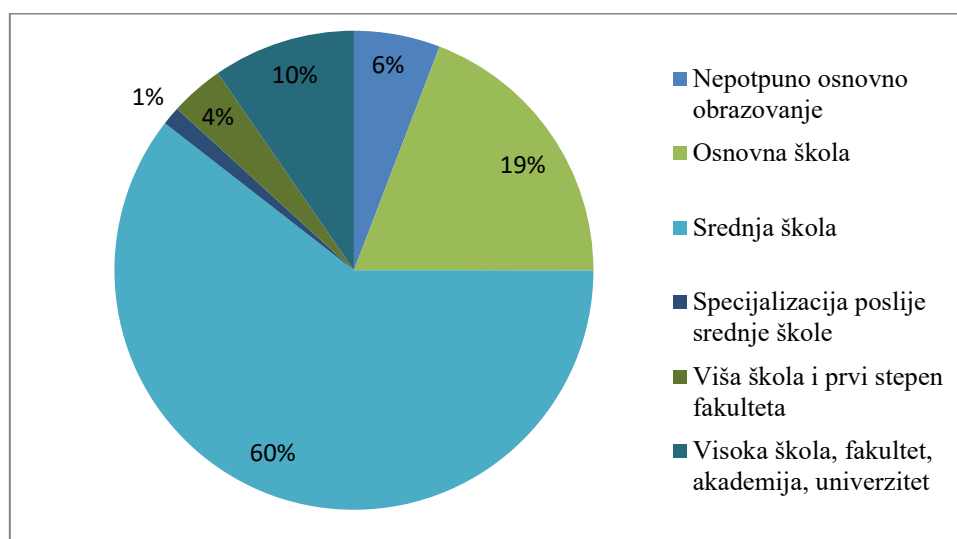

Izvor: ARS 2019

Uprkos ostvarenom napretku i provedenim reformama, obrazovni sistem se suočava sa značajnim problemima i stoga je neophodno unaprijediti ga od najnižeg do najvišeg nivoa. Stope upisa u predškolsko obrazovanje su najniže u regionu, dok su stope upisa u osnovno i srednje obrazovanje ispod zadovoljavajućeg nivoa. Nedostatak efikasnosti sistema visokog obrazovanja se može potkrijepiti činjenicom da samo 3% studenata Univerziteta u Sarajevu okončavaju na vrijeme svoje studije. U 2019. godini diplomiralo je/završilo akademske ili strukovne studije 14.181 studenata, što je za 0,3% manje u odnosu na školsku 2018./2019. godinu. Udio odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja i obuke je 2,1%. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

Postoji značajan broj učenika koji ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg obrazovanja. Prema podacima MICS 2011-2012 (UNICEF), stopa upisa u srednjim školama je 76,2%. Oko 54% učenika završi srednju školu u redovnom roku, a samo 24% maturanata nastavlja školovanje nakon srednje ili više škole. Lica sa visokim nivoom obrazovanja su u najmanjem riziku od nezaposlenosti (u 2019. godini lica sa visokim obrazovanjem su predstavljala 11,7% stope nezaposlenosti). Iako podaci podcrtavaju da lica sa višim nivoima obrazovanja predstavljaju pozitivnije rezultate tržišta rada, formalni sistem obrazovanja nije u stanju obezbijediti vještine potrebne u dinamičnom i savremenom tržištu rada. Problem je dvojak: s jedne strane, postoji neusklađenost između vještina i potreba tržišta rada, a s druge strane, postoji neusklađenost između obrazovnih profila i sektora u kojima postoji povećana tražnja za radnicima.

Grafikon 10: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu

Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju. Vijeće ministara BiH je usvojilo načela i standarde visokog obrazovanja. Na nivou Federacije je registrovano pet akreditovanih visoko obrazovnih institucija. U kantonima nisu usklađeni dokumenti i postupci za akreditaciju. Agencija/zavodi za statistiku u BiH su uz primjenu klasifikacije ISCED 2011 započele praksu izvještavanja o statistici obrazovanja u skladu sa zahtjevima Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) / Međunarodne organizacije rada (ILO) i Eurostata. Postoje planovi da se modernizuje i reformiše obrazovanje nastavnika u entitetima. Nije bilo napretka u izradi Državnog kvalifikacijskog okvira. BiH je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva u visokom obrazovanju uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru BiH i šire. Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji do sada nisu u potpunosti ispunjene.

Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja. Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje i institucionalni razvoj BiH univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u BiH i u okviru evropskog tržišta rada.

Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktualna struktura rashoda u obrazovanju ostavlja malo prostora za unaprjeđenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstva, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

II 3. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore

Ulaganje u kulturu u Bosni i Hercegovini može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, potiče razvoj novih tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Uloga kulture u izgradnji identiteta kroz obnovu kulturnog naslijeđa je značajna i specifična za Bosnu i Hercegovinu. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisanje razvoja kulture i kulturnih industrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih industrija.

Svi nivoi vlasti, uključujući i lokalne zajednice, trebaju revidirati svoje razvojne strategije da u njih uključe kulturu i njen utjecaj na razvoj. Saradnja domaćih i međunarodnih institucija može doprinijeti razvoju kulturnih programa koji mogu značajno doprinijeti ekonomskom razvoju i zbog toga se kultura i kulturno naslijeđe ne smiju izostaviti iz svih razvojnih programa. Strateška upotreba kulture u procesu razvoja zasnovana je na promišljanju lokalnih resursa i komparativnih i kompetitivnih prednosti jednog područja. Urbane sredine zbog same činjenice da imaju veći broj stanovnika su pod većim utjecajem kulture i kulturnih industrija. Što se tiče razvoja ruralnih regija, način na koji kultura konkretno potpomaže lokalni održivi razvoj je u sektoru turizma.

Pod pojmom kreativne industrije podrazumijevaju se aktivnosti koje imaju svoj korijen u individualnoj kreativnosti, vještini i talentu i imaju potencijal za unapređenje ekonomskog razvoja i kreiranja novih radnih mjesta. Pod ovim aktivnostima podrazumijevaju se sljedeći sektori: reklame, arhitektura, umjetnosti i starine, zanati, dizajn, visoka moda, film, video igre, muzika, scenske umjetnosti, izdavaštvo, software, televizija, radio. Smatra se da kreativne industrije predstavljaju dodatni generator prihoda, ali su i glavni pokretač mnogih svjetskih ekonomija. Neke zemlje prepoznale su značaj ove vrste industrije i počele ulagati u nju. O značaju koje kreativne industrije imaju za Evropu svjedoči i činjenica da je *Kreativna Evropa (Creative Europe Programme)*, program koji podupire kulturni i kreativni sektor s ciljem njegova doprinosa održivom rastu i zapošljavanju, predložio budžet za razdoblje od 2014. do 2020. u iznosu od 1,8 milijardi eura.

U zemljama jugoistočne Evrope, uključujući i BiH, ne postoje zvanične definicije kreativne industrije niti klasifikacija sektora koji čine tu industriju. Umjesto toga, u ovim zemljama je zastupljen tradicionalni pristup kreativnim industrijama koji obuhvata polja kulturnog stvaralaštva kao što su muzika, film, knjige i audiovizuelna produkcija, ali ne i softwer, oglašavanje ili dizajn. Međutim, kreativne industrije i u ovim zemljama dobijaju na značaju. Kreativna ekonomija predstavlja novu fazu socio - ekonomskog razvoja posebno u razvijenim društvima, a i šire u svijetu. Značaj kreativnosti i kreativnih industrija za ekonomski razvoj, naročito na lokalnom i regionalnom nivou potvrđen je od strane mnogih međunarodnih organizacija, kao što su UNESCO, Evropska komisija, UNDP, UNDP-UNCTAD, WIPO itd.

Generalna konferencija UN 2010. godine donijela je rezoluciju o kulturi i razvoju, gdje su kreativne industrije prepoznate kao značajan razvojni segment rješavanja problema siromaštva, jačanja identiteta lokalnih zajednica, stvaranja bolje investicione klime i povoljnog okruženja za investiranje u lokalne zajednice, te zaustavljanja migracija ka urbanim centrima. Na nivou EU, strategija “Evropa 2020” podvlači ulogu kreativnih industrija u podsticanju pametnog i održivog razvoja evropskih zemalja. Kulturne i kreativne industrije u posljednjih desetak godina postale su popularan smjer razvoja gradova/lokalnih zajednica. Mnogi ih gradovi/lokalne zajednice koriste kao alat za poticanje privrednog razvoja, kao i za postizanje veće vidljivosti u širem okruženju, posebno u sinergiji s turizmom.

Posmatrano po područjima i oblastima djelatnosti, 2018. godine u FBiH, u kulturnim i kreativnim industrijama je bilo zaposleno 62.050 uposlenika, što iznosi 12% od ukupnog broja zaposlenih u FBiH u 2019. godine. U Republici Srpskoj, u 2018. godini, broj zaposlenih u kulturnim i kreativnim industrijama, po područjima i oblastima djelatnosti, iznosio je 30.510, odnosno 11% od ukupnog broja zaposlenih u Republici Srpskoj, 2017. godine. Posmatrano na nivou BiH, ukupan broj zaposlenih u BiH, u oktobru 2019. godine bio je 780.408 od čega je u kulturnim i kreativnim industrijama bilo zaposleno ukupno 92.560 osoba, odnosno 12%.

Tabela 6: Zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama

Područje/oblast	FBiH	RS	BiH
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti			
Izdavačke djelatnosti	740 (1,2%)	596 (2,0%)	1336 (1,4%)
Proizvodnja filmova, video filmova i televizijskog programa, djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja muzičkih zapisa	297 (0,5%)	70 (0,2%)	367 (0,4%)
Emitiranje programa	2753 (4,4%)	1243 (4,1%)	3996 (4,3%)
Kompjutersko programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	4348 (7,0%)	980 (3,2%)	5328 (5,8%)
Informacije i komunikacije			
Upravljačke djelatnosti, savjetovanje u vezi s upravljanjem	1137 (1,8%)	436 (1,4%)	1573 (9,8%)
Arhitektonske i inženjerske djelatnosti; tehničko ispitivanje i analiza	5712 (9,2%)	3385 (11,1%)	9097 (9,8%)
Promocija (reklama i propaganda) i istraživanje tržišta	2584 (4,2%)	418 (1,4%)	3002 (3,2%)
Ostale stručne načne i tehničke djelatnosti	584 (0,9%)	291 (1,0%)	875 (0,9%)
Obrazovanje			
Obrazovanje	42797 (68,9%)	22691 (74,4%)	65488 (70,8%)
Umjetnost, zabava i rekreacija			
Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti	1098 (1,8%)	400 (1,3%)	1498 (1,6%)
Ukupno zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama	62050 (12%)	30510 (11%)	92560 (12%)

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2019, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Kad su u pitanju kultura i kreativne industrije, nije moguće da se ne istakne značaj turizma za ove industrije. Turizam u Bosni i Hercegovini pokazuje trend rasta i ima potencijal da uveća svoj razvojni faktor. Turizam zaslužuje posebnu pažnju u oblasti usluga, jer ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga u Bosni i Hercegovini. Za dalji razvoj turizma potrebno je

povećati njegovu konkurentnost. Prema podacima Svjetskog vijeća za putovanja i turizam, direktan doprinos putovanja i turizma BDP-u bio je 799,7 miliona KM, 2,6% od ukupnog BDP-a u 2017. godini, a predviđa se da će porasti za 5,1% u 2020. godini i te da će dalje rasti za 5,3% godišnje, od 2018. do 2028. godine, na 1.414,7 miliona KM, tj. 3,4% ukupnog BDP-a u 2028. godini.¹⁹ Prema istoj publikaciji, u 2017. godini putovanja i turizam direktno su podržali 23.000 radnih mjesta (3,2% ukupne zaposlenosti) u BiH. Očekuje se da će se taj postotak povećati za 2,7% u 2018. godini i porasti za 2,2% godišnje na 30 000 radnih mjesta (4,4% ukupne zaposlenosti) u 2028. godini. 11,2% ukupne zaposlenosti (81.500 radnih mjesta). Očekuje se da će se 2018. godine povećati za 2,8%, na 83.500 radnih mjesta i porasti za 2,1% godišnje na 103 000 radnih mjesta u 2028. godini (15,2% od ukupnog).

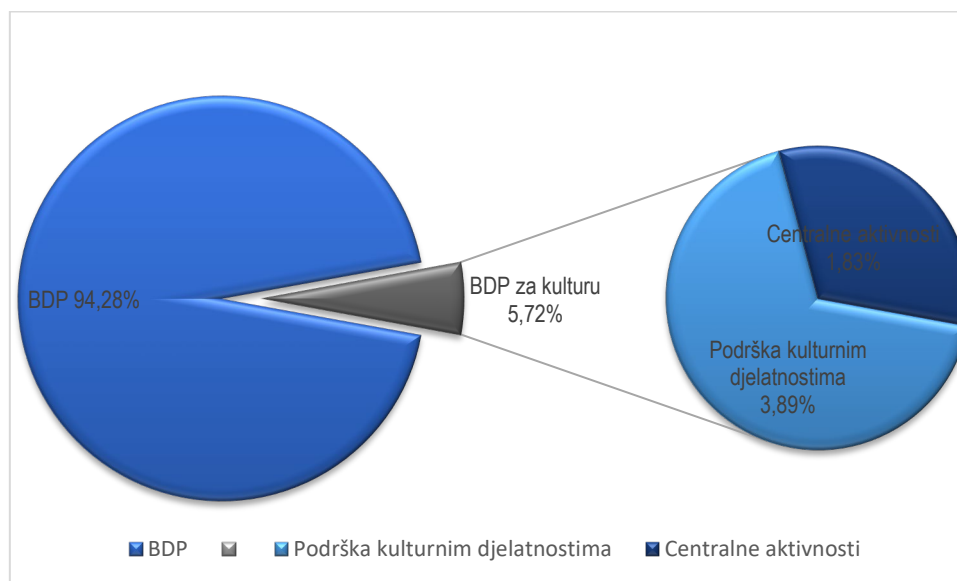
Ulaganje u turizam podrazumijeva različite forme turizma – kulturni turizam baziran na historiji, materijalnom naslijeđu (zanatima, tradiciji) i turizam baziran na eno-gastronomskim produktima. Kada je kulturni turizam u pitanju trebamo razmotriti nekoliko uloga: obrazovnu, kulturnu i rekreacionu ulogu kulturnog turizma. Avanturistički turizam, ekoturizam, interes za folklor, zanate, banjski turizam i mnoge druge kategorije samo su neke od vrsta kulturnog turizma koji se može razviti u BiH. Materijalno kulturno naslijeđe može biti dobra početna baza i instrument lokalnog razvoja u BiH zbog obilja naslijeđa koje nalazimo na svakom koraku i zbog kompatibilnosti sa razvojem kulturnog turizma. Baziranje na malim i srednjim preduzećima koja promoviraju materijalno kulturno naslijeđe dozvoljava razvoj na osnovu lokalnih specifičnosti i karakteristika regiona.

Kulturne aktivnosti, prema indikatorima UNESCO-a, doprinose 5,72%²⁰ bruto domaćem proizvodu (BDP) u Bosni i Hercegovini, što ukazuje da je kultura odgovorna za važan dio državne proizvodnje, i da pomaže u ostvarivanju prihoda i održavanju životnog standarda svojih građana. Iako već ukazuje na živahan sektor, doprinos kulture prema BDP-u je potcijenjen indikator, jer uzima u obzir samo privatne i formalne kulturne aktivnosti, te isključuje indirektne i indukovane uticaje sektora kulture. Ipak, ovaj indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji je ostvario sektor kulture. 1.83% BDP-a se može pripisati samo na centralne kulturne aktivnosti, uključujući inženjering, televizijsko programiranje i emitovanje aktivnosti, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i objavljivanje novina. S obzirom na to, snaga uticaja ovog sektora na BDP je izvanredan. 32% ovog doprinosa može se pripisati direktnim kulturnim aktivnostima i 68% se može pripisati podršci tim aktivnostima. Iako se smatra da je ovaj sektor pokretački, doprinos kulture u BDP-u je potcijenjen. Za ovaj pokazatelj se samo u obzir uzimaju privatne i formalne kulturne aktivnosti, a isključuju se indirektni i inducirani uticaji sektora kulture.

¹⁹ Putovanja i turizam: Uticaj na ekonomiju 2018 za Bosnu i Hercegovinu, Svjetsko vijeće za putovanja i turizam

²⁰ Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

Grafikon 11: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u

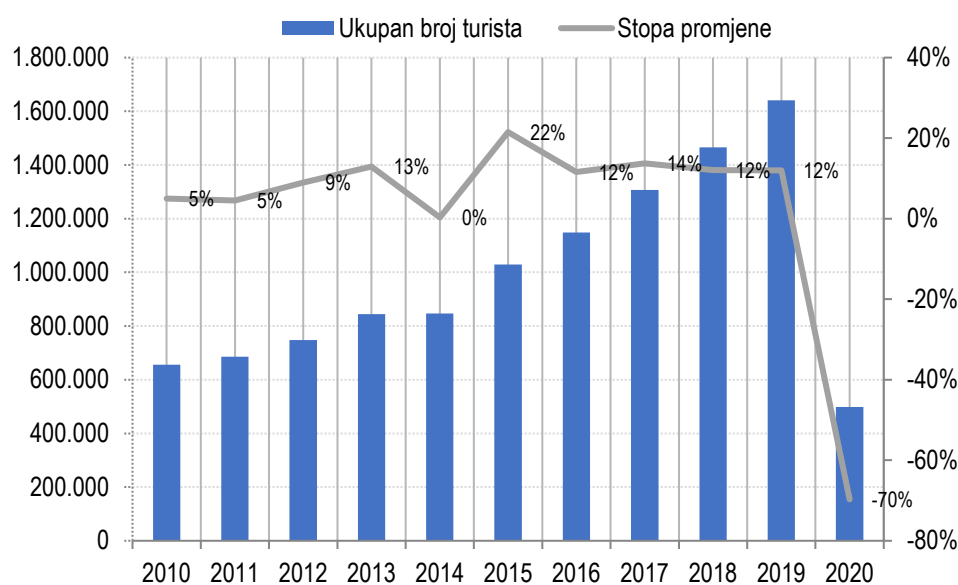

Izvor: Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

Gore navedeni indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji stvara sektor kulture. Veći dio udjela u BDP-u (64%) odnosi se na podršku kulturnim aktivnostima (žične i bežične telekomunikacijske djelatnosti). Centralne kulturne aktivnosti kao što su emitiranje televizijskog programa, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i izdavanje novina ostvaruju 1,83% BDP-a. S obzirom na oslabljeno stanje ekonomije, utjecaj ovog sektora na BDP je zadovoljavajući.

U periodu januar – decembar 2020. turisti su ostvarili 498 090 posjeta, što je manje za 69,7% i 1 235 971 noćenja, što je manje za 63,4% u odnosu na isti period 2019. godine. Broj noćenja domaćih turista manji je za 21,5%, dok je broj noćenja stranih turista manji za 79,9% u odnosu na isti period 2019. godine. Razlog ovog značajnog pada u broju turista i posjeta je uticaj pandemije COVID-19. U ukupno ostvarenom broju noćenja učešće domaćih turista je 60,5% dok je 39,5% učešće stranih turista. U strukturi noćenja stranih turista najviše noćenja ostvarili su turisti iz Srbije (27,9%), Hrvatske (24,3%), Ujedinjenih Arapskih Emirata (5,7%), Slovenije (4,7%), Turske (3,6%), Njemačke (3,1%) i Crne Gore (3,0%), što je ukupno 72,3%. Turisti iz ostalih zemalja ostvarili su 27,7 % noćenja. Što se tiče dužine boravka stranih turista u našoj zemlji, na prvom mjestu je: Iran sa prosječnim zadržavanjem od 9,5 noći, Južnoafrička Republika sa 5,0 noći, Kuvajt sa 4,3 noći i Latvija 4,2 noći. Prema vrsti smještajnog objekta najveći broj noćenja ostvaren je u okviru djelatnosti Hoteli i sličan smještaj sa učešćem od 92,6%.

Grafikon 12: Ukupan broj turista u BiH

Izvor: Statistika turizma, Kumulativni podaci, januar – decembar 2020, Agencija za statistiku BiH

III

Održiv rast

III Održiv rast

Iako je ekonomski rast u BiH podigao standarde života i unaprijedio kvalitet života, takođe je iscrpio prirodni kapital u Bosni i Hercegovini i degradirao ekosisteme. Budući da prirodni kapital predstavlja direktni ulazni element za proizvodnju mnogih roba i usluga, njegova zaštita i obnova trebaju biti u glavnom fokusu održivog razvoja u BiH.

U procesu razvoja i rasta, održiv pristup zahtijeva da proizvodnja roba i usluga ne vodi potpunom iscrpljivanju prirodnog kapitala kako ekonomskog tako i u drugim segmentima, te je neophodno voditi računa o stanju medija okoliša (kvalitet zraka, voda i zemljišta), kao i prirodnim resursima (zaštićena područja, biodiverzitet, rude, šume-resursi, zemljište i vode, itd.). Nužno je usmjeravati privredni razvoj koji će voditi ka smanjenju pritisaka na okoliš (otpad, ispuštanja u rijeke i zemljište, crne tačke), te prevenciji uticaja u provođenju principa zagađivač plaća. Izazovi očuvanja biološke raznolikosti i održivo upravljanje vodama i zemljištem moraju se rješavati kako bi se osiguralo da ekonomski rast bude održiv (posebno u sektorima poput turizma, šumarstva i poljoprivrede) te kako bi se povećala otpornost na poplave, požare, suše i druge katastrofe čija pojava i utjecaj su sve značajniji zbog neodrživog korištenja resursa.

III. 1. Ravnomjeran regionalni razvoj

Pametna i održiva promet u 21. vijeku podrazumijeva multimodalni pristup prevozu robe i efikasan i ekonomičan prijevoz putnika, uz što manje štetnih posljedica po životnu sredinu, bez dodatnih administrativnih barijera.

Usvajanje Okvirne strategije transporta Bosne i Hercegovine za period 2016 - 2030. godina, od strane Savjeta ministara BiH omogućava pristup finansijskoj podršci EU i međunarodnim finansijskim institucijama za infrastrukturne projekte. Okvirna strategija transporta BiH je planski dokument za transportnu i infrastrukturnu mrežu u Bosni i Hercegovini i sadrži strukturne prijedloge za razvoj transportnog sektora i programe za nadgradnju kapaciteta radi usklađivanja s dugoročnim ciljevima i strateškim dokumentima Evropske unije iz oblasti transporta. Urađena je na temelju sektorskih strateških dokumenata entiteta i Distrikta Brčko BiH, koji su ranije usvojeni.

Pokazatelji infrastrukture zemalja u regiji jugoistočne Evrope, osim u Hrvatskoj, nisu na zavidnom nivou. Prema Izvješčaju o globalnoj konkurentnosti (2019), Svjetskog ekonomskog foruma, Bosna i Hercegovina je rangirana na 84. mjesto po kvalitetu opšte infrastrukture (od 141 zemalja), dok je kvalitet transportne infrastrukture u lošijoj poziciji (rang 108).

Vidljiv je značajan pad svih pokazatelja u cestovnom, željezničkom i vazdušnom saobraćaju u 2020. godini, koji je uzrokovan uticajem pandemije COVID-2019.

Najveći broj putnika se i dalje prevozi cestovnim putem (86,6%)²¹. U cestovnom prijevozu putnika pređeni kilometri vozila manji su za 54,4%. Broj prevezenih putnika manji je za 47,2%

²¹ Izvor: BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Cestovni, željeznički i vazdušni saobraćaj, IV kvartal 2020.

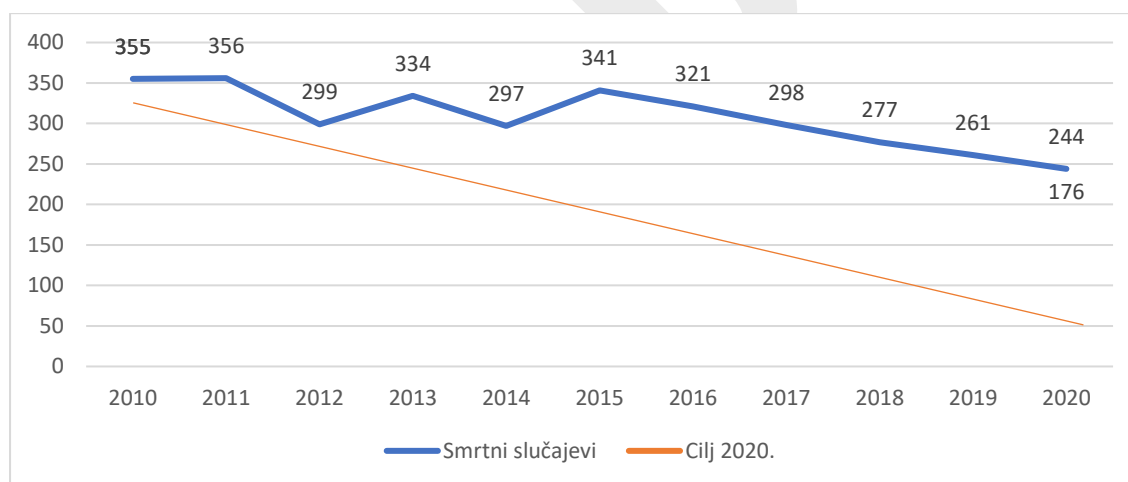
u odnosu na IV kvartal prethodne godine. Ostvareni putnički kilometri manji su za 61,3% u odnosu na isti kvartal prethodne godine.

Vazdušni saobraćaj se polako razvija. Povezanost aerodroma je prema posljednjem izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma²² rangirana na 98. mjesto od 141 zemalja što je nepromijenjen nivo u odnosu na prethodnu godinu. Prema statistici vazdušnog saobraćaja²³ u 2020. godini ukupno je ostvareno 9771 aerodromskih operacija, što pokazuje pad od 53,2% u odnosu na prethodnu godinu. Broj prevezenih putnika u 2020. godini u poređenju sa 2019. godinom pao je za 72,7%, dok je u vazdušnom prevozu robe zabilježen je rast, a obim prevezene robe veći je za 8% u odnosu na prethodnu godinu.

Statistika prevezene robe u cestovnom i željezničkom saobraćaju pokazuje smanjenje prevoza robe. Naime, broj pređenih kilometara vozila u IV kvartalu 2020. godine manji je za 9% u odnosu na IV kvartal prethodne godine, te je obim prevezene robe manji za 4,5%. U željezničkom prijevozu obim robe u IV kvartalu 2020. godine manji je za 5,6% u odnosu na isti kvartal 2019. godine.

Što se tiče bezbjednosti na putevima, Bosna i Hercegovina treba pojačati svoje administrativne kapacitete, posebno izradom konkretnih akcionih planova i pokretanjem kampanja za podizanje svijesti kako bi se smanjio veliki broj nesreća i smrtnih slučajeva.

Grafikon 13: Broj smrtnih slučajeva u Bosni i Hercegovini 2010-2020

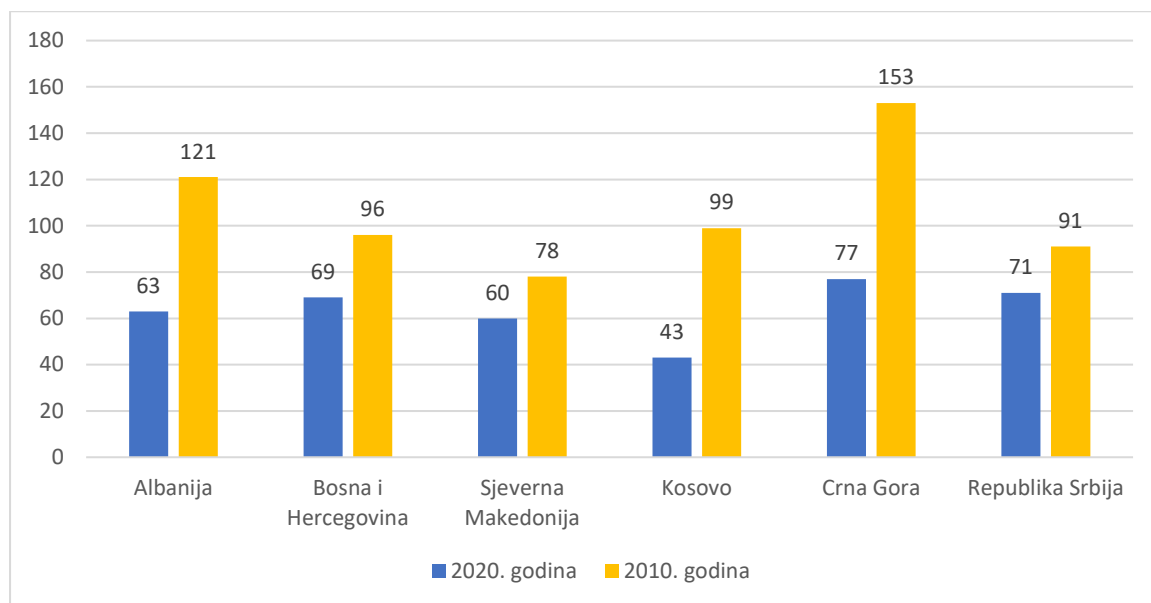

Posmatrajući i upoređujući podatke proteklih godina (2010 - 2020), evidentno je da se broj saobraćajnih nezgoda u drumskom saobraćaju, kao i stradalih, u nekoliko navrata smanjuje i povećava. Trend sve manjeg broja saobraćajnih nezgoda i nastradalih započeo tokom 2015. godine nastavljen je i tokom 2020. U periodu 2017-2020. broj saobraćajnih nezgoda smanjen je za značajnih 15%. Najmanji broj poginulih u saobraćajnim nezgodama zabilježen je 2020. godine (244). Tako je tokom 2020. godine stopa smrtnosti u Bosni i Hercegovini iznosila 69 smrtnih slučajeva na milion stanovnika, što je još uvijek daleko od prosjeka EU.

²² Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2019, Svjetski ekonomski forum.

²³ Izvor: BH Agencija za statistiku, Saopštenje br 1, Vazdušni saobraćaj.

Grafikon 14: Stopa smrtnosti u saobraćajnim nezgodama (na milion stanovnika) u 2020. u poređenju sa 2010.

Izvor: Transportna zajednica (www.transport-community.org)

Da bi se kvalitet transportne infrastrukture i usluga što više približio kvalitetu u zemljama u okruženju, potrebno je unaprijediti upravljanje transportnom infrastrukturom i uspostaviti održiv sistem finansiranja. Bolja provedba zakonodavstva koje se odnosi na bezbjednost na cestama u kombinaciji sa sigurnijom, dobro održavanom infrastrukturom i vozilima, efikasno provođenje i kontinuirano obrazovanje i podizanje svijesti mogu dovesti do značajnog poboljšanja bezbjednosti na cestama. Preostaje usklađivanje propisa o željezničkom, cestovnom, pomorskom, saobraćaju unutrašnjim plovim putevima i intermodalnom saobraćaju sa *acquis-em* i implementacija iste. Razvoj moderne željezničke mreže je ekonomski izazov za BiH, a cilj su moderni željeznički operateri, s funkcionalnim lokomotivama i vagonima, koji koriste željezničku infrastrukturu u skladu sa ugovorom koji imaju sa upravljačem infrastrukture.

III.2. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene

Agenda 2030 za Okoliš i razvoj okolinske infrastrukture je integrisala sve aspekte održivog razvoja, što podrazumijeva ravnomjeran ekonomski rast uz zaštitu životne sredine i prirodnih resursa, te istovremeno kreiranje pravičnog društva i smanjenje nejednakosti.

Krajem 2019. godine Evropska komisija je utvrdila Evropski zeleni plan (EU Green Deal) za Evropsku uniju koji ima implikacije na sve zemlje na putu da se pridruže EU. EU Green Deal predstavlja političku inicijativu Evropske komisije s ciljem odgovora na klimatske promjene i izazove povezane s okolišem, kroz transformaciju EU ekonomije u modernu, resursno efikasnu i konkurentnu ekonomiju koja, ne samo da će adresirati klimatske i okolišne izazove, već ih pretvoriti u prilike a samu tranziciju učiniti pravednom i inkluzivnom. Cilj mu je klimatska

neutralnost u Evropi do 2050. Potpisivanjem Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan u mjesecu novembru 2020. godine, Bosna i Hercegovina je, zajedno sa ostalim zemljama regiona, preuzela obavezu unapređenja ekološkog razvoja zemlje, te provođenja mjera u oblasti klimatskih promjena, sprečavanje zagađenja vode, vazduha i tla, zaštite biodiverziteta i uvođenja principa cirkularne ekonomije.

U kontekstu novog strateškog okvira za postizanje ciljeva Evropskog zelenog plana, Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan te pratećih Smjernica za implementaciju Zelene Agende za Zapadni Balkan, poštujući principe Agende za održivi razvoj 2030, Bosna i Hercegovina je započela izradu cjelodržavne Strategije i Akcionog plana zaštite životne sredine 2030+ (ESAP BiH 2030+). ESAP BiH će utvrditi najvažnije politike i aktivnosti u oblasti životne sredine i obuhvatiti period od deset godina sa početkom od 2022. godine.

Prema poslednjim podacima Agencije za statistiku BiH²⁴ ukupni troškovi za zaštitu okoliša u 2019. godini iznosili su 133 miliona KM, što je 0,4% BDP-a. Ukupne investicije za zaštitu okoliša u 2019. godini iznosile su 102 miliona KM, pri čemu su investicije za zaštitu zraka iznosile 93,6% ukupnih investicija, upravljanje otpadnim vodama 1,4%, upravljanje otpadom 0,2%, zaštita tla i podzemnih voda 4,2%, zaštita biološke raznolikosti 0,5% i zaštita od buke i vibracija 0,1%.

Izvori zagađenosti zraka u BiH uključuju grijanje i kuhanje na kruta goriva, termoelektrane/toplane na ugalj, industriju i vozila koja stare. Oko 58% ukupnih emisija u zrak postrojenja za proizvodnju energije potiče od sagorijevanja uglja i treseta, te 20% od sagorijevanja čvrstih goriva i uljnih produkata, iz industrije je doprinos 9%, od transporta između 7-12%, poljoprivreda 9%, te otpad 4%²⁵. Kvalitet zraka je značajno narušen, pogotovo PM_x česticama, te SO₂. Bezuvjetni cilj smanjenja emisija stakleničkih plinova za 2030. godinu je 12,8%. Uslovni cilj (uz intenzivniju međunarodnu pomoć za dekarbonizaciju rudarskih područja) za 2030. godinu je 17,5%²⁶. Sa aspekta emisije i zaštite kvaliteta zraka, BiH se treba usredotočiti na potpunu transpoziciju zakonodavstva EU koje se odnosi na (a) sadržaj sumpora u tečnim gorivima; (b) Direktivu o nacionalnim gornjim granicama; (c) kontrola isparljivih organskih jedinjenja iz skladišta i distribucije benzina; (d) rekuperacija benzinske pare tokom punjenja goriva na benzinskim pumpama; i (e) granične vrijednosti za industrijske emisije za stara i nova postrojenja.

Procijenjena količina proizvedenog komunalnog otpada po stanovniku godišnje u periodu 2010.-2019. godina između 343 i 355²⁷ što je značajno manje u poređenju sa zemljama EU (502 kg). Od toga je 78% komunalnog otpada generisano u domaćinstvima, 19% u proizvodnji i 3% u javnim komunalnim uslugama. U BiH je 95% komunalnog otpada odloženo na deponije, dok je u EU 48%, od čega specifično u Hrvatskoj 24%, a u Sloveniji 58% otpada reciklirano²⁸.

²⁴ Izvor: BHAS, Troškovi za zaštitu okoliša, 2019.

²⁵ Upravljanje kvalitetom zraka u BiH, Svjetska Banka, 2019; U toku je izrada 4. Nacionalnog izvještaja o klimatskim promjenama koji treba sadržati ažurirane informacije o kontribucijama emisija po izvorima.

²⁶ National determined contribution NDB for period 2020-203 for BiH (https://www4.unfccc.int/sites/ndcstaging/PublishedDocuments/Bosnia-Herzegovina%20First/NDC%20BiH_November%202020%20FINAL%20DRAFT%2005%20Nov%20ENG%20LR.pdf).

²⁷ Izvor: BHAS, Javni odvoz i odlaganje komunalnog otpada 2018.

²⁸ EU statistika: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Municipal_waste_statistics

U narednom periodu potrebno je značajno promijeniti sistem zbrinjavanja otpada, te uspostaviti mjere za dostizanje ciljeva ponovne upotrebe i reciklaže otpada u skladu sa EU Direktivama i preporukama za uspostavu cirkularne ekonomije.

Stanje kvaliteta vode nije zadovoljavajuće u većem dijelu zemlje. Prema dužini vodotoka u 2020. godini 49,80% površinskih vodotoka ima LOŠ kvalitet voda, a samo 7,05% VISOKO (2015 – je to bio 18%). Cilj je da se do 2030% vodotoka sa lošom kvalitetom smanji na 15%²⁹.

Izražena u BDP-u u tekućim cijenama po Standardu kupovne moći, Bosna i Hercegovina je po produktivnosti resursa u privredi znatno ispod prosjeka Evropske unije. U 2019. godini iznosila je 0,9 SKM/kg (Standard kupovne moći po kilogramu) što je povećanje za 4,3% u odnosu na 2010. godinu.³⁰

Ekonomija Bosne i Hercegovine je u 2019. godini utrošila 40 miliona tona prirodnih resursa, što je za 28,5% više u odnosu na baznu 2010. godinu. Domaće vađenje nemetalnih minerala je povećano za oko 42% u odnosu na 2010. godinu, najveće učešće je zabilježeno u vađenju pijeska i šljunka, krečnjaka i gipsa te soli. Od 2016. godine fizička trgovinska bilanca je u blagom opadanju, odnosno uz relativno konstantan uvoz zabilježeno je blago povećanje izvoza. Ti obrasci ukazuju na to da je BiH okrenuta prema izvozno orijentiranoj ekonomiji.

Za kršenje standarda zaštite okoliša moraju se strogo primjenjivati postojeći odgovarajući regulatorni odgovori – prema principu „zagađivač plaća“. U narednom periodu potrebno je zaštititi, očuvati i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, suzbijati dezertifikaciju, te zaustaviti i preokrenuti degradaciju zemljišta putem sanacija i remedijacija, i zaustaviti gubitak biološke raznolikosti, kao i raditi na provedbi usvojene cjelodržavne strategije usklađivanja propisa sa *acquisem* u oblasti životne sredine u BiH, te u skladu s tim unaprijediti pravni okvir, ojačati administrativne kapacitete i sisteme praćenja i poboljšati međuinstitucionalnu koordinaciju između svih tijela za zaštitu životne sredine.

III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj

Poljoprivreda je veoma značajna grana u BiH gdje se značajan dio domaćinstava bavi poljoprivrednim aktivnostima. Učešće poljoprivrede, šumarstva i ribolova u BDP-u BiH u posljednjih nekoliko godina iznosi oko 6%³¹. U 2020. je zabilježen porast bruto dodane vrijednosti ove kategorije u odnosu na prethodnu godinu (realni indeks je zabilježio povećanje od od 7%)³².

I dalje je zabrinjavajući trgovinski deficit od 545 miliona KM³³ koji je povećan za 10% u odnosu na prethodnu godinu. Izvoz proizvoda iz kategorije poljoprivreda šumarstvo i ribolov

²⁹ Izvor: Plan upravljanja vodama 2022-2027

(https://voda.ba/uploads/docs/pd3_okolisni_ciljevi_upravljanja_vodama_new.pdf).

³⁰ BHAS, Saopštenje, Računi okoliša, Produktivnost resursa 2019.

³¹ Izvor: BHAS, BDP proizvodni

³² Izvor: BHAS, Saopštenje, Bruto dodana vrijednost u Bosni i Hercegovini, prvi rezultai, proizvodni pristup, 2020.

³³ Izvor: BHAS, Vanjskotrgovinska razmjena januar- decembar 2020.

u 2020. godini je iznosio 224,8 miliona KM a u odnosu na 2019. godinu zabilježeno je smanjenje od 3%. Ukupan uvoz proizvoda ove kategorije je bio značajno veći u odnosu na izvoz, i nominalno je iznosio 770,4 miliona KM a u 2020. god je registrovao blagi rast od 2%. Najviše se trgovalo sa susjednim zemljama, i to sa Srbijom i Hrvatskom.

Cijene poljoprivrednih proizvoda³⁴ u 2020. godini u odnosu na prosjek cijena iz 2015. godine više su za 5,7%. U 2020. godini u odnosu na cijene iz 2015. godine zabilježen je rast cijena biljne proizvodnje za 4,8% i rast cijena stočne proizvodnje za 6,6%.

U 2020. godini bilježi se³⁵ povećanje vrijednosti otkupa žitarica za 69,3%, industrijskog bilja za 106,9%, povrća za 6,6% i ostalih proizvoda za 13,5%, dok se smanjenje otkupa bilježi kod krompira za 20,8%, stočnog krmnog bilja za 2,2%, voća za 20,6%, alkoholnih pića za 77,4%, životinja za 3,4% i proizvoda životinja za 6,6% u odnosu na 2019. godinu.

Ukupna proizvodnja³⁶ konzumne ribe u 2020. godini je manja za 3,04% u odnosu na 2019. godinu. Proizvodnja šarana je veća za 49%, a proizvodnja pastrmke je manja za 6,4% u odnosu na 2019. godinu.

Nije bilo napretka u provedbi strateškog plana za ruralni razvoj u BiH za period 2018.-2021. i zakonodavstvu o vinu i organskom uzgoju na državnom nivou. Preporuke Evropske komisije iz 2019. nisu u potpunosti provedene i ostaju na snazi. Potrebno je da se efikasno provede strateški plan za ruralni razvoj za period 2018.-2021., posebno usaglašavanjem programa ruralnog razvoja i mjera podrške u cijeloj zemlji, i pripremi novi strateški plan za ruralni razvoj nakon 2021, usvojiti zakone na državnom nivou o organskoj proizvodnji i vinu, te uskladiti zakonodavstvo o politici kvaliteta na teritoriji cijele zemlje.

Posebni izazovi za naredni period su: kreiranje agrarne politike i uvođenje onih instrumenata koji će omogućiti dinamičko restrukturiranje poljoprivrednog sektora, modernizaciju, a ujedno i efikasno približavanje EU integracijama; usklađivanje sistema službenih veterinarskih i fitosanitarnih kontrola sa evropskim standardima; osnaživanje administrativnih kapaciteta posebno u pogledu inspeksijskih službi i laboratorija; preuzimanje i implementacija EU propisa i uspostavljanje struktura kojim će se obezbijediti dostizanje potrebnog nivoa standarda kvaliteta i sigurnosti hrane za nesmetanu trgovinu poljoprivrednim robama i izvoz svih roba animalnog porijekla na tržište Evropske unije.

III. 4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, Zahtjevi EU u području energetskog sektora, su u najvećoj mjeri sadržani u odredbama Ugovora o uspostavi Energetske zajednice koje je BiH kao jedna od Ugovornih strana, obavezna implementirati. U BiH se radi na izradi Nacionalnog integrisanog energetskog i klimatskog plana (NECP) BiH za period 2021-2030. godina sa

³⁴ Izvor: BHAS Poljoprivreda, okoliš i regionalne statistike, Indeksi cijena u poljoprivredi 2019.

³⁵ Izvor: BHAS Poljoprivreda, okoliš i regionalne statistike, Otkup i direktna prodaja poljoprivrednih proizvoda u 2020.

³⁶ Izvor: BHAS. Godišnji izvještaj o akvakulturi 2019

projekcijama do 2050. godine koji će odrediti budućnost razvoja energetskog sektora sa krajnjim ciljem navedenim u Sofijskoj deklaraciji koji je iskazan kroz postizanje klimatske neutralnosti do 2050. godine.

Poznato je da BiH ima komparativnu prednost u sektoru **energetike**, a naročito u oblasti hidroenergije. Aktivnim djelovanjem u Energetskoj zajednici Bosna i Hercegovina potvrđuje svoju opredjeljenost za reformu energetskog sektora, liberalizaciju tržišta energije i usklađivanje svoje politike sa članicama Evropske unije. Buduća ulaganja u energetsku infrastrukturu, uključujući termoelektrane i hidroelektrane, treba uskladiti s obavezama Bosne i Hercegovine prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju i Ugovoru o Energetskoj zajednici. To se posebno odnosi na standarde EU-a o javnim nabavkama, državnoj pomoći i procjeni uticaja na zaštitu životne sredine. Poslednji analitički izvještaj Evropske komisije za BiH iz 2019. godine zapaža da je sektor energije BiH u ranoj fazi pripremljenosti.

Važeći strateški dokument u ovoj oblasti pod nazivom Okvirna energetska strategija za BiH određuje smijer razvoja energetike u BiH do 2035. godine, što će pozitivno uticati na pokretanje investicija, kao i tržišnih i regulatornih reformi u svim segmentima energetike. Ova strategija predstavlja jedan od najvažnijih dokumenata iz oblasti energetike u BiH u posljednjih nekoliko godina.

Na četvrtom Energetskom samitu u BiH predstavljene su preporuke za reformu energetskog sektora, koje je usvojio Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Naglašen je veliki potencijal energetske efikasnosti u štednji energije i unapređenju efikasnosti ekonomije. Izraženo je opredjeljenje za valoriziranje energetske efikasnosti kao ključnog elementa energetske tranzicije, uz naglašavanje uloge regulatornih tijela u implementaciji ove politike.

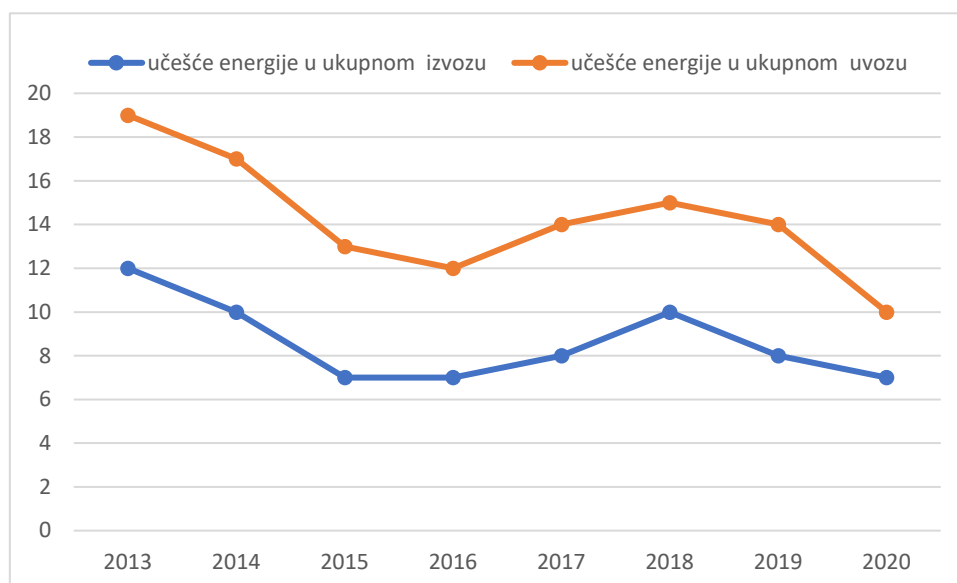
Preporučeno je ubrzanje reforme sektora energije donošenjem nedostajućih zakonskih i podzakonskih akata potrebnih za izvršenje obaveza Bosne i Hercegovine u pristupanju Evropskoj uniji, odnosno za ispunjavanje zahtjeva Energetske zajednice. Data je podrška implementiranju preporuka za unapređenje procesa izdavanja dozvola za gradnju novih energetskih objekata

Dostupni statistički podaci energetskog sektora za 2020. godinu potvrđuju činjenicu da je energetski sektor jedan od najsnažnijih sektora u BiH. Izvoz energije³⁷ činio je 7% ukupnog izvoza BiH u 2019. godini ili 711 miliona KM, dok je uvoz iznosio 1,6 milijardi KM ili 10% ukupnog uvoza³⁸. Pokrivenost uvoza izvozom u ovoj kategoriji je iznosila 44%. (U 2019. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovoj kategoriji je iznosila 60%.)

³⁷ Izvor: BHAS, prema glavnim industrijskim grupacijama prema ekonomskoj namjeni

³⁸ Izvor: Agencija za statistiku BiH, Saopštenje, Vanjskotrgovinska razmjena BiH u 2020. godini

Grafikon 15: Učešće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2019)

Izvor: BHAS

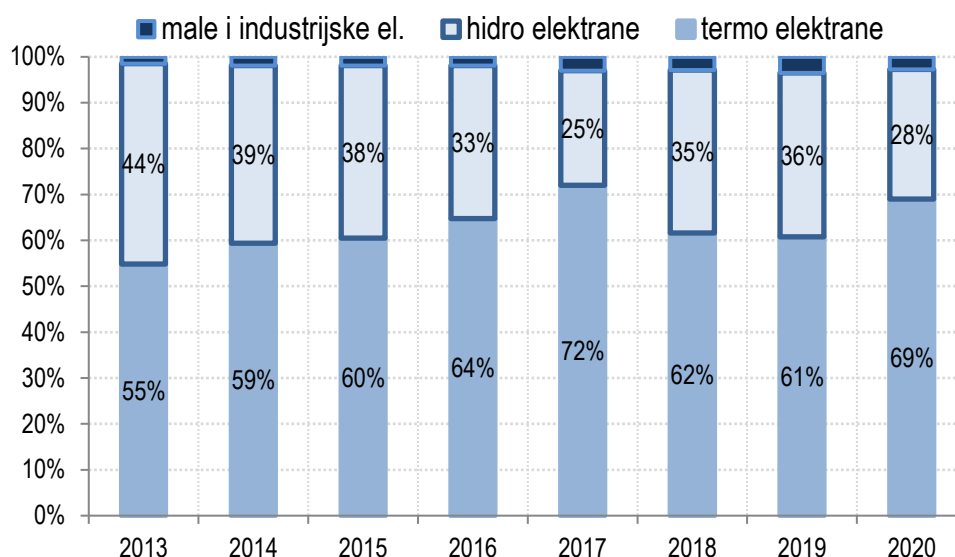
U Bosni i Hercegovini je 2020. godine ostvarena proizvodnja električne energije u iznosu od 15.390,67 GWh, što je 683 GWh, odnosno 4,3% manje u odnosu na prethodnu godinu.³⁹ Za razliku od 2019. godine, tokom koje su hidrološki uvjeti bili u granicama desetogodišnjeg prosjeka, u 2020. godini hidrološka situacija je bila značajno lošija, te je proizvodnja u hidroelektranama smanjena za 1.373 GWh ili 24,3% i iznosila je svega 4.276 GWh. S druge strane, proizvodnja u termoelektranama zabilježila je povećanje od 8,6% u odnosu na 2019. godinu, dostižući iznos od 10.443 GWh. U svim termoelektranama, osim u Stanarima, zabilježen je rast proizvodnje. Ukupna potrošnja električne energije u Bosni i Hercegovini u 2020. godini iznosila je 11.330 GWh ili 8,1% manje nego u prethodnoj godini.

Razlika ukupne proizvodnje i potrošnje u BiH, odnosno bilansni suficit u 2020. godini iznosio je 4.061 GWh, što je za 379 GWh više nego u prethodnoj godini. Time je BiH ostvarila najveći bilansni suficit u jugoistočnoj Evropi i preuzela primat od Bugarske, u kojoj se zbog primjene Sistema EU za trgovanje emisijama (ETS) kupuju skupe dozvole za emisiju stakleničkih gasova u proizvodnji.

Na tržištu električne energije u jugoistočnoj Evropi, koje je od direktnog interesa za subjekte iz BiH, nastavljen je višegodišnji trend pada veleprodajnih cijena, čemu je tokom 2020. godine značajno doprinijela pandemija COVID-19.

³⁹ Izvor: DERK, Godišnji izvještaj za 2020

Grafikon 16: Struktura proizvodnje električne energije

Izvor: Državna regulatorna komisija za električnu energiju

Iako je Bosna i Hercegovina neto izvoznik električne energije, razvoj tržišta električne energije sa susjedima otežava nepostojanje potpuno usklađenog zakonodavnog okvira. Bosna i Hercegovina bi trebala hitno osigurati usklađivanje s Trećim energetskeim paketom kako bi se uspostavilo funkcionalno unutrašnje energetske tržište električne energije i plina. Time bi se uklonile najveće pravne prepreke za uvođenje tržišta za dan unaprijed i uravnoteženo tržište u Bosni i Hercegovini i njegovu integraciju u regionalno tržište električne energije u sklopu Agende povezivanja WB6 i povezanih reformskih mjera.⁴⁰

U analitičkim izvještaju, Mišljenje komisije o zahtjevu BiH za članstvo u Evropskoj Uniji iz 2019. godine stoji naglašena obaveza BiH da uspostavi berzu električne energije za šta je neophodno uskladiti zakonodavni okvir u BiH sa Trećim energetskeim paketom. U istom dokumentu se navodi da postojeći model pravnog i funkcionalnog razdvajanja kompanije za prenos električne energije od proizvodnje i snabdijevanja nije u skladu ni sa jednim modelom razdvajanja iz *acquis*-a EU i stoga ga treba uskladiti.

Zbog kontinuiranog neusklađivanja sa *acquis*-em u sektoru plina, država i dalje ozbiljno i uporno krši svoje obaveze koje ima kao potpisnica Ugovora o Energetskoj zajednici. Postojeći režim nije u skladu s *acquis*-em, uključujući upravljanje pristupom trećih strana plinovodima.

Bosna i Hercegovina nema zakonodavni okvir usklađen s *acquis*-em EU koja se odnosi na zalihe nafte. Operativni i finansijski sistem potreban za uspostavljanje obaveznih zaliha nafte nije uspostavljen. U skladu s Ugovorom o Energetskoj zajednici, zemlja se obvezala ispuniti zahtjeve EU da do 2021. godine drži zalihe nafte na nivou jednakom količini prosječnog dnevnog neto uvoza za period od 90 dana ili u količini prosječne dnevne potrošnje u unutrašnjosti za period od 61 dan, tj. u količini koja je od ove dvije veća. Međutim, brojne su poteškoće pri uspostavljanju institucionalnog i pravnog okvira za prikupljanje relevantnih

⁴⁰ Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU, 2019. godina

podataka potrebnih za izračunavanje obaveznih zaliha i za izvještavanje u skladu sa *acquis-em* EU. Postojeće entitetsko zakonodavstvo za naftni sektor i rezerve naftne nije usklađeno između entiteta i sprečava uspostavu tijela za obavezne rezerve nafte i naftne derivate na nivou države⁴¹.

Neophodno je što prije dogovoriti model koji će omogućiti transpoziciju Direktive EU 2009/119/EZ u domaće zakonodavstvo u BiH kojim će se definirati nadležno tijelo na nivou države te definirati nadležne institucije entiteta za uspostavu obaveznih zaliha nafte i naftnih derivata u BiH.

BiH treba iskoristiti globalni impuls, koji je dao klimatski Sporazum iz Pariza, za energetska tranziciju korištenjem međunarodnih mehanizama za adaptaciju na klimatske promjene i smanjenje emisija stakleničkih gasova. Navedenim sporazumom između ostalog, pojačani su međunarodni mehanizmi saradnje na smanjenju emisije što BiH mora da iskoristi. Iako se radi o globalnom impulsu, energetska tranzicija se mora posmatrati u kontekstu lokalnog održivog razvoja. Na taj način energetska tranzicija ka povećanju korištenja potencijala obnovljivih izvora energija i povećanja energijske efikasnosti će biti u funkciji rješavanja problema lokalnih zajednica kao što su siromaštvo, loša infrastruktura, ugrožen kvalitet zraka, ljudska prava itd. Tranzicija mora biti postepena zbog inertnosti energetike. Savremeno energijsko planiranje kao vremenski horizont uzima 2050. godinu. Iako se čini da je to daleko, ne da treba početi odmah raditi na konkretnim mjerama za ispunjavanje ciljeva postavljenih za 2050. godinu, već je to trebalo početi jučer. Dakle, ne važi da nikad nije kasno, već važi da nikad nije rano za te aktivnosti. Ključno je shvatiti da na energetska tranziciji treba raditi zbog vlastitih razvojnih ciljeva, a ne formalno zbog obaveza države.

⁴¹ Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU, 2019.godina

IV. Inkluzivni rast

IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje

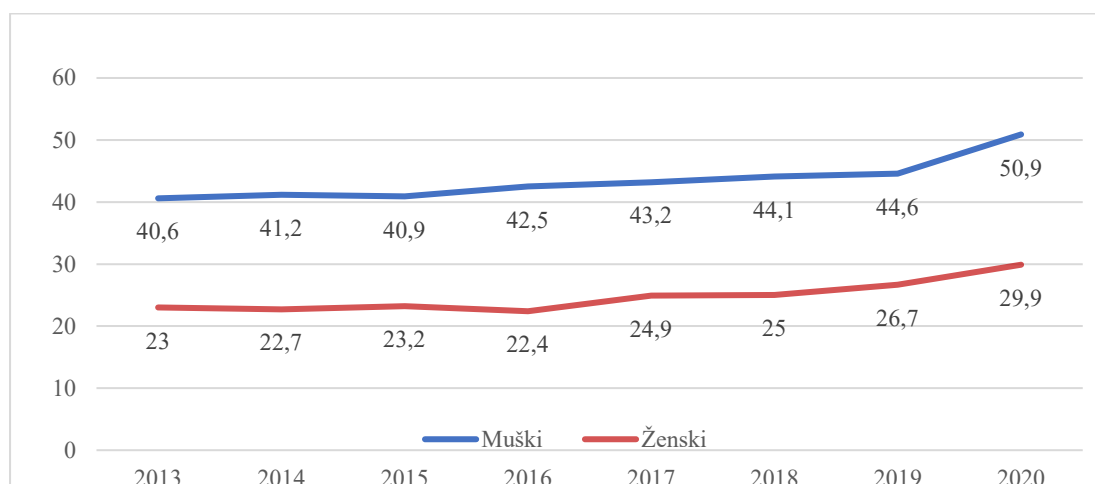
Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti. Tržište radne snage u Bosni i Hercegovini u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta. Agenda 2030 i Cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast direktno su povezani sa unapređenjem zapošljavanja. Pored toga i drugi ciljevi kroz svoje podciljeve doprinose povećavanju zapošljavanja a posebno kroz unaprijeđenje obrazovanja te gender ravnopravnog učešća na tržištu rada.

Podaci o tržištu rada u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine mogu se prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Podaci iz Anketa o radnoj snazi (ARS) metodološki se zasnivaju na preporukama Međunarodne organizacije rada (MOR) i zahtjevima EUROSTAT-a i međunarodno su uporedivi.

Anketna stopa zaposlenosti za Bosnu i Hercegovinu za 2020. godinu iznosila je 40,1%, i u značajnom je porastu u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosila 35,5%. Stopa zaposlenosti bilježi značajnu razliku među polovima (50,9% je stopa zaposlenosti muškarca, a 29,9% je stopa zaposlenosti žena), tako da iako se zaposlenost povećala kod oba spola, gender jaz se još više produbio. Jedno od objašnjenja povećanja anketne stope zaposlenosti je i promjena u metodologiji za izradu Ankete o radnoj snazi koja se desila u 2020. godini, a radi se o kontinuiranom praćenju od januara 2020, dok je do 2019. godine, istraživanja su se provodila u toku aprila i trajala su 15 dana. Prema administrativnim podacima, u 2020. godini u prosjeku je bilo 812.592 osoba zaposleno od čega su 350.010 bile žene. Ovo predstavlja smanjenje od 10.638 zaposlenih u odnosu na prethodnu godinu (ukupno smanjenje u broju zaposlenih za žene je iznosio 3.398).⁴²

⁴² Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Demografija i socijalne statistike, Zaposleni po djelatnostima, mart 2021 saopštenje 27. maj 2021 www.bhas.gov.ba

Grafikon 17: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini

Prema dobnim skupinama najnižu stopu zaposlenosti imaju mladi 15-24 (21,0%), a najveću stopu zaposlenosti imaju osobe dobnih skupina 25-49 (63,4%).⁴³ I u ovim dobnim primjetna je gender razlika. Stopa zaposlenosti 15-24 za muškarce iznosi 26% a za žene 15,8%. Stopa zaposlenosti dobnih skupina 25-49 za muškarce iznosi 76,1% a za žene 50,2%.

Bosna i Hercegovina bilježi niske stope zaposlenosti i u poređenju sa regijom, a poseban zaostatak je primjetan u smislu zastupljenosti žena na tržištu rada.

U pogledu nezaposlenosti, najveći problem u Bosni i Hercegovini je što je nezaposlenost strukturne prirode. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana. U 2020. godini stopa nezaposlenosti je iznosila 15,9%, te je blago povećana za 0,2 procentna poena u odnosu na prethodnu godinu.⁴⁴ I registrovana nezaposlenost bilježi pad. U prosjeku u 2020.g. bilo je oko 413.627 osoba nezaposleno, što je više za oko 11.781 nezaposlenu osobu.⁴⁵ Pandemija koja je značajno utjecala na tržište rada bi dovela i do većeg broja registrovane nezaposlenosti. Pored toga u pandemijskoj godini, 2020, se počeo implementirati Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti u Republici Srpskoj. Primjena zakona imala je za posljedicu da Zavod za zapošljavanje se oslobađa od poslova u vezi sa zdravstvenim osiguranjem nezaposlenih osoba i omogućava mu obavljanje poslova posredovanja⁴⁶, što je djelimično uticalo i na brisanje registrovanih sa evidencije nezaposlenih.

Istovremeno dok imamo povećanje nezaposlenosti, imamo i realni rast neto plata u Bosni i Hercegovini. Razlog za to može biti da većina otpuštenih radnika je imala neto primanja niža od prosječne plate, a „plaćenija“ radna mjesta su bila i otpornija na krizu.

Posmatrano po dobnim skupinama, najveću stopu nezaposlenosti bilježe mladi 15-24 (36,6%), a najnižu starosna skupina od 50-64 (10,5%). Za razliku od stope zaposlenosti, stopa nezaposleni ne bilježi visok gender jaz (14,1% muškarci u odnosu na 18,5% žene). Gender jaz

⁴³ Anketa o radnoj snazi, BHAS

⁴⁴ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopštenje Ankete o radnoj snazi u Bosni i Hercegovini, 05.maj 2021

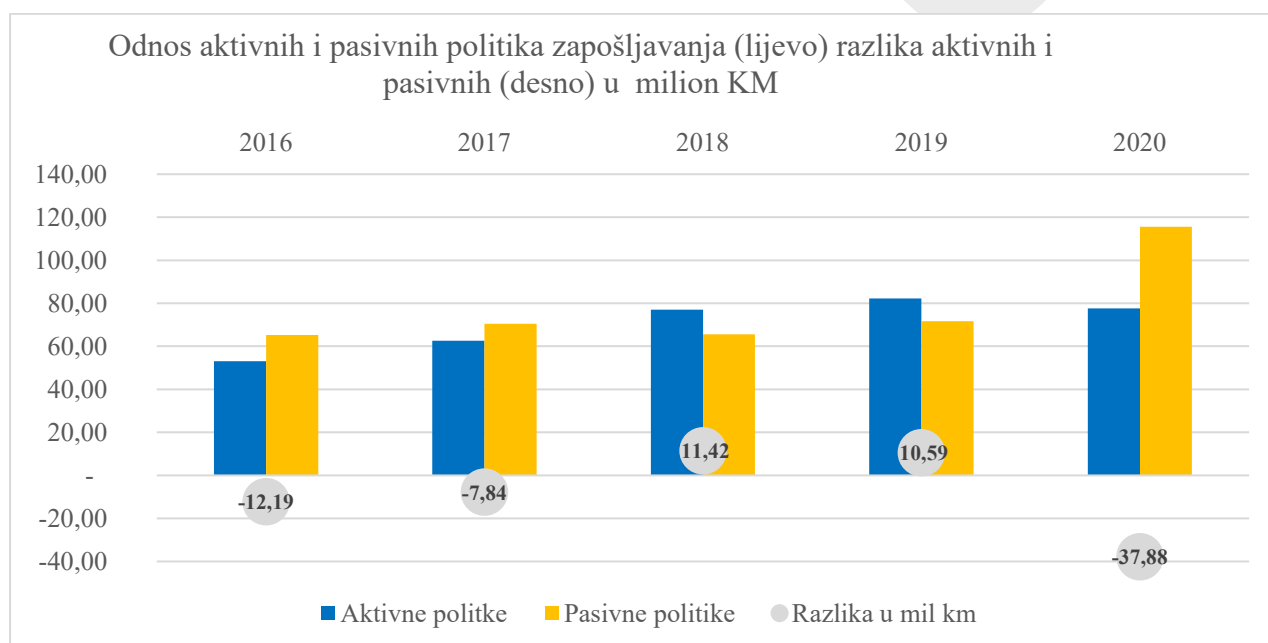
⁴⁵ Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, „Detaljna statistika za 2020 godinu“

⁴⁶ Evropska Komisija, „Izveštaj o Bosni i Hercegovini za 2020.“, Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija Saopštenje o politici proširenja EU-a za 2020.

se blago smanjio u 2020.godini u odnosu na 2019.godinu odnosno sa 4,8 procentna poena smanjio se na 4,4 procentnih poena.

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije što dodatno otežava kreiranje i implementiranje **aktivnih politika zapošljavanja**. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje. Prema metodologiji EUROSTAT-a u aktivne mjere uračunati su i administrativni troškovi biroa za zapošljavanje (režije, plate zaposlenih), ali u ovom Izvještaju aktivne mjere ne obuhvataju administrativne troškove. Pasivne mjere zapošljavanja su veće od aktivnih ali se razlika smanjuje. U pasivne mjere su uračunati, pored novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti i novac koji biroi plaćaju fondovima za zdravstveno osiguranje, što predstavlja dodatno opterećenje za adekvatnije ciljanje aktivnih politika zapošljavanja.

Grafikon 18: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2020.godini

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine

Prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine u aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini utrošeno je više od 193 miliona KM u 2020 godini, što predstavlja povećanje od skoro 40 miliona KM. Vidljivo je u prethodnom grafikonu da su ti izdaci uslovljeni sa pandemijom Covid-19, budući da značajan udio predstavljaju izdvajanja na pasivne mjere. U aktivne politike zapošljavanja utrošeno je oko 77,64, što je za skoro 5 miliona KM manje nego u prethodnoj godini.

U pogledu pasivnih mjera došlo je do značajnih promjena jer je utrošeno 115,5 miliona KM što je za skoro 44 miliona više nego 2019 godine. Posmatrajući period 2016-2020 godinu u prve dvije godine više se sredstava izdvajalo za pasivne mjere nego za aktivne, što je promjenjeno u 2018 i 2019 godini. Nažalost, pandemija je pored zdravstvenog sektora značajno uticala na tržište rada tako da je u 2020.godini utrošeno više sredstava u pasivne politike i to

za skoro 38 miliona. I dalje su u oba entiteta najpopularnije mjere koje se odnose na podršku zapošljavanja i rehabilitaciju, a za njom slijedi start-up poduzetništvo.

U Bosni i Hercegovini je i dalje sve popularniji **trend zapošljavanja u inostranstvu**. Jedinstvena statistika o ovome ne postoji, ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine.

BiH trenutno ima potpisane međudržavne sporazume o zapošljavanju sa Slovenijom, Srbijom i Katarom, te međuinstitucionalni Dogovor o posredovanju pri zapošljavanju radnika iz BiH u Njemačkoj na određeno vrijeme, a koji se odnosi samo na osobe sa završenom srednjom medicinskom školom. Od navedenih sporazuma trenutno se implementiraju samo Slovenija i Njemačka, dok iz Katara i Srbije nema radnih ponuda. Od 2013. godine do kraja 2018. godine u Sloveniji je zaposleno 35.999 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina). Samo u 2019. godini, prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, u Sloveniji je zaposleno 14.581 radnika, a u pandemijskoj 2020. godini skoro duplo manje odnosno 7.887. Dominantna starosna grupa je 25-29 a 99% zaposlenih u Sloveniji su muškarci. Kada su u pitanju zanimanja i dalje su najtraženiji vozači motornih vozila, te varioci – na oba zanimanja otpada. Rast je evidentan budući da je u četverogodišnjem periodu 2013-2016 u Sloveniji zaposleno 10.831, a za samo dvije godine (2017 i 2018) taj broj iznosi 35.999 osoba. U Njemačkoj u periodu 2013-2018. zaposleno je 4.552 medicinskih radnika preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. U Saveznoj Republici Njemačkoj u 2019. godini do 20.07.2019. ukupno je izdato 683 radne dozvole. U 2020 godini dolazi do smanjenja broja zaposlenih u Njemačkoj koja su se ostvarila preko Agencije za rad i zapošljavanje. Tako je 2020 godine 553 osobe su zaposlene. Kao i sa Slovenijom dominantna starosna grupa je 25-49, a za razliku od Slovenije 41% su muškarci a 59% žene. U poređenju sa prošlom godinom došlo je do većeg gender balansa (u 2019. godini 63,9% su bile žene).

Sa Slovenijom postoji odredba u ugovoru da osoba mora biti evidentirana u zavodu za zapošljavanje, dok sa SR Njemačkom taj uslov ne postoji.

Sporazum sa Katarom se ne implementira jer nije definirana procedura za provođenje Sporazuma, te zbog toga nema ni radnih ponuda iz ove države.

Prema podacima koje Direkciji za ekonomsko planiranje dostavlja Agencija za rad i zapošljavanje u Bosni i Hercegovini, prosječan mjesečni broj korisnika novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti iznosio je 18.166 što predstavlja povećanje za 5.697.

Takođe, za Bosnu i Hercegovinu je i dalje karakterističan visok udio **neaktivnog stanovništva, iako se on smanjio u 2020. godini**. Neaktivno stanovništvo je ono koje je nezaposleno a i da im bude ponuđen posao ne bi ga prihvatili. Anketa o radnoj snazi za 2020. godinu bilježi stopu aktivnosti od 47,7% što predstavlja povećanje od 5,6% u odnosu na prethodnu godinu.

Ovo je najveće povećanje u pogledu stope aktivnosti i najveća aktivnost u Bosni i Hercegovini od kako se ona mjeri. Jedno od objašnjenja može biti i u metodologiji izrade Ankete o radnoj snazi. Naime, Anketa o radnoj snazi u Bosni i Hercegovini se u periodu od 2006. do 2009. godine provodila jedanput godišnje, u aprilu i njeno provođenje na terenu je trajalo dvije sedmice. Od januara 2020 godine Anketa o radnoj snazi se provodi kontinuirano, tokom cijele

godine sa kvartalnom objavom podataka. Upravo u aprilu odnosno u drugom kvartalu je znatno niza aktivnost u odnosu na treći kvartal i četvrti kvartal posebno radi poljoprivrednog sektora. Tako da to može biti jedno od objašnjenja za povećanje stope aktivnosti, jer je vidljivo i povećanje zaposlenosti u sektoru poljoprivrede. Na osnovu raspoloživih podataka ne možemo zaključiti da li je došlo do povećanja poljoprivredne aktivnosti radi pandemije, ili je ona bila i ranije prisutna samo nije bila u toj mjeri obuhvaćena Anketom o radnoj snazi radi primjenjivane metodologije.

Iako je stopa aktivnosti najveća od kako se mjeri ona je i dalje niska u poređenju sa zemljama regiona, a posebno u poređenju sa Evropskom Unijom, što znači da je potrebno upotrijebiti aktivacijske politike zapošljavanja sa posebnim fokusom za žene i mlade. Prema dobnim skupinama, stopa aktivnosti je najizraženija za starosnu skupinu od 25-34 (75,3%), i ona je nepromijenjena u odnosu na prethodnu godinu. Najniža stopa aktivnosti zabilježena je kod starijih osoba odnosno za stare 65+ (5,1%) i mlade 15-24 (33,2%). Postoji značajna razlika u genderu pogledu stope aktivnosti pri čemu je za muškarce veća od žena (59,2% u odnosu na 36,7%), od čak 22.5 procentnih poena. Iako se aktivnost povećala i za muškarce i žene u 2020 godini, gender jaz se povećao jer je u 2019 godini iznosio 18,8 procentnih poena. Žene najviše navode kao razlog neaktivnosti brigu o domaćinstvu. U poređenju sa zemljama regiona, Bosna i Hercegovina ima najveću neaktivnost, a Albanija najmanju.⁴⁷

Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminisane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja OSI, oni nemaju svugdje omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

Tržište rada u Bosni i Hercegovini i dalje se suočava sa brojnim izazovima. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje ostaje jedan od ključnih problema. Postoje inicijative da se smanje doprinosi na plate što bi uticalo na smanjenje sive ekonomije, i samim tim povećala bi se zaposlenost. Takođe, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta. U slučaju smanjivanja doprinosa neophodno je iznaći alternativne izvore finansiranja zdravstvenog, penzionog i fonda za nezaposlene. Postoje određene preporuke koje predviđaju povećanje PDV-a u zamjenu za niže doprinose. Potrebno je biti posebno pažljiv pri tome i uraditi analizu uticaja povećanja PDV-a na siromaštvo stanovništva.

⁴⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_labour_market_statistics

IV.2. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju

Obrazovanje bi trebalo imati za cilj osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću.

Za socijalnu uključenost svakog pojedinca u jednom društvu, potrebno je izgraditi i održavati inkluzivan sistem obrazovanja. Lanac inkluzivnosti počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća sistemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

U ugroženu skupinu djece spadaju djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda. Novi podaci iz UNESCO Instituta za statistiku (UIS) pokazuju da još uvijek ima oko 262 miliona - ili jedan od svake pet - djece, adolescenti i mladi između 6 i 17 godina van škole. Ova brojka se povećava na jedan od troje dece van škole u zemljama sa niskim i nižim srednjim prihodima. Najnoviji podaci su dio godišnjeg objavljivanja UIS podataka o napretku prema SDG 4, koji obuhvata 32 globalna i tematska indikatora. UIS je upravo obnovio svoju globalnu bazu obrazovanja za školsku godinu koja se završava 2017. godine, koja uključuje istorijske vremenske serije, regionalne prosjeke i indikatore o nizu ključnih pitanja politike koja se odnose na pristup školama, učešće i završetak prema nivou obrazovanja, ishodima učenja, jednakosti, nastavnike i finansiranje obrazovanja.

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje⁴⁸ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim "nesiromašnim" vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)⁴⁹. Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Predškolsko obrazovanje. U školskoj 2020/2021. godini u BiH ukupno je bilo 3991 predškolskih ustanova sa 27 698 djece. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj djece

⁴⁸ Svjetska banka 2004. godine.

⁴⁹ Istraživanje za potrebe Izvještaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

korisnika predškolskih ustanova smanjen je za 9,4%, a broj zaposlenih veći je za 4,6%. Od ukupnog broja djece 64,3% obuhvaćeno je u javnim ustanovama, dok je u privatnim ustanovama obuhvaćeno 35,7% djece. Na mjesto u predškolskim ustanovama čeka 6.660 djece što je u odnosu na prethodnu godinu više za 54,3%. U školskoj 2020/2021. godini u jasličkoj grupi je boravilo 5 751 djece, što je za 5,3% manje u odnosu na prethodnu školsku godinu. Najveću grupu čine djeca uzrasta od 2 do 3 godine (58,1%).⁵⁰

Osnovno obrazovanje. Procijenjena stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6% za Bosnu i Hercegovinu. Broj učenika u osnovnim i srednjim školama se iz godine u godinu smanjuje. U školskoj 2019/2020. godini u BiH u 1.719 redovnih osnovnih škola upisano je 268 059 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 5 975 učenika, ili 2,2%. U školskoj 2020/2021. godini u prve razrede je upisano 28 549 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 2,3 %. Od ukupnog broja učenika, u nižim razredima (od prvog do petog razreda, odnosno ISCED 1) je bilo 55,1 % učenika, dok je u višim razredima (od šestog do devetog razreda, ISCED 2) bilo 44,9 % učenika.

Srednje obrazovanje. U 314 srednjih škola upisano je 110 534 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 2 399 učenika, ili 2,1 %. Najveći broj učenika pohađa tehničke škole 55,9 %, zatim gimnazije 21,6%, dok je u stručnim školama 19,1% učenika. Na kraju školske 2019/2020. godine 31 195 učenika je završilo srednju školu, što je u odnosu na kraj 2018/2019. godine manje za 1 430 učenika ili 4,4 %. Odnos muških i ženskih učenika koji su završili školu je 51,3 % muških i 48,7 % ženskih.

Visoko obrazovanje. U školskoj 2020/2021. godini na prvi ciklus studija visokog obrazovanja, uključujući i integrisane studije, u zimski semestar upisano je 79 914 studenata, od toga je 66 765 studenata upisano na sve godine studija, a 10 149 su apsolvirani. U 2020. godini diplomiralo je/završilo studije 12 705 studenata, što je za 10,4% manje u odnosu na školsku 2019. godinu. Od ukupnog broja diplomiranih/završenih studenata 60,2% su studentice. Prema „starom“ programu obrazovanja 2,2% studenata je diplomiralo/završilo studije, a prema programu prilagođenom Bolonjskoj deklaraciji njih 97,8%. Od ukupnog broja diplomiranih/završenih studenta na visokim školama diplomiralo je 9,4%, a na univerzitetima 90,6%.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine objavljuje podatke o izdacima za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini u referentnoj 2018. godini, dobijene na osnovu provedenog istraživanja finansijske statistike obrazovanja. Javni izdaci za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini, u 2018. godini iznosili su 1 333 687 281 KM ili 3,9% bruto domaćeg proizvoda.

Javni, privatni izdaci i sredstva iz inostranstva za obrazovne ustanove u 2018. godini iznosili su 1 358 763 138 KM ili 4% bruto domaćeg proizvoda. Od ukupnog iznosa izdataka za obrazovne ustanove, javni izdaci bili su 95,7%, privatni izdaci 4%, a 0,3% bila su sredstva iz inostranstva. U strukturi ukupnih izdataka za obrazovne ustanove, izdaci za predškolsko obrazovanje učestvovali su sa 4,4%, osnovno obrazovanje 50,3%, srednje obrazovanje 25% i visoko obrazovanje 19,2%.

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i

⁵⁰ Agencija za Statistiku BiH, *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje 2020.*

obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, te su zbog toga osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.

Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca povratnici** zbog lošeg materijalnog stanja, geografske dostupnosti škole, te u nekim slučajevima zbog jezika na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

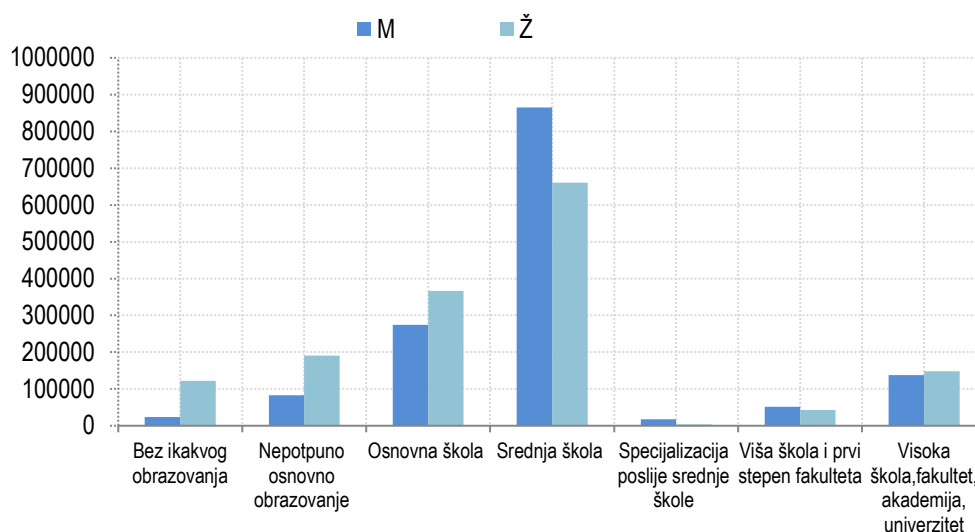
Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁵¹. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju i, između ostalog, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁵².

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u BiH je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%. Više od 50% stanovništva starijeg od 15 godina u BiH ima završenu srednju školu. Veći udio ženske populacije je bez ikakvog obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, kao i sa završenom osnovnom školom, dok je udio muškaraca sa završenom srednjom školom, ali i sa završenim višim stepenima obrazovanja nešto veći u odnosu na žene.

⁵¹ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁵² Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

Grafikon 19: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine

IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za Bosnu i Hercegovinu je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji sa dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca. Također, Agenda 2030 je od svojih 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi cilj se izravno odnose na smanjenje siromaštva i iskorišćivanje gladi u svijetu.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravlje, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Na osnovu podataka BHAS⁵³, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15 godina), je veća od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

Prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva, u najvećem riziku od siromaštva su domaćinstva u kojima je nosilac domaćinstva nesposoban za rad (38,5%), a najmanja je kada je nosilac domaćinstva zaposlen 11,6%.

⁵³ Podaci su dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje na upit

Tabela 7. Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva

Status u zaposlenju nosioca domaćinstava	Broj siromašnih domaćinstava	Stopa siromaštva (%)
Zaposleni	47.955	11,6
Nezaposlen ili traži prvo zaposlenje	23.384	26,2
Domaćica	19.782	18,0
Nesposoban za rad	14.399	38,5
Penzioner	60.487	16,3
Ostalo	(4.612)	(32,9)
Ukupno	170.619	16,5

Izvor: BHAS na osnovu APD2015 i dostavljenih podataka DEP-u

Posebno treba istaknuti i to da se stope relativnog siromaštva značajno razlikuju urbano i ruralno. Relativna stopa urbanog stanovništva iznosi 11,3%, dok ruralnog 20,5%.⁵⁴

Iako se relativno siromaštvo smanjilo to ne znači da je došlo do pada apsolutnog siromaštva. Relativno siromaštvo mjeri odnos između onih koji najmanje troše sa ostalim domaćinstvima u Bosni i Hercegovini. Tako da smanjenje stope relativnog siromaštva može značiti da su najsiromašniji poboljšali položaj u odnosu na bogate, a može značiti i da su bogati pogoršali svoj položaj u odnosu na siromašne a da se stvarno stanje siromašnih nije promijenilo.

Tabela 8. Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.

	2011	2015
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9
Relativna linija siromaštva (KM)*	416	389
Apsolutna stopa siromaštva (%)	15	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6
Kvintilni omjer S80/S20	4,9	4,9

Izvor: BHAS

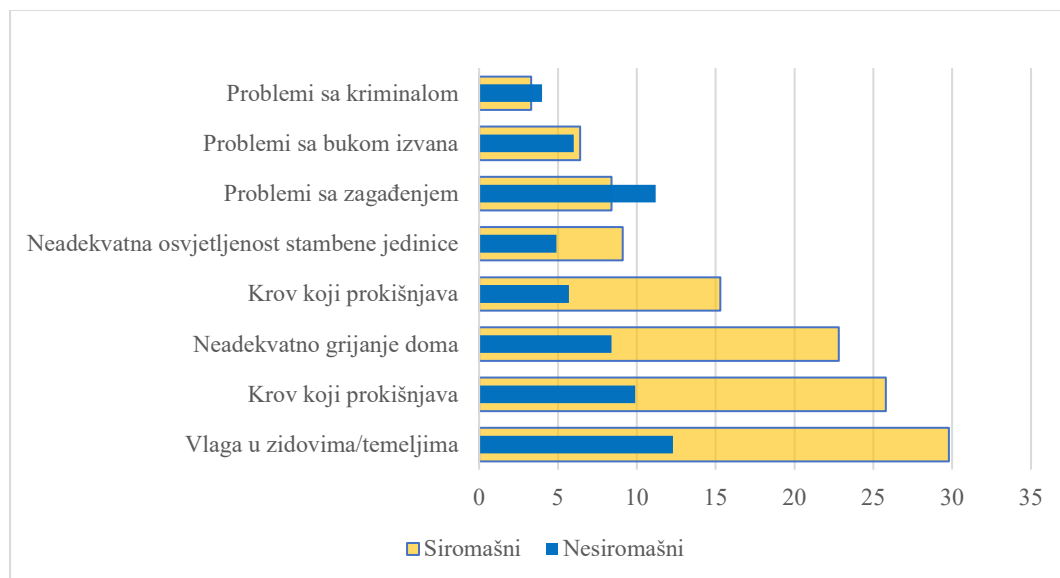
*Relativna linija siromaštva ne ovisi o inflaciji

U Bosni i Hercegovini većina domaćinstava živi u vlastitoj stambenoj jedinici. Ipak oni se susreću sa brojnim problemima vezanim za tu stambenu jedinicu. Problemi su posebno vidljivi između siromašnih i nesiromašnih porodica. Tako npr. trećina siromašnih domaćinstava se susreće sa problemom vlage u zidovima odnosno temeljima, a 12,3% nesiromašnih

⁵⁴ Anketa o potrošnji domaćinstava, 2011

domaćinstava se susreće sa istim problemom. Nesiromašna domaćinstva bilježe veće probleme samo sagrađivanjem, a problemi sa bukom i problemi bilježe neznatne razlike.

Grafikon 20: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se susreću siromašna i nesiromašna domaćinstva

Izvor: Podaci dostavljeni od Agencije za statistiku BiH.

Prema podacima EUROSTAT⁵⁵ u EU prosječno domaćinstvo je od ukupnih troškova nešto manje od 13% trošilo na hranu i piće. Za razliku od prosječnog EU domaćinstva, u Bosni i Hercegovini prema APD 2015 prosječno domaćinstvo je skoro trećinu svog budžeta izdvajalo na hranu i piće (29,5%).

Posmatrajući gradska i negradska domaćinstva, potrošnja je dosta slična s tim da je najznačajnija razlika vidljiva u u potrošnji za stanovanje, tj gradska domaćinstva imaju veću prosječnu potrošnju od negradskih domaćinstava.

Iako detaljniji podaci o potrošnji domaćinstava ne postoje nakon 2015. godine, prema Godišnjem izvještaju Centralne Banke Bosne i Hercegovine usljed značajnog rasta nezaposlenosti, smanjenog priliva doznaka te opšte nesigurnosti u 2020 godini doprinijeli su padu potrošnje domaćinstava.

RCC u sklopu Balkan Barometra provodi i istraživanje⁵⁶ prilikom čega računa Index očekivanja. Prema ovom Index, stanovništvo Bosne i Hercegovine je prošle godine imalo najniža očekivanja u poređenju sa drugim zemljama. U 2020. godini situacija se u pogledu ovog indexa se drastično smanjila što se može objasniti pandemijom. Sve zemlje bilježe drastičan pad i tako je u Bosni i Hercegovini on iznosio 29/100 bodova. Niži index od Bosne i Hercegovine bilježe Albanija (20), Sjeverna Makedonija (28), Crna gora (27). Srbija je na identičnom nivou, a Kosovo* bilježi najviši index (35).

Socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini čine socijalno osiguranje i socijalna pomoć. U nadležnosti je entiteta i kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, te zavisno od nadležnosti

⁵⁵ Podatak se odnosi na 2008 godinu

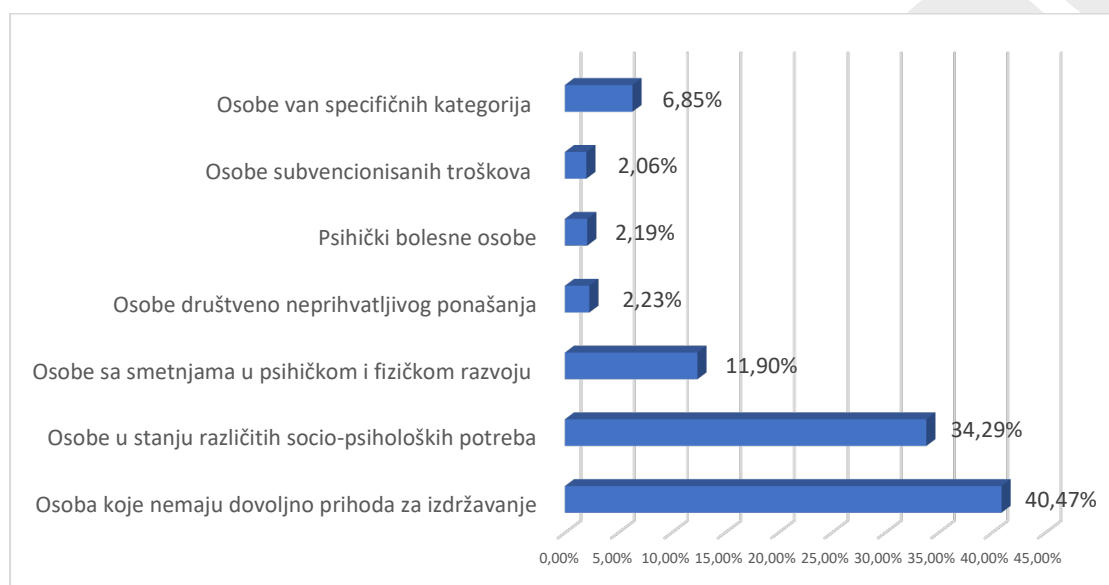
⁵⁶ „Balkan Barometar – Public Opinion 2021“, RCC, <https://www.rcc.int/balkanbarometer/publications>

postoje i razlike kod pružanja usluga i naknada. Pravo na socijalnu zaštitu obezbjeđuje se pružanjem usluga socijalne zaštite i materijalnim podrškom.

Prema posljednjim zvaničnim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2019.⁵⁷ godini jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 540.302 što je za 1,40% korisnika manje nego 2018. godine. Od toga 413.978 su punoljetni korisnici ili 76,62%, a 126.324 su maloljetni korisnici ili 23,38%, gdje malo više prednjače osobe muškog pola.

Gledano po kategorijama punoljetnih korisnika, najviše je osoba koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje 40,47%. Zatim slijede osobe u stanju različitih socio – psiholoških potreba koju čine 34,29% i osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju 11,90%.

Grafikon 21: Punoljetni korisnici socijalne zaštite, 2019

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Starateljstvo nad punoljetnim osobama u 2019 godini, imalo je 4.828 osoba, bez većih polnih razlika. Od ovog broja, najviše ih je u kategoriji od 51-70 godina 42,14%

Kad su u pitanju maloljetni korisnici socijalne zaštite u BiH, od 126.324 maloljetna korisnika, najviše ih je u kategoriji od 7-14 godina starosti 32,01%%, a najmanje u kategoriji ispod 7 godina 20,99%.

Posmatrano prema kategorijama, najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije ugroženih porodičnom situacijom, njih 52.450 i ta kategorija bilježi kontinuirano blago smanjenje u odnosu na prethodne godine. Takođe, brojnije kategorije čine maloljetna lica u stanju različitih socijalno – zaštitnih potreba kojih je bilo 44.662 maloljetna korisnika, maloljetna lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju kojih je bilo 15.510 maloljetna korisnika, osobe društveno neprihvatljivog ponašanja kojih je bilo 5.370 korisnika, dok je bez specifičnih kategorija (ostali) bilo je 7.764 maloljetnih korisnika

⁵⁷ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2014-2019.godine

Broj centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini se dvije godine za redom povećava, i od 117 u 2018. godini, povećao se 2019. godini na 120.⁵⁸ Također, u 2019. godini došlo je i do povećanja broja radnika zaposlenih u Centrima za socijalni rad (1568 zaposlenih, od čega su žene 74,42% %).

Broj slučajeva odrađenih u Centrima za socijalni rad u 2019. godini manji je za 9,07% u odnosu na 2018. godinu, dok je broj intervencija pruženih u Centrima u 2019. godini manji za 4,63% u odnosu na 2018. godinu.

Prema Izvještaju delegacije Evropske unije u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu transformacija ustanova za socijalnu zaštitu, a posebno onih za djecu bez roditeljskog staranja, još uvijek traje.

Određeni napredak je postignut u Republici Srpskoj i Hercegovačko-neretvanskom kantonu u Federaciji Bosne i Hercegovine, uz finansijsku podršku lokalnih vlasti za nastavak finansiranja usluga uspostavljenih kao dio njihove strategije deinstitutionalizacije. Međutim, još uvijek postoji potreba za sveobuhvatnom reformom. Institucija Ombudsmana je u oktobru 2019. godine izdala poseban izvještaj o statusu i problemima centara za socijalni rad ističući potrebu za izgradnjom kapaciteta i podrškom centrima za socijalni rad u cijeloj zemlji.⁵⁹

Ljudska prava

Prava svakog pojedinca u Bosni i Hercegovini propisana su Ustavom Bosne i Hercegovine, potpisanim međunarodnim ugovorima ili konvencijama i zakonima.

Iz Izvještaja delegacije Evropske unije u Bosni i Hercegovini za 2020 godinu, vidljivo je da je Bosna i Hercegovina dostigla određeni nivo pripremljenosti za provođenje „acquisa EU“ i evropskih standarda u oblasti pravosuđa i osnovnih prava. Međutim, i dalje je nastavljeno opstruiranje reforme pravosuđa od strane političkih aktera i unutar samog pravosuđa. Loše funkcionisanje pravosudnog sistema i dalje onemogućava građane u ostvarivanju njihovih prava i podriva borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine je u 2020 godini uradila više specijalnih izvještaja koji se odnose na ljudska prava.

Ovoj instituciji se obratilo ukupno 7931 građana, registrovano je 2.716 žalbi što je u odnosu na 2019. godinu smanjenje za 15,6%. Izdato je ukupno 270 preporuka (u 312 predmeta), od čega je 98 u potpunosti realizovanih, 6 djelimično realizovanih i 67 preporuka po kojima je ostvarena saradnja s Institucijom.⁶⁰

Također, u Izvještaju delegacije Evropske unije u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu navedeno je da je postignut određeni napredak kada su u pitanju ljudska prava manjina. Strateški pristup za integraciju prema Romima u kontinuitetu se realizuje usvajanjem trećeg Akcionog plan za Rome u oblasti stambenog zbrinjavanja, zapošljavanja i zdravstvene zaštite

⁵⁸ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2014-2019. godine

⁵⁹ https://europa.ba/wp-content/uploads/2020/10/Izvjestaj_za_BiH_za_2020_godinu.pdf

⁶⁰ Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava BiH za 2020.

2017-2020 i Okvirnog plana o obrazovnim potrebama Roma 2018-2022 koji prate godišnje izdvajanje sredstava u budžetu Bosne i Hercegovine.

Po pitanjima ljudskih prava i manjina potrebna su suštinska unapređenja strateškog, pravnog, institucionalnog i političkog okvira za poštovanje ljudskih prava. Nedostatak efikasnog provođenja zakonodavstva za sprječavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, posebno nasilja u porodici, i dalje izaziva zabrinutost. Neophodan je sveobuhvatniji i integrisani pristup populaciji Roma kako bi se potakla njihova socijalna inkluzija. Usaglašavanje Bosne i Hercegovine sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom Evropske unije se tek treba unaprijediti. Kapacitet za upravljanje migracijama, posebno u radu sa ranjivim grupama, treba dalje jačati.

Kada je u pitanju civilno društvo, postignut je određeni napredak u uspostavljanju institucionalnih mehanizama za saradnju između vlada i organizacija civilnog društva, kao i javno finansiranje organizacija civilnog društva. Razvijeni su odgovarajući profesionalni standardi, Vlade entiteta i Brčko Distrikta usvojile su i provode brojne strategije i planove usmjerene na poboljšanje položaja i prava žena, djece, civilnih žrtava rata, zaštitu od nasilja u porodici, zaštitu osoba sa invaliditetom, poboljšanje pristupa zdravstvenim uslugama, osiguranje resursa za rani rast i razvoj djece, hraniteljstvo djece, unapređenje mentalnog zdravlja, unapređenje socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja i ekonomskog osnaživanja žena i posebno poboljšanje ostvarivanja prava i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Potrebno je značajno unaprijediti sistem koordinacije sa svim nadležnim nivoima vlasti uključujući i regionalnu saradnju i saradnju sa međunarodnim institucijama. U tom smislu naročito se ističe potreba razvoja sistema razmjene i prikupljanja podataka, odnosno monitoringa, evaluacije, budžetiranja i planiranja u oblasti ljudskih prava.

Kao izazov koji stoji, je da se u cilju poboljšanja kapaciteta u oblasti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u narednom periodu usaglasi sveobuhvatni strateški dokument u oblasti zaštite i promocije ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije posebno u doba pandemije koronavirusa.

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

Djeca

Djeca su među najviše izloženim riziku pada standarda ispod linije siromaštva. Posebno su ugrožena djeca do pet godina starosti. Načini na koji se siromaštvo ispoljava su brojni: izrazito niska dostupnost predškolskog obrazovanja, slabiji pristup siromašne djece srednjoškolskom obrazovanju, značajno lošija obuhvaćenost zdravstvenim osiguranjem, pogotovo u ruralnim područjima. Nedostatak zdravstvene zaštite najviše pogađa mlađu djecu oba spola, jer su djeca podložnija nezgodama i bolestima i manje su otporna od odraslih. Još više od djece u siromašnim porodicama ugrožena su djeca bez roditelja, kao i druga djeca koja su povjerena na staranje sistemima socijalne pomoći, jer su ovi sistemi materijalno preslabi da im osiguraju prikladnu brigu.

U cijelom svijetu je pandemija bolesti COVID-19 prekinula obrazovanje djece i mladih i prijeti pogoršanjem socijalne uključenosti i postojeće nejednakosti u učenju. Nakon što su u martu 2020. godine škole zatvorene širom zemlje, institucije nadležne za oblast obrazovanja u Bosni

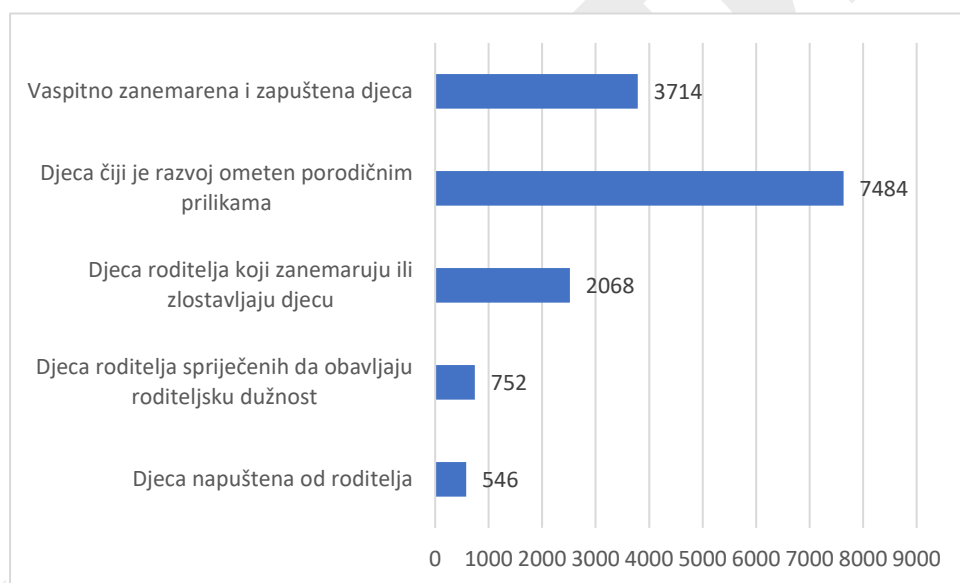
i Hercegovini su pokrenule e-učenje. Raspoloživi podaci pokazuju da je 99% djece i mladih koji pohađaju osnovno, srednje i tercijarno obrazovanje imalo pristup e-učenju. Međutim, djeca i mladi izvan sistema obrazovanja i bez adekvatnog pristupa informacionim i komunikacijskim tehnologijama i internetu bili su lišeni mogućnosti e-učenja. Romska djeca su disproportionalno pogođena i ona predstavljaju najmanje 6% djece koja nemaju pristup IKT-u i internetu.

Djeca predškolske dobi su najveća grupa koja je učila od kuće u toku trajanja mjera strogog zatvaranja: 82% djece predškolske dobi nije išlo u predškolske ustanove kada su one bile zatvorene.⁶¹

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine⁶² Starateljstvo nad maloljetnim osobama imalo je 1.212 osoba bez većih polnih razlika, od toga 73 djece sa posebnim potrebama, dok je usvojene djece bilo 29.

Veće kategorije čine djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama 7.484, vaspitno zanemarena i zapuštena djeca 3.714 i djece roditelja koji zanemaruju ili zlostavljaju djecu 2.068. Broj djece napuštene od roditelja je 546 i djece roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost je 752.⁶³

Grafikon 22: Djeca u stanju socijalne potrebe

U Bosni i Hercegovini je i dalje izražen problem vršnjačkog nasilja što je vidljivo iz predmeta registrovanih u instituciji Ombudsmena Bosne i Hercegovine. U većini slučajeva radi se o verbalnom nasilju u osnovnim i srednjim školama. Uloga odraslih koji su odgovorni za djecu je od ključnog značaja da se na adekvatan način odreaguje i spriječi nasilje. Za djecu koja doživljavaju diskriminaciju i isključenje zbog poteškoća u razvoju, pola, etničke pripadnosti ili jezika, siromaštvo potkrepljuje i pogoršava nedostatke povezane sa marginalizovanom grupom

⁶¹ Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini - UNDP, Nacionalni izvještaj o humanom razvoju za 2020. godinu.

⁶² Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2014-2019.godine

⁶³ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2014-2019.godine

i obrnuto. Specifične potrebe mladih rijetko su u fokusu sistema socijalne zaštite, iako neuspjeh ulaganja u mlade može imati dugoročne implikacije za društvo.

Djeca s invaliditetom su uključena u redovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini, iako ih većina škola nije spremna prihvatiti zbog nedostatka potrebne infrastrukture i prijevoza učenika.

Nastavnici nisu dovoljno obučeni za korištenje adekvatnih metoda učenja da bi radili sa djecom s invaliditetom i generalno nisu u mogućnosti pružiti neophodnu individualnu podršku koja je djeci s invaliditetom potrebna. Postoji nedostatak asistenata u nastavi koji bi pružili podršku i djeci i nastavnicima.

Nedostatak motivacije, nedostatak roditeljske podrške, potreba za poslom, preseljenje u drugu zemlju i nedostatak prevoza su među najvažnijim uzrocima napuštanja obrazovanja. Djeca u najvećem riziku su djeca iz socijalno ranjivih porodica, čiji su roditelji nezaposleni i koji nemaju osnovne finansijske resurse. Djeca s invaliditetom, romska djeca i djeca koja žive u disfunkcionalnim porodicama i ona koja su izložena nasilju u porodici su često socijalno isključena. Djeca u poljoprivrednim domaćinstvima su često pod pritiskom da se uključe u sezonski rad. Troškovi prevoza ili unajmljenog smještaja predstavljaju značajnu prepreku nastavku obrazovanja u ustanovama za stručno obrazovanje ili na akademskom nivou za djecu iz manjih mjesta ili ruralnih sredina i iz kategorija s nižim dohotkom.

I dalje, glavni izazovi za socijalne usluge i socijalne službe su prema Unicefu⁶⁴, decentralizacija, odgovornost, standardi i finansiranje. Uprkos relativno visokim izdavanjima PDP-a za socijalnu zaštitu sredstva nisu dobro usmjerena.

Žene

Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za 2020. godinu, stopa aktivnosti je iznosila 47,7 % dok je ta stopa u 2019. godini iznosila 42,1%. Od ukupnog broja aktivnog stanovništva 39,6 % su žene.

Stopa neaktivnosti u 2020. godini je iznosila 52,3 % i manja je nego u 2019. godini kada je iznosila je 57,9% Stopa neaktivnosti za muškarce je iznosila 37,9%, a za žene 62,1%.⁶⁵

Od ukupnog broja zaposlenih osoba 38,3% su žene, dok od ukupnog broja nezaposlenih osoba 46,3% su žene.⁶⁶

Odredbama Zakona o ravnopravnosti polova („Službeni glasnik BiH“, br. 32/10), uređuje se, promoviše i štiti ravnopravnost polova i garantuje jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te spriječava direktnu i indirektnu diskriminaciju prema polu. Potpuna ravnopravnost polova garantuje se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija po osnovu pola i polne orijentacije je zabranjena.

Žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu. Od ukupnog broja 425 kandidata za načelnike/ce i gradonačelnike/ce, za Izbore 2020 godine, svega je 29 žena (6,82

⁶⁴ <https://www.unicef.org/>

⁶⁵ Anketa o radnoj snazi 2020; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

⁶⁶ Anketa o radnoj snazi 2020; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

%) u odnosu na 396 muškaraca (93,18 %), dok je za opštinska vijeća, skupštine opština, gradska vijeća, skupštine grada i Skupštinu Brčko Distrikta BiH 12.753 (42,27%) žena a 17.415 (57,73%) muškaraca ⁶⁷.

Zakon o ravnopravnosti polova je propisao kvotu od 40 % za manje zastupljen pol, a Izborni zakon Bosne i Hercegovine je integrisao tu obavezu da se na kandidatskim listama mora naći minimalno 40 posto manje zastupljenog pola.

Gender akcioni plani Bosne i Hercegovine (GAP BiH) za period 2018.-2022. godine je treći dokument u ovoj oblasti koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada,

U Izvještaju delegacije Evropske unije u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu, konstatovano je da je usvojen i treći Akcioni plan za provođenje Rezolucije Vijeća sigurnosti UN 1325 „Žene, mir, sigurnost“ u Bosni i Hercegovini za period 2018.-2022., ali koji nije podržan od strane Vlade Republike Srpske.

Među prioritetnim oblastima su sprečavanje i suzbijanje nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici i trgovinu osobama, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, javni život i donošenje odluka te daljnje jačanje saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou, ostaje izazov i u budućem periodu. ⁶⁸

Mladi

Uz zapošljavanje i ekonomiju, obrazovanje i obuka su najvažniji elementi kojima se određuje ekonomski i socijalni položaj mladih. Evropska unija nakon usvajanja Lisabonske strategije, te kroz Bolonjski i Kopenhagenski proces postavila je reformu obrazovanja kao jedan od prioriteta za vlade svih država članica.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2020 godinu, zaposlenih mladih osoba u dobi od 15-24 godina je bilo 9,9 % i taj procenat je veći nego u odnosu na 2019 godinu, kada je iznosio 8,4%.

Od ukupnog broja neaktivnog stanovništva 18,2% neaktivnih osoba pripada starosnoj grupi od 15 do 24 godine. Od ukupnog broja nezaposlenih osoba 22,9% pripada navedenoj grupi od 15 do 24 godine ⁶⁹

Pored nezaposlenosti, neadekvatnost obrazovnog sistema, nestabilne političke situacije u zemlji, osjećaj nemanja perspektive za budućnost uzrok su nastavka trenda masovnog odlaska mladih ljudi u druge zemlje.

S njihovim odlaskom, smanjuje se i ključni potencijal društva, što može imati pogubne posljedice po njegov budući razvoj. Usljed drastičnog pada nataliteta i plodnosti, te masovnog odlaska mladih iz zemlje, bosanskohercegovačko društvo sve brže stari.

Mladi u Bosni i Hercegovini se suočavaju sa nizom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i

⁶⁷ <https://www.slobodnaevropa.org/a/op%C4%87inski-izbori-u-bih-a-gdje-su-%C5%BEene-/30842260.html>

⁶⁸ <https://arsbih.gov.ba/#>

⁶⁹ Anketa o radnoj snazi, decembar 2020; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

vještina potrebnih za obavljanje posla. Najveći izgledi za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti. Posljedica toga je da bi, prema studiji koju je uradio UNDP u Bosni i Hercegovini, dvije trećine mladih napustilo Bosni i Hercegovini zbog privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanjivanja u drugoj zemlji.⁷⁰

Kako bi se unaprijedio položaj mladih u Bosni i Hercegovini potrebno je provođenje radikalnih reformi nastavnih planova i programa sa naglaskom na razvijanju vještina u skladu sa potrebama tržišta rada, te veću samostalnost mladih u traženju posla. Ovakva politika će indirektno doprinjeti i povećanju društvenog kapitala i smanjiti odlazak mladog stanovništva.

Starije osobe (penzioni sistem)

Postojeći javni sistem penziono-invalidskog osiguranja u Bosni i Hercegovini kao i u većini tranzicijskih zemalja, suočen je sa problemom nedovoljnih finansijskih sredstava za izvršenje nastalih obaveza prema penzionerima. Svi navedeni problemi povod su za pokretanje reforme socijalnog sistema baziranog na međugeneracijskoj solidarnosti. Demografska slika će se vremenom pogoršati usljed starenja stanovništva, dužeg životnog vijeka i male stope fertiliteta.

U Bosni i Hercegovini broj penzionera je i dalje u stalnom porastu.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, u decembru 2020 godine iznosio je 428.117 što je za 9,7% penzionera više nego u 2019. godini.⁷¹

Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 242.672 penzionera, zatim porodične 119.752 korisnika i invalidske 65.693 korisnika.⁷²

Prosječna penzija je u stalnom blagom porastu i zaključno sa decembrom 2020 godine, iznosila je 427,92 KM.

Najveći broj korisnika, njih 175.846 ili 44,80% primilo je minimalnu penziju u iznosu od 382,18 KM. Najmanji iznos penzije iznosio je do 50 KM i nju je primalo 27.493 korisnika, dok je najveći iznos penzije iznosio preko 2.174,48 KM i nju je primilo 34 korisnika.

U Republici Srpskoj, broj korisnika penzija je takođe u stalnom porastu. Ukupan broj korisnika prava na penziju na dan 31.12.2020 godine u Republici Srpskoj je bio 271.004 korisnika, što je za 1,3% više nego u 2019 godini.⁷³

Od ukupnog broja penzionera 159.786 su korisnici starosne penzije, 73.763 su korisnici porodične, 37.232 su korisnici invalidske penzije, dok je broj korisnika po ostalim pravima iznosio 223 korisnika.⁷⁴

⁷⁰ www.undp.ba

⁷¹ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2019

⁷² Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2020 godine

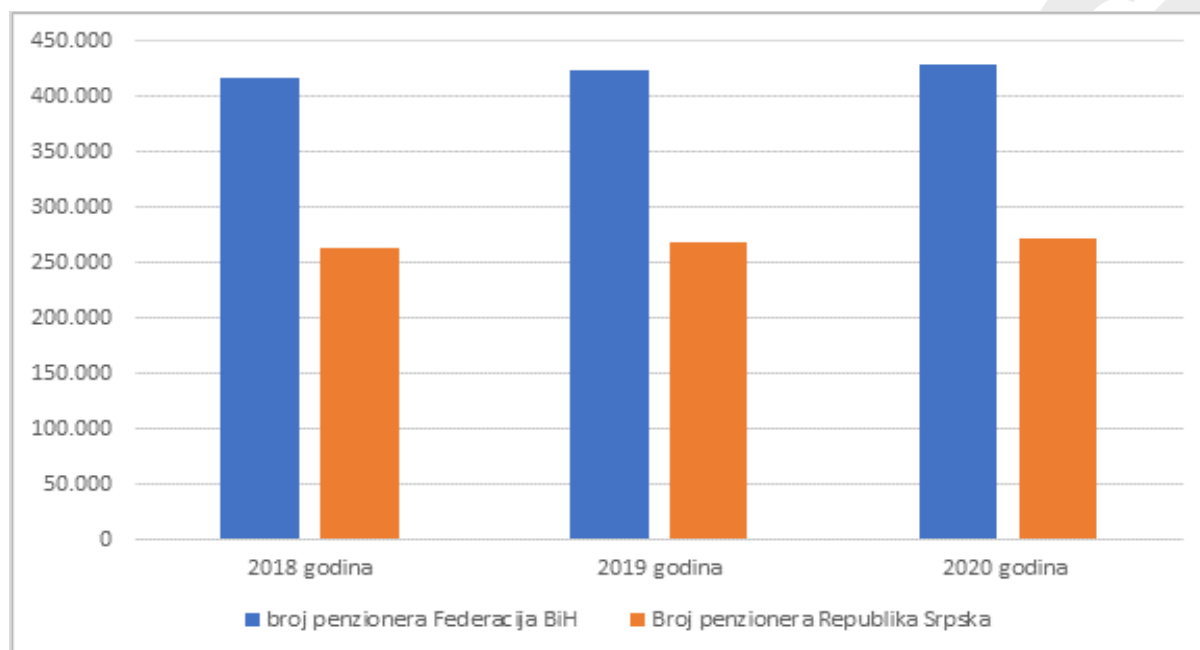
⁷³ Fond PIO RS, Statisticki bilten, decembar 2020 godine

⁷⁴ Fond PIO RS, Statisticki bilten, decembar 2020 godine

Prosječna samostalna penzija je u stalnom blagom porastu i zaključno sa decembrom 2020 godine, iznosila je 393,75KM. Najniža samostalna penzija, za 15 godina penzijskog staža, iznosila je 201,82 KM. Najveća isplaćena penzija iznosila je 2.076,35 KM.

Sistem socijalne zaštite Bosne i Hercegovine suočava se sa sve većim udjelom socijalno isključenih kategorija i smanjenjem javnih sredstava. Oba entiteta, kantoni i Brčko Distrikt trebali bi energičnije raditi na izradi prijedloga šema za dobrovoljno penzionisanje.

Grafikon 23: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

Izvori: Fond PIO/MIO Federacije Bosne i Hercegovine i Fond PIO Republike Srpske, 2020. godina

Situacija će i narednih godina biti još složenija zbog vrlo nepovoljne starosne strukture stanovništva. Ovaj problem ne poznaje pandemiju COVID-19 i druge krize, jednostavno broj penzionera raste svake godine. Postavlja se pitanje na koji način osigurati novac, kada mladi odlaze i kada ne bude dovoljno novca od naplate doprinosa. Iako se može činiti dobrim što je penzioni sistem na budžetu, nedostatak sredstava će se osigurati od drugih poreza, a to znači manje novca za druge budžetske kategorije i više zaduživanja. Nedovoljno izdvajanje sredstava za ovu kategoriju stanovništva izlaže starije, često siromašne ljude, riziku da postanu nova ugrožena grupa. Nedostatak društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi je evidentan, jer oni često nemaju uticaja na politički i društveni život što je i jedan od mogućih razloga njihove dosta prisutne zanemarenosti i uskraćenosti za ljudska prava.

Osobe sa invaliditetom

Osobe s invaliditetom su među najranjivijim kategorijama u Bosni i Hercegovini. Zemlja je ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i njen Fakultativni protokol. Međutim, ne postoje multisektorski ni sveobuhvatni mehanizmi sprovođenja. Prema zakonu, osobama s invaliditetom može biti oduzeta poslovna sposobnost u sudskom postupku, što je u suprotnosti s Konvencijom. Podrška osobama s invaliditetom je ograničena i varira ovisno o uzroku invalidnosti, s obzirom da osobe s invaliditetom povezanim s ratom uživaju prioritet nad

osobama s invaliditetom koji nije povezan s ratom. Vrlo mali broj javnih zgrada je pristupačan osobama sa fizičkim invaliditetom.

Socijalna zaštita sa osobe s invaliditetom je uglavnom bazirana na mjerama vezanim za novčane naknade i smještaj u institucije za njegu. Pristup ovisi o sistemu kategorizacije osoba sa različitim poteškoćama.

Najveći broj spada u kategoriju fizički invalidnih osoba, kojih je prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2019. godinu bilo 20.662 osobe i taj broj je malo manji u odnosu na 2018. godinu kada je bilo 19.679 osoba.⁷⁵

Kod maloljetnih osoba u 2019 godinu 3.075 je fizički invalidnih osoba⁷⁶, što je povećanje za 14,3% u odnosu na 2018. godinu.

Prema entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod opštim (na otvorenom tržištu) i posebnim uslovima (u ustanovi ili privrednom društvu koje je osnovano radi zapošljavanja osoba s invaliditetom). Primjena Zakona predstavlja konkretnu i sistemsku primjenu novog inkluzivnog odnosa društvene zajednice prema osobama s invaliditetom u ovoj oblasti., Zakonom je uspostavljen takozvani kvotni koncept zapošljavanja osoba s invaliditetom, po kome je svaki poslodavac obavezan zaposliti 1 osobu s invaliditetom na svakih 16 zaposlenih.

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2019. godini, pod posebnim uslovima, zaposleno je 283 invalidnih osoba i u odnosu na 2018 godinu došlo je do značajnijeg povećanja za 36,7%. Od ovog broja, 264 rade u zaštitnoj radionici, 19 rade kod kuće, a 11 ih je na stručnom osposobljavanju.⁷⁷

U Bosni i Hercegovini pored civilnih invalida i civilnih žrtava rata postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stupenom invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Izjednačavanje prava osoba s invaliditetom, društveno uključ enje i osnaživanje ovih osoba kao i veća informiranost i poboljš an pristup svim segmentima društva osobito obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti ostaje izazov za naredni period.

Kao dalji izazovi, a posebno u uslovima pandemije korona virusa su:

- Nastaviti osnaživati službe u zajednici, posebno u cilju jačanja kvalitetnih i dostupnih programa u zajednici za osobe s invaliditetom;
- Povećati pristupačnost zdravstvene zaštite za osobe sa tjelesnim i senzornim invaliditetom;
- Olakšati pristup osobama s invaliditetom kvalitetnim ortopedskim pomagalicama , uključujući njihovu dostupnost po pristupačnim cijenama;

⁷⁵ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2014-2019. godine

⁷⁶ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2014-2019. godine

⁷⁷ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2014-2019. godine

- Edukacija zdravstvenih radnika po pitanju rada sa osobama s invaliditetom;
- Nastaviti sa unapređenjem intersektorskog i multidisciplinarnog pristupa u oblasti ranog rasta i razvoja djece, uključujući nevladin sektor.

Izbjeglice i raseljene osobe

Prema dostavljenim podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice⁷⁸, prema posljednjem godišnjem izvještaju UNHCR-a za 2019. godinu van Bosne i Hercegovine je 16.935 izbjeglica iz naše zemlje. Prema dostupnim podacima, brojno stanje izbjeglica iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u drugim zemljama je sledeće: u Srbiji 8.270, Francuskoj 4.099, Švajcarskoj 1.854, Njemačkoj 1.473, Italiji 657 i tako dalje. Status izbjeglica iz Bosne i Hercegovine za vrijeme njihovog boravka u zemljama prihvatanja utvrđuje se po pravilima i propisima zemlje prihvatanja.

U Bosni i Hercegovini je evidentirano 1.062.000 povrataka, od čega se oko 612.000 ili 58% odnosi na povratak raseljenih osoba, a oko 450.000 ili 42% na povratak izbjeglica. Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine iz decembra 2019. godine u statusu raseljenih je 32.024 porodica, odnosno 96.305 raseljenih osoba.

Ukupno od 2009 do 2019 godine, obnovljeno je 14.370 stambenih jedinica, dok broj stambenih jedinica planiran u izgradnji je 4.741. U odnosu na procjenu broja stambenih jedinica u Revidiranoj strategiji za provođenje Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, od 34.918 potrebno je obnoviti još 15.866 stambenih jedinica.

Prema podacima Agencije za identifikaciona dokumenta, evidenciju i razmjenu podataka Bosne i Hercegovine u 2020 godini 4.044 osobe je odjavilo prebivalište u Bosni i Hercegovini, što je manje nego u 2019 godini kada je taj broj iznosio 3.489 osobe. Po polnoj strukturi podjednak je broj muškaraca i žena koji odjavljuju boravak u Bosni i Hercegovini dok je po dobnoj strukturi važno naglasiti da je 46% osoba koje su odjavile boravak u 2020 godini ispod 35 godina

Prema podacima koje vodi Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, u 2020 godini državljanstva Bosne i Hercegovine se odreklo 3.138 osoba i taj broj je manji za 979 osoba, nego 2019 godine kada se državljanstva odreklo 4.117 osoba. Prema istim podacima, najveći broj državljana Bosne i Hercegovine se u 2020 godini odreklo državljanstva, zbog sticanja državljanstva Njemačke (1.294), Austrije (951), Slovenije (661) i Hrvatske (147). Ovdje je neophodno istaći podatak o dobnoj strukturi osoba koje su se odrekle državljanstva Bosne i Hercegovine, odnosno da od ukupnog broja 59% čine osobe do 35 godina starosti.

Ovi podaci nemogu biti pokazatelji trenda emigracije iz Bosne i Hercegovine, jer ne predstavljaju sveukupne podatke o iseljavanju iz Bosne i Hercegovine, ali ukazuju na to da su najčešće zemlje destinacije za emigrante iz Bosne i Hercegovine zemlje evropske unije, prvenstveno Njemačka i Austrija, a zatim Hrvatska i Slovenija.

Broj državljana Bosne i Hercegovine, sa stalnim ili privremenim boravištem, prema dostupnim podacima za 14. država prijema, iznosi 482.425 i taj broj je veći za 2,4% u odnosu na 2019.

⁷⁸Akt Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 05.08.2021

godinu. Ovaj broj predstavlja naše državljane koji imaju samo državljanstvo Bosne i Hercegovine i koji nisu stekli državljanstvo države prijema, niti imaju dvojno državljanstvo.

Kao izazovi i dalje ostaje prevazilaženje prepreka procesa povratka u našu zemlju su završetak izgradnje i obnove stambenih jedinica u skladu sa Aneksom VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, zatim podsticanje i osiguranje uslova za održivog povratka sa svim jednakim pravima, te osiguranje obrazovanja, zapošljavanja i ostvarivanje zdravstvene i socijalne zaštite. Poseban je izazov, razvijanje strategija i politika za zadržavanje mladih u Bosni i Hercegovini koji sve više emigriraju.

IV.4. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) vezane s uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Značaj zdravlja prepoznat je i novom Agendom 2030 koja je potpisana od svih članica Ujedinjenih nacija, pa samim tim i Bosna i Hercegovina. Tako jedan od 17 ciljeva, Cilj 3: Dobro zdravlje, direktno se odnosi za zdravlje stanovništva.

Zdravstveni sektor u Bosni i Hercegovini je disagregiran po nadležnostima što ima za posljedicu različit nivo kvaliteta i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD. Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od EU28 prosjeka što za posljedicu ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Bosnu i Hercegovinu karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza.

U pogledu odgovora Bosne i Hercegovine na pandemiju govori i Izvještaj Evropske komisije za 2020 godine gdje se konstatuje da „kriza izazvana pandemijom zahtijevala je visok stepen koordinacije između svih nivoa vlasti što se u praksi pokazalo zahtjevnim. Uspostavljena krizna tijela su djelovala u skladu sa svojim nadležnostima, pri čemu se nije radilo na usklađivanju odluka i aktivnosti na nivou cijele zemlje. Fragmentiranost sistema zdravstvene zaštite izazvala je dodatne poteškoće vezane za koordinaciju, a formalni strateški planovi za odgovor na krizu nisu izrađeni. Restriktivne mjere su ukidane postepeno i u većoj mjeri ujednačeno na nivou cijele zemlje.“

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)⁷⁹ se smanjio za oba spola u 2019. godini za jednu godinu u odnosu na posljednje dostupan podatak. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, očekivani životni vijek za žene je dostigao 79 godina, a za muškarce

⁷⁹ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

74 godina.⁸⁰ Bosna i Hercegovina ne odstupa značajno od regiona u pogledu Očekivanog životnog vijeka.

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. Stopa dojenačke smrtnosti⁸¹ u Bosni i Hercegovini je promjenjiva, i u porastu je ako posmatramo referentnu 2013.godinu i to sa 5,9/1.000 živorođenih (2013) na 6,7 promila u 2019 godini.⁸² U posmatranom periodu najniža dojenačka smrtnost je iznosila 5,2 promila (2014.godine), a najviša je u 2019.godini.

Anketa o potrošnji domaćinstva za 2011⁸³. godinu, ukazuje na to da je 95% bila pokrivenost javnim a 1% privatnim osiguranjem u Bosni i Hercegovini. Značajnije razlike između entiteta nema.

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći boravak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti liječenja. S druge strane, kratak boravak može biti skuplji po danu, te može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za Bosnu i Hercegovinu trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. U 2018. godini⁸⁴ prosječna dužina boravka u svim bolnicama je 6 dana i smanjena je u odnosu na 2013. godinu, kada je iznosila 7,4 dana. U zemljama članicama Evropske unije, prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,2 dana u 2014. godini, a u Hrvatskoj 8,6 dana (2014 godina).⁸⁵ Interesantno je napomenuti, da je u Japanu prosječna dužina ostanka u bolnicama 16 dana⁸⁶, koji inače ima najveći očekivani životni vijek.

SZO objavila je podatak o standardiziranoj stopi smrtnosti u Bosni i Hercegovini za 2014 godinu.⁸⁷ Standardizirana stopa smrtnosti, za razliku od opće stope mortaliteta uporediva je sa drugim državama. Bosna i Hercegovina ima veću standardiziranu stopu smrtnosti od prosjeka EU članica (753 smrti na 100.000 u odnosu na 549/100.000). U poređenju sa zemljama iz okruženja, u povoljnijem položaju smo od Srbije i Makedonije i Bugarske, ali ne i od Hrvatske.

⁸⁰ <https://www.who.int/countries/bih/en/>

⁸¹ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini ⁸² Demografija 2019, BHAS

⁸³ Podaci za 2011 su posljednji dostupni podaci

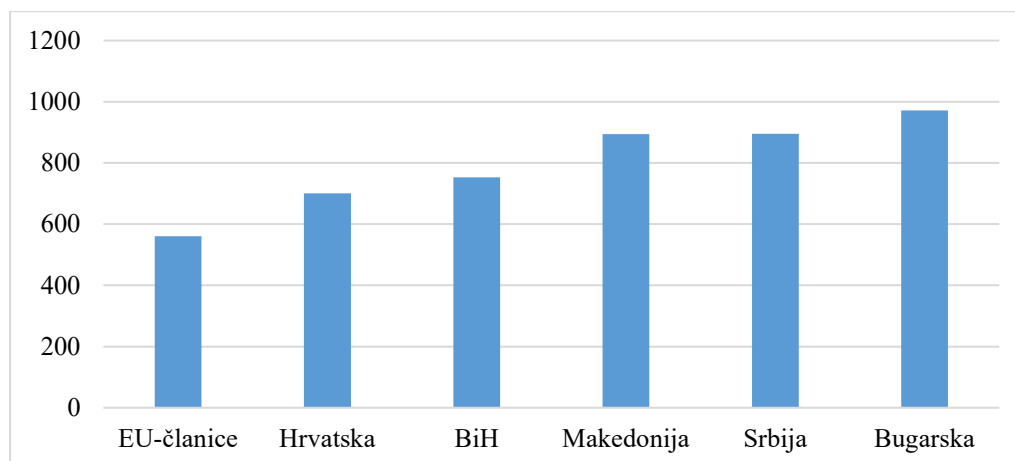
⁸⁴ Zadnje dostupan podatak, https://gateway.euro.who.int/en/indicators/hfa_540-6100-average-length-of-stay-all-hospitals/visualizations/#id=19635

⁸⁵ SZO Baza podataka

⁸⁶ <https://data.oecd.org/healthcare/length-of-hospital-stay.htm>

⁸⁷ Radi se o posebnom obračunu koji uzima u obzir petogodišnje raspone stanovništva koji su dostupni nakon popisa

Grafikon 24. Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak (2014.g.)

Opća stopa mortaliteta u 2019.g. je veća nego u prethodnoj godini i iznosi 11,1 promila. Tokom 2019. godine u Bosni i Hercegovini umrle su 38.829 osoba⁸⁸, što za 1.085 osoba više nego prethodne godine. Prema spolnoj strukturi 50,9% je umrlo muškaraca a 49,1% žena. Jedan od uzroka trenda povećanja opće smrtnosti može biti starenje stanovništva, tj. što je više udjela starih u ukupnom stanovništvu, nominalno ima više smrtnih slučajeva. Budući da većinu smrtnosti 93,7%,⁸⁹ čine ne zarazne bolesti, jedan od činilaca povećanja smrtnosti mogu biti i riziko faktori (pušenje, alkohol, zagađenost, gojaznost..), koji dovode do preuranjene smrtnosti. Procjena SZO je da oko 35% stanovništva u Bosni i Hercegovini konzumira cigarete (47,2% muškaraca i 30% žena), 43,2% ima visok krvni pritisak, 26,5% je pretilo.⁹⁰

I dalji najveći udio smrti je povezan sa kardiovaskularnih oboljenja (48,7%). Smrtnost uzrokovana oboljenjima cirkulacijskog sistema je češća kod žena nego kod muškaraca (10.091 u odnosu na 8.848). Nakon smrti uzrokovane oboljenjima cirkulacijskog sistema, vodeći uzroci smrtnosti su maligne neoplazme (20,7%). Na trećem mjestu u 2018.godinu bila su endokrina i metabolička oboljenja sa poremećajima u ishrani (5,5%), dok je u 2019.godinu na trećem mjestu oboljenja respiratornog sistema (5%).

Najčešći uzrok kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta, ali i zagađen vazduh. Prosječna godišnja koncentracije PM_{2,5} je najveća u Evropi (27,748µg/m³).⁹¹ Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) dala je smjernice za PM_{2.5} a to je da godišnje koncentracije ne smiju prelaziti 10 mikrograma po kubnom metru, što predstavlja donji raspon preko kojeg su primijećeni štetni zdravstveni efekti.

Od 2020.godine Agencija za statistiku objavljuje kvartalne podatke za 2020 godinu, koji će biti osnova za analizu 2020.godine budući da publikacija Demografija 2020 će biti dostupna krajem ove godine.

⁸⁸ BHAS, Demografija 2019

⁸⁹<https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/smoking-prevalence-males-percent-of-adults-wb-data.html> ⁹⁰www.euro.who.int

⁹¹ Brauer, M.et al. 2017, for the Global Burden of Disease Study 2017, <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.PM25.MC.M3?view=map>

Prema dostupnom Saopštenju, u 2020. godini bilo je 42.803 hiljade umrlih osoba, što je više za 5.619 osoba nego prethodne godine kada je zabilježeno 37.184 umrlih.⁹² Najveća razlika je primjetna u zadnjem kvartalu, kada je prijavljeno i najveći broj umrlih od Covid-19 tako da možemo reći da značajnije povećanje 2020 je uzrokovano upravo pandemijom.

Finansiranje sektora zdravstva u Bosni i Hercegovini

Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da su u 2019 godini izdaci u zdravstvu su iznosili 3 milijarde i 194 miliona, što je za 222 miliona više nego prethodne godine, a za oko 670 miliona više nego u 2013. godini.⁹³ Ukupni izdaci u zdravstvu čine su rasli brže nego BDP tako da je udio zdravstvenih izdataka u BDPu iznosio 9%, a godinu prije (2018. godina) 8,7% BDP-a. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza.

Odnos između privatnih i javnih izdataka ostaje isti tako da su u 2019. godini 70% činili javni izdaci a 30% privatni izdaci. Radi poređenja, u Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine privatni izdaci, što ukazuje na smanjenu finansijsku dostupnost zdravstvenih usluga u Bosni i Hercegovini.⁹⁴ Gotovo sva privatna potrošnja⁹⁵ (99%) ide na direktne izdatke domaćinstava, dok samo mali dio privatne potrošnje (1%) ide na dobrovoljno plaćanje zdravstvene zaštite.⁹⁶

Usluge dugotrajne njege, preventivne zdravstvene zaštite i zdravstvene administracije se gotovo isključivo finansiraju iz javnih izdataka, dok se medicinska sredstva za vanbolničke pacijente u većoj mjeri finansiraju iz privatnih izdataka, odnosno iz direktnih izdataka domaćinstava.

Iako Bosna i Hercegovina ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničko liječenje u Bosni i Hercegovini u odnosu na EU, ono iziskuje značajne izdatke.

Najviše novca se izdvaja za bolničko liječenje. U 2019. godini više od polovine ukupne potrošnje za zdravstvo utrošeno je na usluge liječenja i rehabilitacije, dok je ¼ sredstava utrošena na medicinska sredstva.⁹⁷

⁹² Primjetna je razlika u broju umrlih za 2019 godinu između publikacije Demografija 2019 i Saopštenja, radi metodoloških razlika. Iz tog razloga smo uzimali u obzir samo godišnju publikaciju. Ove godine uzimamo Saopštenje, radi Covid-19 i očekivanih značajnijih promjena u demografskoj statistici

⁹³ 2013 godina je prva koja je obuhvaćena Nacionalnim računima u zdravstvu

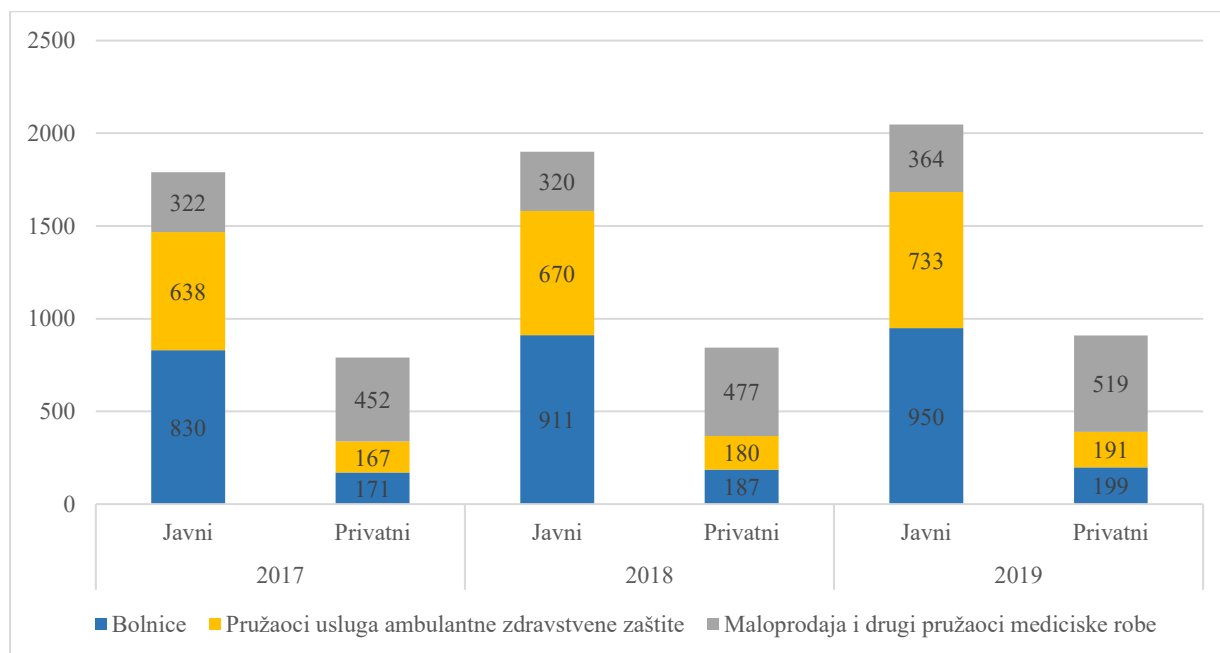
⁹⁴ SZO Nacionalni računi

⁹⁵ U direktne izdatke domaćinstava, odnosno plaćanja „iz džepa“ spadaju formalna i neformalna plaćanja. Formalna plaćanja obuhvataju participaciju u javnim zdravstvenim uslugama i participaciju za lijekove, druga direktna plaćanja kod privatnih zdravstvenih radnika (zubari, specijalisti, dijagnostika, kupovina naočala) i plaćanje za lijekove bez recepta i druga terapeutska pomagala

⁹⁶ BHAS, Nacionalni računi u zdravstvu

⁹⁷ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopćenje: Demografija i socijalne statistike, „Statistika nacionalnih zdravstvenih računa“, Sarajevo, 30.06.2021

Grafikon 25. Izdaci za zdravstvo prema pružiocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2019, u milionima KM

Izvor: Nacionalni zdravstveni računi, Saopštenja Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se oko 2,3%, što predstavlja smanjenje na 2017.godinu kada je udio iznosio 3%, ali i na prethodnu godinu kada je udio iznosio 2,5%.

Tako i jedna od mjera „Zajedničkih socio-ekonomskih reformi za period 2019-2022. godina“ je i sveobuhvatna reforma i poboljšanje kvalitete zdravstvenog sistema, a i Program ekonomskih reformi za period 2020-2022 predviđa reformu zdravstvenog sistema te je okarakterisana kao reforma visokog uticaja na konkurentnost i zaposlenost. Uzimajući u obzir pandemiju koja je proglašena u našoj zemlji u martu 2020.godine, te globalnu borbu protiv nje, očekivati je da će zdravstveni sektor biti u jedan od glavnih prioriteta u narednom periodu.

Ono što predstavlja izazov u zdravstvenom sektoru u Bosni i Hercegovini 2019. godine su svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od novih načina finansiranja predviđen je Reformskom agendom. Radi se o izdvajanju iz akciza i usmjeravanju u zdravstveni sektor. Jedan od značajnih izazova je i pristup zdravstvenoj zaštiti kako ustanovama zdravstvene zaštite tako i medicinskom osoblju. Također, treba posvetiti pažnju finansijskoj dostupnosti, te iznaći način smanjenja udjela privatnih izdataka u ukupnim izdacima. Jedan od izazova u narednom periodu za kreatore politika je i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.

V
Upravljanje u funkciji rasta

V. Upravljanje u funkciji rasta

V. 1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Ovaj dio govori o onome što je urađeno u izvještajnom periodu, a tiče se funkcionalne, odgovorne, transparentne uprave na razini institucija Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. To podrazumjeva i povećanu transparentnost i suzbijanje korupcije kao i kompetentan i učinkovit pravosudni sektor koji ima najveći značaj za stvaranje poslovnog okružja pogodnog za održiv rast i razvoj.

U maju 2021. godine su dvije godine od usvajanja Mišljenja Europske komisije i pratećeg akcijskog izvješća kojim je identificirano 14 ključnih prioriteta koje BiH treba ispuniti kako bi otvorila predpristupne pregovore. S tim u vezi, krajem 2019. godine Vijeće ministara usvojilo je Akcijski plan za provedbu ovih 14 prioriteta te u 2020. godini radi na njegovoj provedbi. U okviru ispunjavanja došlo je do određenih zakonodavnih izmjena na razini entiteta kao i usvajanja Strateškog okvira za reformu javne uprave na svim razinama vlasti i Revidirane nacionalne strategije za ratne zločine BiH. Sve ovo doprinijelo je određenim pomacima kad je u pitanju ispunjavanje 14 ključnih prioriteta Europske komisije. Međutim, pandemija Corone početkom 2020. godine prouzročila je globalni šok pa su se tako i BiH javne službe i uprava morale prilagoditi posebnim mjerama za sprječavanje širenja COVID-19. Pandemija je na površinu izbacila dugogodišnje izazove s kojima se suočava BiH.

Strateški okvir za reformu javne uprave 2018-2022. kao i prateći Akcijski planovi za provedbu usvojeni su u izvještajnom periodu. Planiranje u kriznim uvjetima, prilagođavanje rada promjenama koje je donijela pandemija pokazalo se kao ključni izazov u 2020. godini. Konkretno, srednjoročno planiranje i koordinacija politika i dalje je na niskom nivou jer regulatorni okviri i metodologije izrade središnje i sektorskih politika, praćenja i budžetiranja razlikuju se između entiteta i države što za posljedicu ima loš kvalitet politika, strateških dokumenata i njihovu nedosljednost. Stoga je od izuzetnog značaja poboljšanje kvaliteta i koordinacije politika u čemu važnu ulogu imaju analize, procjena utjecaja propisa kao i konsultacije o politikama koji trebaju biti integralan dio procesa njihovog donošenja.

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju zahtijeva se i Program integriranja u EU, uključujući i konsolidirani plan za usvajanje *acquis-a*, te ga je potrebno što prije izraditi i usvojiti. Bosna i Hercegovina također, treba usvojiti smjernice za planiranje politike za Nacionalni program za usvajanje *acquis-a* EU (NPAA), da uskladi godišnje planove rada vlade sa NPAA, da predvidi troškove i da takve finansijske procjene obuhvati godišnjim i srednjoročnim budžetom. Sve ovo je definirano kao ključni prioritet 2. mišljenja Europske komisije.

Bosna i Hercegovina je i u 2020. godini sudjelovala u ekonomskom dijalogu s Europskom komisijom i državama članicama EU putem srednjoročnog Programa ekonomskih reformi (ERP) u kojem se utvrđuju planovi za jačanje makrofiskalne stabilnosti i rješavanje strukturnih prepreka rastu. Dijalog o gospodarskom upravljanju namijenjen je pripremi BiH za njezino

buduće sudjelovanje u koordinaciji ekonomske politike EU-a, uključujući proces europskog semestra. ERP BiH je vrlo važan strateški dokument bitan za proces proširenja i njegova uloga će biti sve značajnija osobito kad je u pitanju programiranje IPA III gdje je ključna veza sa reformama i provedbom reformskog procesa u Bosni i Hercegovini. U uvjetima pandemije Bosna i Hercegovina je izradila i usvojila ERP BiH za razdoblje 2021-2023.

Pružanjem podrške usvajanju Programa za održivi razvoj do 2030. godine, na Samitu UN-a 2015. godine, Bosna i Hercegovina se obvezala da će pokrenuti proces sustavnog praćenja i pregleda provedbe ovog globalnog programa koji objedinjuje socijalne, ekonomske i ekološke dimenzije razvoja.

S tim u vezi u 2020. godini vođene su aktivnosti na izradi Strateškog okvira za ciljeve održivog razvoja u BiH do 2030. Za potpuno ostvarenje ovog cilja, od iznimne je važnosti postići dogovor o predvidivom, koherentnom i dostatnom financiranju za postizanje održivih razvojnih ciljeva. Prema već donesenim odlukama Predsjedništva Bosne i Hercegovine i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina je usvojila vlastiti Akcijski plan i Mapu puta za postizanje ciljeva održivog razvoja do 2030. godine. Snažne institucije javnog sektora, koje osiguravaju kvalitetne usluge građanima, posebno su važni za stvaranje poticajnog okruženja za rast privatnog sektora, smanjenje siromaštva, te kreiranje povjerenja građana, odnosno odnosa povjerenja koji se stvara kada građani mogu sudjelovati u procesima donošenja odluka i znaju da se njihov glas uvažava.

Reforma javne uprave (RJU)

Novi Strateški okvir za RJU Bosne i Hercegovine 2018.-2022. u obzir je uzeo rezultate postignute prethodnim Akcijskim planovima.

Od 2006. do 2010. provedeno je 52,28% mjera Akcionog plana 1⁹⁸

Od polovine 2011. do 2014. provedeno je 61% mjera Revidiranog Akcionog plana 1⁹⁹

Do kraja 2016. provedeno je ukupno 68% mjera Revidiranog Akcionog plana 1¹⁰⁰

U tabeli je dat pregled realizacije ciljeva po reformskim oblastima i upravnim razinama:

	BiH	FBiH	RS	BDBiH	Prosjek
SPKIP	73%	79%	82%	66%	75%
JF	79%	72%	75%	72%	74%
ULJP	60%	53%	65%	58%	59%
UpiUU	58%	65%	89%	63%	68%
IK	85%	76%	78%	80%	79%
e-Uprava	48%	41%	71%	39%	50%
UKUPNO	67%	64%	75%	63%	68%

Izvor: Ured koordinatora za RJU, Godišnji izvještaj o napretku (praćenje Revidiranog Akcionog plana 1 Strategije reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini) za 2016.

⁹⁸ Analiza provedbe Strategije reforme javne uprave, Ured koordinatora za reformu javne uprave, radni nacrt, februar 2019.

⁹⁹ Godišnji izvještaj o praćenju napretka implementacije RAP1 za 2014. godinu.

¹⁰⁰ Odlukama Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, Vlade Republike Srpske i Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine iz 2015. nastavljena je provedba reforme javne uprave kroz započete, ali nedovršene projekte i druge aktivnosti predviđene Strategijom i RAP1.

Corona kriza u 2020. godini utjecala je na sve aspekte života i rada. Kad je pitanju proces tranzicije i izgradnje kapaciteta javne uprave u institucijama BiH može se reći da je Corona kriza u fokus stavila neka važna pitanja poput e-uprave s ciljem olakšavanja svakodnevnice građanima. Ovo je zanimljivo ponajprije zbog činjenice da je Godišnje izvješće o napretku u ostvarenju ciljeva RAP1, prethodne Strategije RJU, pokazalo daleko najlošiji rezultat upravo u ovoj oblasti (50%).

Novi Strateški okvir za RJU prepoznao je ovaj prioritet i posmatra ovo pitanje u okviru oblasti *Pružanja usluga* i usmjeren je na reformske procese koji će transformirati, odnosno orijentirati javnu upravu ka korisnicima, na način da će krajnje korisnike staviti u fokus tako što će stručno pratiti i shvaćati njihove potrebe i očekivanja, te na osnovi toga unaprijediti poslovne procese i upravno postupanje, smanjujući administrativno opterećenje, omogućavajući dostupnost usluga različitim komunikacijskim kanalima, uz osiguranje visoke kvalitete i smanjenje cijene usluge. Za ovo su planirane konkretne aktivnosti, a upravne razine u BiH, obuhvaćene Strateškim okvirom za reformu javne uprave, definirat će svoje prioritete razvoja elektroničkih usluga izradom strateških i planskih dokumenata vezanih za e-upravu dok će se harmonizacija i koordinacija razvoja elektroničkih usluga osigurati izradom i primjenom metodologije i kriterija za prioritetnost elektroničkih usluga, a harmonizacija u implementaciji osigurat će se poštivanjem osnovnih načela dizajna elektroničkih usluga i načela Okvira interoperabilnosti. Ono što je bitno istaći je da se ključni napredak planira aktivnostima reinženjeringa i optimizacije poslovnih procesa.

Osim ove oblasti strategija RJU 2018.-2022. nastavlja rad na istim oblastima kao i prethodna. To su: Izrada politika i koordinacije, državna služba i upravljanje ljudskim potencijalima, odgovornost kao i upravljanje javnim financijama.

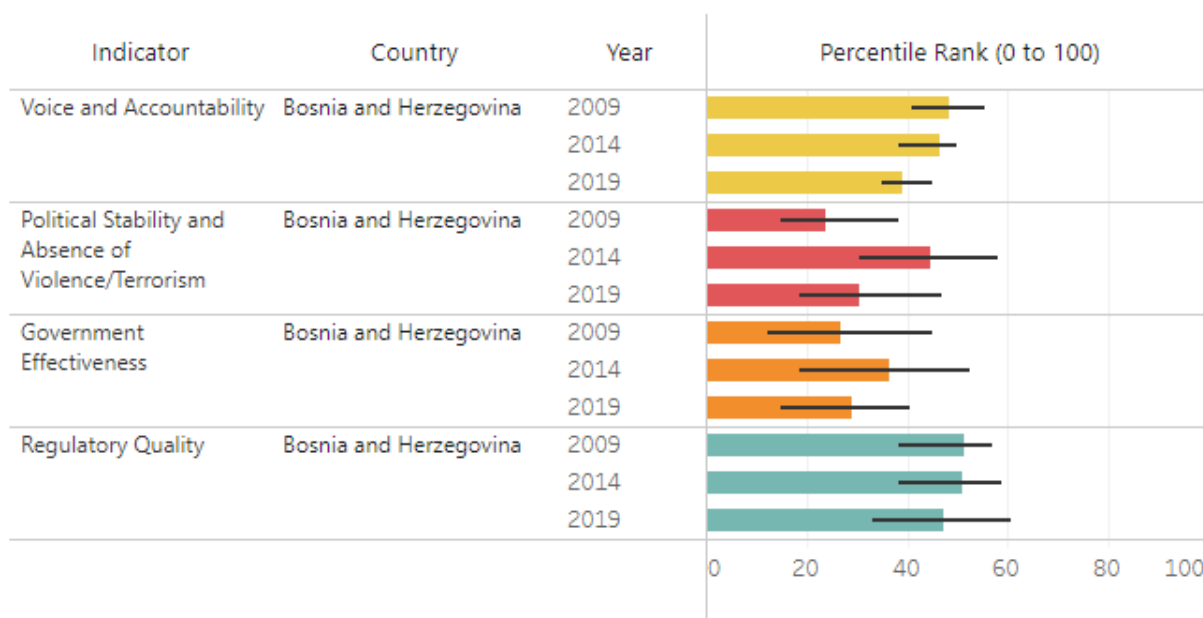
Izrada i usvajanje Strateškog okvira za RJU Bosne i Hercegovine predstavlja direktnu preporuku Europske komisije koja u svome redovitom godišnjem izvješću za 2020. godinu navodi da je BiH još uvijek u ranoj fazi RJU s ograničenim napretkom u ispunjavanju ključnog prioriteta 14. Mišljenja koji se odnosi na dovršenje bitnih koraka u RJU u Bosni i Hercegovini.

Eksternu ocjenu stanja reforme javne uprave posredno je dao i Međunarodni monetarni fond (MMF), kojem su se Vijeće ministara Bosne i Hercegovine te vlade Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske obratili radi dalje finansijske podrške strukturnim reformama. Prilikom odobravanja zahtijevanog proširenog aranžmana Međunarodni monetarni fond je inzistirao na mjerama za **jačanje administrativnih kapaciteta i povećanje učinkovitosti javnih institucija na svim razinama vlasti** kao osnove svih ostalih reformi, odnosno ključnog prioriteta za osiguranje fiskalne održivosti i kvalitetno pružanje usluga građanima.

Iako je zabilježen umjeren napredak u postizanju nekih ciljeva/dimenzija, razvoj suvremene i kompetentne javne uprave tek treba postići uz političku predanost provedbi reformi i međuinstitucionalnoj koordinaciji, ključni elementi kojima se treba posvetiti posebna pažnja su: implementacija novog strateškog okvira za RJU na svim razinama vlasti i dalji rad na oblastima poput kvaliteta planiranja i koordinacije politika, kao i praćenje i izvješćivanje o provedbi RJU. Osim toga, prijenos strateških planova reforme javne uprave u praksu ostaje izazov za BiH.

Kvaliteta i učinci upravljanja predmet su praćenja brojnih međunarodnih organizacija, a među najrelevantnijim su pokazatelji Svjetske banke, koji su posebno predmet interesa investitora. Prema ovim pokazateljima, indeks efikasnosti upravljanja i regulatorne kvalitete je ispod 50, što je najniži indeks od svih zemalja Zapadnog Balkana.

Grafikon 26: Svjetski pokazatelji upravljanja, Bosna i Hercegovina, 2009–2019.

Izvor: *WorldWide Governance Indicators*, 2019, dostupno na <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>.

U okviru „Učinkovitosti vlada“, Izvješće o provedbi Strategije EU2020 navodi da je u 2019. godini Bosna i Hercegovina ostvarila 24% zadane vrijednosti do 2020. te da je za 0,30 procentna poena daleko od ciljne vrijednosti ovog kriterija. Prema ovim procjenama za regiju Zapadnog Balkana lošiji rezultat od Bosne i Hercegovine ima jedino Crna Gora sa ostvarenih 6% ciljne vrijednosti. Od šest zemalja Zapadnog Balkana najbolje ostvarenje zadane vrijednosti i dalje ima Albanija (86%).

Tabela 9: Indeks učinkovitosti Vlada, JIE 6

Ekonomija	2010 početna vrijednost	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2020. ciljna vrijednost
Albanija	2.2	2.3	2.2	2.2	2.4	2.5	2.5	2.58	2.61	2.7
BiH	1.8	1.7	2.0	2.0	2.0	2.0	2.1	2.02	1.88	2.2
Kosovo*	1.9	2.0	2.1	2.1	2.2	2.1	2.1	2.09	2.07	2.3
Crna Gora	2.6	2.6	2.6	2.7	2.8	2.7	2.6	2.65	2.63	3.1
Srbija	2.4	2.4	2.4	2.4	2.6	2.6	2.6	2.69	2.61	2.9
Sjeverna Makedonija	2.3	2.4	2.4	2.4	2.7	2.6	2.6	2.64	2.59	2.8
SEE6	2.2	2.2	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.45	2.50	2.7

Izvor: Svjetski pokazatelji upravljanja (<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx>)

Sveukupno posmatrano, posljednji dostupni indikatori učinkovitosti vlada za JIE 6, za posmatrane godine pokazuju napredak prema ciljnoj vrijednosti određenoj za 2020. godinu.

Izvještaj o globalnoj konkurentnosti za pandemijsku 2020. godinu nije dao prikaz rangiranja zemalja zbog nedostatka podataka, ali je u razmatranje uzeo prioritete koji su se pojavili u pandemiji kao i prioritete koji su postojali prije nje. S tim u vezi izvještaj analizira četiri oblasti: povoljno okruženje, ljudski kapital, tržište i inovativni ekosustav s prioritetima unutar svake oblasti.

Tako je za oblast „povoljno okruženje“ naglašeno da su snažne formalne i neformalne institucije koje dobro funkcioniraju ključne za održavanje dugoročnog ekonomskog napretka, kao i u brzom odgovoru na eventualne krize. Prikazani trendovi za ovu oblast govore o konstatnoj eroziji institucija širom regija, uključujući slabljenje bilansa moći i manju transparentnost. Dalje, hitne i poticajne COVID mjere utjecale su na ionako visok javni dug, dok su se porezne osnovice nastavile mijenjati. Stoga, Izvještaj naglašava, važnost održavanja proračunske discipline i makroekonomske otpornosti tijekom godina procvata koje postaju očite u vrijeme kriza, kada su izdaci javnog sektora od presudne važnosti za održavanje privrede u životu.

Uočeno je i to da se pristup i upotreba informacionih tehnologija poboljšava globalno, ali i dalje ostaje daleko od idealnog, dok je sama kriza ubrzala proces digitalizacije u naprednim ekonomijama i istovremeno otežala zemljama koje su zaostajale u napretku da ih sustignu.

U skladu s navedenim prioriteti su:

Osigurati da javne institucije imaju snažne principe upravljanja i dugoročnu viziju i vratiti povjerenje građana pružanjem kvalitetnih usluga.

To znači da, svi nivoi moraju nadograditi svoje vlastite procese i usluge. Postalo je očito, pogotovo tokom krize da su vlade koje su izgradile digitalne usluge imale mnogo bolji položaj u hitnim isplatama sredstava prema kompanijama i kućanstvima.

Dugoročnije, ključno je početi razmišljati o namjernom prelasku mjerenja ekonomskog uspjeha izvan okvira rasta BDP-a. Okvir mora uzimati u obzir ljudske, planetarne (okolišne) i institucionalne ciljeve u istoj mjeri kao i ciljeve rasta koji će morati biti integrirani u proračunske procese kako bi postali dio novog pogleda ekonomskih performansi.

Upravljanje makroekonomskom stabilnošću u fazi oporavka, ali i u nekoliko narednih godina, će određivati da li će putanja rasta biti opterećena dugom i začaranim ciklusom slabljenja javnih finansija i sporijim rastom. Dugoročni napredak će neosporno zavisiti od toga kako se upravlja javnim proračunom, kao i od upravljanja fiskalnom politikom (npr. kako su efikasno implementirani paketi oporavka kao i struktura javnog duga), ali i od strukturnih kapaciteta za brži rast.

Nadogradnja komunalne i ostale infrastrukture u svijetu kako bi se smanjile postojeće razlike kao i zatvaranje digitalnih razlika unutar i širom zemalja za poduzeća i za kućanstva jer tehnologija napreduje mnogo brže nego ranije i poduzeća i države koje budu mogle nadograditi svoju informacionu infrastrukturu i eventualno proširiti digitalne tehnologije će svakako biti bolje opremljene u fazi oporavka ekonomije.

U svemu ovome ključan faktor je ljudski kapital općenito, posmatran kao sposobnosti i vještine individualaca i populacije koji predstavlja ključni pokretač ekonomskog napretka i produktivnosti čija se vrijednost ogleda na tržištu rada, a razvija kroz sustav obrazovanja kao i kapaciteti javne uprave da formuliraju i implementiraju neophodne reforme.

Vladavina prava

Komunikacija EK o procesu proširenja za zemlje Zapadnog Balkana, naglašava da se učinkovitost cjelokupnog pretpristupnog procesa treba dodatno unaprijediti¹⁰¹. Jačanje vladavine zakona je apsolutni prioritet kako Bosne i Hercegovine tako i regije iz niza razloga, od kojih su organiziranje suzbijanja kriminala i trgovine drogom¹⁰², upravljanje ilegalnim migracijama, smanjenje protoka kvalificirane radne snage iz regije zbog državne korupcije, poboljšanje poslovnog okruženja koje bi privuklo potencijalne strane investicije. Povjerenje ili njegov nedostatak u sustavu vladavine prava uvelike će utjecati na sposobnost ekonomija regije da učinkovito postignu bilo koji od ovih ciljeva.

Uprkos činjenici da je Bosna i Hercegovina provela važne reforme u oblasti pravosuđa kroz osnivanje Suda Bosne i Hercegovine kao i Visokog sudskog i tužiteljskog vijeća (u daljem tekstu: Vijeće) kao samoregulatornog pravosudnog tijela u izvještajnom periodu nije bilo pomaka u ovoj oblasti. To konstatira i Europska komisija svojim redovitim godišnjim izvješćem.

Bosna i Hercegovina je u ranom stadiju pripremljenosti u pogledu pravosudnog sustava (EK: Izvješće EK za BiH, 2020.). Osim neispunjavanja preporuka navedenih ključnim prioritetom 6. Mišljenja EK, izostale su i aktivnosti koje bi bile u skladu s nalazima Ekspertskog izvješća (tzv. Pribe Izvješće¹⁰³). Kako bi se postigao napredak u oblasti pravosuđa EK naglašava važnost usvajanja novog zakona o Visokim sudskim i tužilačkim vječima i njegovo usuglašavanje s europskim standardima, uspostavu tijela za verifikaciju imovine sudaca i tužitelja kao i članova Vijeća, primjenu usvojene Revidirane nacionalne strategije za ratne zločine BiH. Osim ovoga, činjenica da je državna Strategija sektora pravde 2014.-2018. istekla i da nema gotovo nikakav utjecaj na reforme u pravosuđu dodatno usložnjava situaciju jer je neophodno provesti aktivnosti na izradi i usvajanju novog dokumenta i pratećeg akcijskog plana.

Efikasnost pravosuđa i dalje je ugrožena bez obzira na činjenicu da su doneseni planovi za smanjenje broja najstarijih predmeta. Njihova primjena, zajedno sa godišnjim normama za mjerenje rada sudaca, dovela je do progresivnog smanjenja broja neriješenih predmeta i njihovog trajanja. Međutim, ukupni zaostatak neriješenih predmeta na sudovima iznosi 2,1 miliona, od čega 1,9 miliona predmeta čine neplaćeni računi za komunalne usluge.

¹⁰¹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans, available at https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/enlargement-methodology_en.pdf

¹⁰² UN procjenjuje da se oko 28 milijardi američkih dolara heroina i opijuma svake godine probija u Europu preko Zapadnog Balkana, dostupno na: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/IFF_report_2015_final_web.pdf

¹⁰³ Izvješće i preporuke dostupni su u Centru za javno pravo BiH: http://www.fcjp.ba/analize/PRIEBE_Izvjestaj.pdf

Prosječno trajanje sudskih postupaka u 2019. godini je 418 dana, a stopa rješavanja 103% (105% u 2018.godini). Prosječna dužina trajanja neriješenih parničnih predmeta pred prvostepenim sudovima za 2019. godinu smanjena je na 418 dana u poređenju s 2018. godinom (464 dana), te u odnosu na 2017. (494 dana) i 2016. godinu (502 dana).

Prema procjenama EK, BiH je u ranoj fazi borbe protiv organiziranog kriminala. U 2020. godini nije bilo progressa glede ispunjavanja ključnih prioriteta 7 i 8 Mišljenja Europske komisije koji se odnose na organizirani kriminal, migracije i azil.

Tijekom izvještajnog perioda na snazi je nekoliko strategija iz ove oblasti: Strategija za borbu protiv organiziranog kriminala 2017-2020, Akcijski plan za borbu protiv trgovine ljudima 2016-2019. Strategija za kontrolu malog i lakog naoružanja 2016.-2020., Strategija o nadzoru nad opojnim drogama, prevenciji i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga 2018-2023. Međutim, nedovoljno usklađeni propisi i slaba institucionalna suradnja i koordinacija ometaju efikasnost borbe protiv korupcije i organiziranog kriminala. Osim ovoga, nepostojanje Nacionalne kontakt točke za suradnju s Europolom otežava borbu s težim oblicima kriminala u Bosni i Hercegovini i implementaciju Sporazuma o suradnji s Europolom.

Migracijska politika je u isključivoj nadležnosti države i **Strategija i akcijski plan** o migraciji i azilu za period 2016-2020 su usvojeni i u implementaciji. Strategija definira oblasti za poboljšanje, kao što su borba protiv trgovine ljudima, identifikacija i registracija stranaca, razmjena biometrijskih podataka, angažiranje službenika za vezu za migraciju i upravljanje migracijskim krizama. U vezi s migracijskom politikom, EK traži od Bosne i Hercegovine realan plan za nepredviđene situacije vezane za dodatni priljev migranata i osiguranje pristupa pravima migranata.

Da bi bio učinkovit, razvoj pravne države zahtjeva jasnoću o temeljnim obilježjima vladavine prava, kao i odgovarajući osnov za ocjenu i mjerenje. Metodi temeljem kojih se može mjeriti učinak pravosuđa su različiti. Najčešće korišten pristup je mjerenje produktivnosti, efikasnosti i statističkih metoda koje se odnose na broj procesuiranih slučajeva, trajanje postupka i sl.

Indeks vladavine prava¹⁰⁴ procjenjuje stanje vladavine prava na temelju 44 indikatora u 8 kategorija, od kojih je svaka rangirana a globalnoj i regionalnoj razini te prema visini prihoda zemalja. To su: ograničenja državne vlasti, nepostojanje korupcije, otvorena vlada, temeljna prava, red i sigurnost, provođenje zakona, građansko pravosuđe te kazneno pravosuđe.

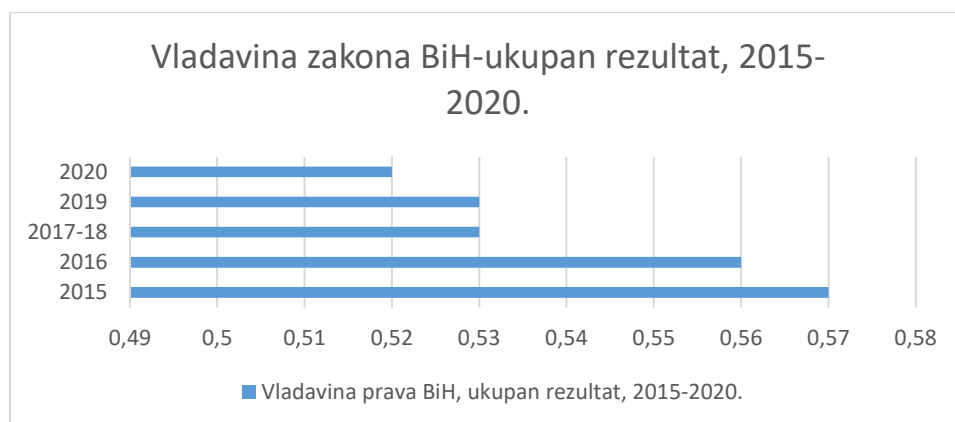
Ovaj indeks pokazuje da BiH u 2020. godini nije napravila značajnije pomake kad je pitanju vladavina prava. U odnosu na prethodnu godinu, ponovno je pala za dva mjesta na globalnom rang i zauzima 64. poziciju od 128 zemalja.

Prema ovom istraživanju, BiH je smještena u grupu zemalja višeg srednjeg dohotka i spada u jednu od pet zemalja u kojima je u posljednjih pet godina zabilježen najveći prosječni pad u vladavini prava (-2,1%). Jedna od rijetkih stvari koja je ocijenjena pozitivnom je red i sigurnost (0,76/47) i osnovna prava (0,59/53).

¹⁰⁴ World Justice Project (WJP) Indeks vladavine prava je vodeći svjetski izvor izvornih podataka o vladavini prava. Izdanje iz 2020. pokriva 128 zemalja i jurisdikcija, oslanjajući se na više od 130.000 anketa o kućanstvima i 4.000 stručnih anketa kako bi se izmjerilo kako se vladavina prava doživljava u praktičnim, svakodnevnim situacijama širom svijeta.

Ukupno gledano, na toj skali BiH je pala za dvije pozicije u odnosu na prehodnu godinu u svjetskom rangiranju i petu poziciju u regiji.

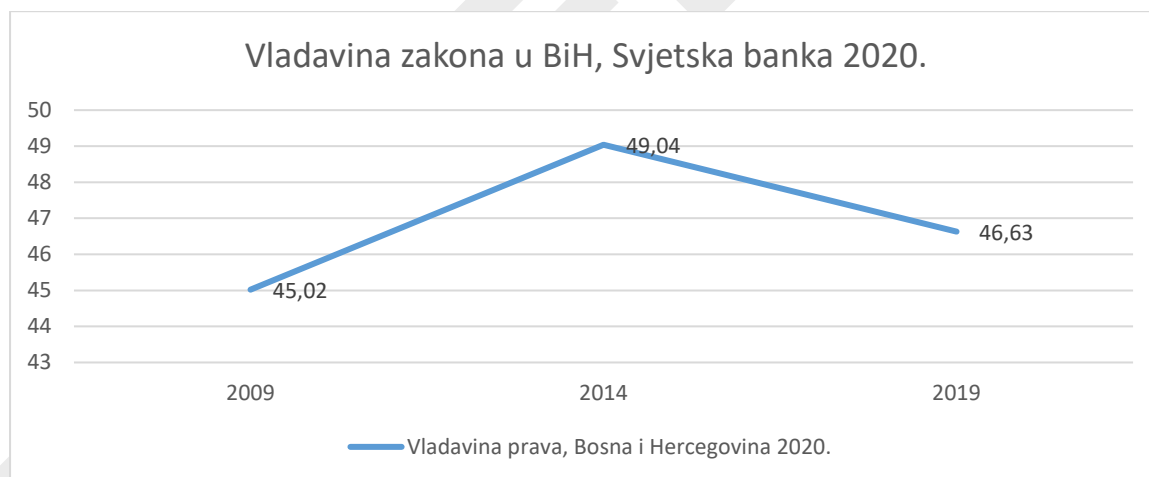
Grafikon 27: Svjetski projekt pravde, Indeks vladavine prava, Bosna i Hercegovina 2020.

Izvor: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>

Pokazatelji Svjetske banke kad je pitanju Vladavina prava za BiH ukazuju na stagnaciju u ovoj oblasti. Pokazatelj vladavine zakona u BiH u rasponu od -2,5 do 2,5 gdje je -2,5 najniži nivo vladavine zakona, a 2,5 najviši nivo. Prema ovom pokazatelju, u BiH stanje je nepromjenjeno još od 2012. godine. U 2020. godini ovaj indeks za BiH je -0,23 ili izraženo u procentima 46,63 što predstavlja nepromjenjen rezultat u odnosu na prethodnu godinu.

Grafikon 28: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banka 2020.

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>

Korupcija

Korupcija je tema osobito aktualna u vrijeme pandemije. S tim u vezi, Transparency International u svom redovitom godišnjem izvješću navodi da korupcija podriva globalni odgovor zdravstva na pandemiju, te doprinosi dugotrajnoj krizi demokracije, a zemlje koje su korumpiranije i imaju niži skor na indeksu, imaju slabiji odgovor na pandemiju. Izvješće o percepciji korupcije za 2020. godinu „oslikava tmurnu sliku korupcije širom svijeta“, pri čemu većina država u protekloj deceniji nije napravila značajan napredak u borbi protiv korupcije.

Bosna i Hercegovina na Indeksu spada u regiju od devetnaest zemalja Istočne Europe i Centralne Azije označen kao područje na kojem je pandemija razotkrila niz strukturalnih i upravljačkih izazova. Za prethodnu godinu, po pitanju korupcije u regiji su sve države bolje plasirane od Bosne i Hercegovine: Crna Gora (67.pozicija), Srbija (94.), Abanija i Kosovo (104.), dok Sjeverna Makedonija i Bosna i Hercegovina, (111.) dijele skor za 2020 godinu. Za Bosnu i Hercegovinu, ovo je daleko najlošiji rezultat od 2012. godine, kada je s ocjenom 38 bila na 89. poziciji, a sada je svrstana u red zemalja koje globalno u kontinuitetu najviše nazaduju.

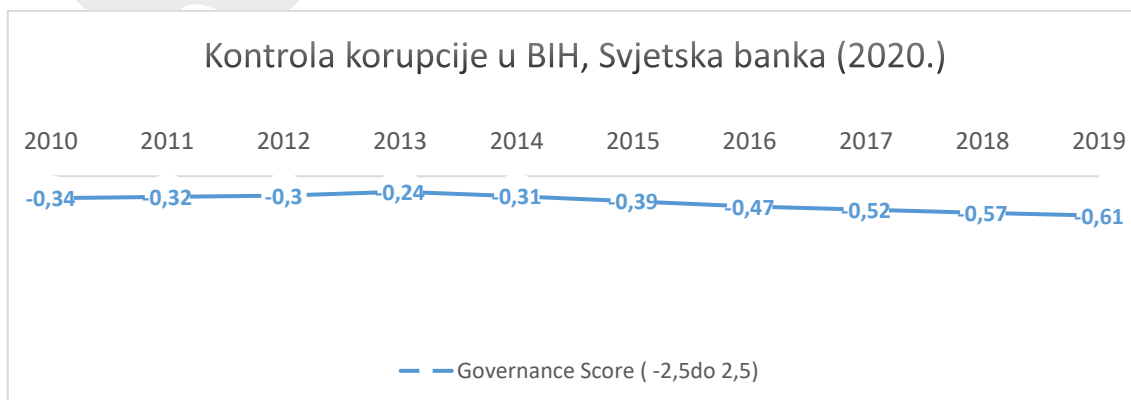
Tabela 10 CPI- Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja komparatora, 2020.

DRŽAVA	CPI 2020.	CPI 2019.	RAZLIKA U RANGU	POZICIJA 2020.	POZICIJA 2019.	RAZLIKA U POZICIJI
CRNA GORA	45	45	0	67	66	-1
SRBIJA	38	39	0	94	91	-3
ALBANIJA	36	35	-1	104	106	-2
BIH	35	36	-1	111	101	-10
SJEVERNA MAKEDONIJA	35	35	0	111	106	-4
KOSOVO	36	37	-1	104	93	-11

Izvor: <https://ti-bih.org/2020/>

Među agregatnim pokazateljima Svjetske banke nalazi se i pokazatelj kontrole korupcije čiji je raspon između -2,5 i 2,5. gdje je 2,5 predstavlja najviši nivo kontrole korupcije, -2,5 najniži. Bosna i Hercegovina je u 2019. godini na nivou od -0,61 i ovo predstavlja najgori rezultat kontrole korupcije od 2010. godine.

Grafikon 29: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banka 2020.

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

Analitičko izvješće Europske komisije za BiH, 2020. godine navodi da je BiH u ranoj fazi/postoji određen nivo spremnosti u pogledu borbe protiv korupcije. U izvještajnom periodu nije postignut napredak u rješavanju ključnog prioriteta 7. mišljenja EK. Preporuke su neispunjene. Korupcija je i dalje izazov za sve razine vlasti u BiH i svakodnevno utječe na život građana.

U provedbi Strategije borbe protiv korupcije Bosne i Hercegovine, nije bilo napretka, a osnovne prepreke su: nedovoljna usklađenost entitetskih krivičnih zakona i rascjepkanost strategija i akcionih planova na različitim nivoima vlasti koja značajno umanjuje njihovu efikasnu provedbu. Strateški dokumenti za borbu protiv korupcije trebaju bolju usklađenost kao i adekvatno financiranje. Poboljšana koordinacija i suradnja koja uključuje sve nivoe vlasti je preduvjet za efikasnije suzbijanje korupcije. Tijela za prevenciju korupcije na svim nivoima vlasti moraju biti stalne, neovisne institucije sa jasnim i ambicioznim mandatom i odgovarajućim resursima. APIK, kao koordinacijsko tijelo za prevenciju korupcije, treba imati proaktivniji pristup osobito kad je u pitanju podizanje svijesti građana o prevenciji korupcije i postupanju po njihovim podnescima s indicijama koruptivnog ponašanja. I dalje je potrebno jačati kapacitete za provedbu zakona.

Može se zaključiti kako postoje tri kritične točke kad je u pitanju korupcija u BiH: primjena zakona, nedostatak prave političke volje za djelovanje i nedovoljan angažman građana odnosno civilnog društva.

Izazovi u ovoj oblasti sadržani su u Analitičkom mišljenju Europske komisije o prijavi Bosne i Hercegovine za članstvo u EU iz maja 2019. godine u okviru pristupa „Najprije osnovno“ u kojem se navodi 14 ključnih prioritea, razdjeljenih po oblastima od interesa.

Zaključno, u Mišljenju je naglašeno da BiH još uvijek ne ispunjava u dovoljnoj mjeri kriterije koji se odnose na stabilnost institucija koje garantiraju demokraciju, vladavinu prava, poštivanje ljudskih prava i zaštitu manjina što predstavlja kriterije iz Kopenhagena (1993.) Stoga, jačanje institucija i kapaciteta za formulaciju i provedbu reformi je asolutni prioritet Bosne i Hercegovine.

